

Юридичні науки

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ISSN 2522-4603

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Серія
ЮРИДИЧНІ НАУКИ

<https://doi.org/10.32689-2522-4603>

Випуск 2 (56)
2018

Засновано 2001 року
Видання виходить 4 рази на рік

Київ
ДП “Видавничий дім “Персонал”
2018

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)29-2я43

Об'єднана редакційна рада видання Наукові праці МАУП

М. Н. Курко, д-р юрид. наук, проф. — Голова ради

Заступники Голови

Є. О. Романенко, д-р наук з держ. упр., проф.

М. Ф. Гончаренко, канд. екон. наук, доц.

А. М. Кислий, д-р юрид. наук, проф.

О. І. Дацій, д-р екон. наук, проф.

І. П. Бідзюра, д-р політ. наук, проф.

Редакційна колегія серії Юридичні науки

Кислий Анатолій Михайлович, д-р юрид. наук, проф., директор Навчально-наукового інституту права Міжрегіональної Академії управління персоналом — **Головний редактор**.

Ануфрієв Микола Іванович, д-р юрид. наук, проф., проф. кафедри адміністративного, фінансового та банківського права Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Вечорек Лешик, д-р хабілітований наук правничих, директор Інституту судових експертиз ім. проф. доктора Яна Зегна в Кракові Міністерства справедливості Польщі (Польща).

Дорохіна Юлія Анатоліївна, д-р юрид. наук, доц., проф. кафедри управління безпекою, правоохоронної та антикорупційної діяльності Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Заросило Володимир Олексійович, д-р юрид. наук, проф., зав. кафедри управління безпекою, правоохоронної та антикорупційної діяльності Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Кайдашев Роман Петрович, д-р юрид. наук, проф., проф. кафедри адміністративного, фінансового та банківського права Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Литвиненко Віктор Іванович, д-р юрид. наук, проф., зав. кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Муравйов Кирило Володимирович, д-р юрид. наук, доц., зав. кафедри адміністративного, фінансового та банківського права Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Тімашов Віктор Олександрович, д-р юрид. наук, доц., Київський національний торговельно-економічний університет, кафедра адміністративного, фінансового та інформаційного права.

Фатхутдінов Василь Гайнулович, д-р юрид. наук, доц., проф. кафедри управління безпекою, правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені Володимира Великого Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ.

Федоренко Владислав Леонідович, д-р юрид. наук, проф., директор Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України.

Яскенія Єжи, д-р хабілітований наук правничих, професор звичайний, декан відділення права, адміністрування та управління Університету Яна Кохановського в Кельце (Польща).

Випуск рекомендовано до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 10 від 31 жовтня 2018 р.)

Видання індексується Google Scholar

Наукові праці МАУП. — Серія : Юридичні науки. — 2018. — Вип. 2 (56). — Київ : МАУП, ДП “Вид. дім “Персонал”, 2018. — 122 с.: іл. — Бібліогр. у кінці ст. — Виходить 4 рази на рік.

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які досліджують актуальні проблеми розвитку права. Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник “Наукові праці МАУП” (серія: Юридичні науки) за наказом Міністерства освіти і науки України від 24.10.2017 р. № 1413 включено до Переліку фахових видань як фахове видання з юридичних наук.

ББК 65.9(4УКР)29-2я43+67.9(4УКР)я43

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2018

© ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2018

ЗМІСТ

Автори випуску	4
Заросило В. О. <i>Авіаційна безпека — окремі напрями підвищення її стану відповідно до нових вимог</i>	6
Капля О. М. <i>Теоретичні проблеми реалізації засад (принципів) кримінального процесу при здійсненні кримінального провадження</i>	11
Пархоменко-Куцевіл О. І. <i>Наукові підходи до формування понятійно-категоріального апарату визначення “корупція”</i>	17
Гевко В. В. <i>Формування внутрішнього переконання судді на засадах незалежності та безсторонності</i>	24
Дікарєв О. І. <i>Utopians’ narratives of habitués and stratagems in “geocultural turn”</i>	33
Лепех Ю. С. <i>Правотворчість Верховної Ради України: поняття та особливості</i>	47
Лісовська Ю. П. <i>Юридична логіка публічного адміністрування в антикорупційному забезпеченні кіберкапіталу України</i>	54
Хатнюк Н. С. <i>Суб’єктний склад учасників податкових правовідносин: правовий статус та класифікація</i>	62
Щокін Р. Г. <i>Цілі та завдання державної політики у сфері освіти</i>	72
Куртакова Г. О., Найченко А. М. <i>Проблеми використання електронних засобів доказування у господарському процесі</i> ...	79
Гайдай С. Г. <i>Інформація прокуратури: питання правової природи, класифікації та реалізації повноважень по роботі із інформацією</i>	86
Євчук Т. В. <i>Діяльність патрульної служби Національної поліції України та її нормативне забезпечення у сфері забезпечення публічного порядку та публічної безпеки</i>	95
Заверуха В. Г. <i>Поняття “законотворчість” як складова частина теоретичного підґрунтя нормотворчої діяльності</i>	100
Побіянська Н. Б. <i>Форма господарського договору як гарантія його дійсності</i>	104
Шевченко В. С. <i>Державна мова як засада конституційного ладу</i>	111

АВТОРИ ВИПУСКУ

THIS ISSUE'S AUTHORS

- **Гайдай Сергій Григорович** — здобувач, МАУП, м. Київ. <https://orcid.org/0000-0002-4962-7088> — 86
- **Гевко Віктор Васильович** — канд. юрид. наук, доц., заст. директора, Навчально-науковий ін-т права ім. Володимира Великого, МАУП, м. Київ. <https://orcid.org/0000-0003-2497-7062> — 24
- **Дікарев Олександр Іванович** — канд. політ. наук, доц., проф. кафедри політології, соціології та соціальної роботи, Навчально-науковий ін-т міжнародних відносин та соціальних наук, МАУП, м. Київ. <https://orcid.org/0000-0002-1895-0878> — 33
- **Євчук Тетяна Володимирівна** — здобувач каф. адміністративного, фінансового та банківського права, Навчально-науковий ін-т права ім. Володимира Великого, МАУП, м. Київ. <https://orcid.org/0000-0001-7952-6491> — 95
- **Заверуха Володимир Георгійович** — аспірант, МАУП, м. Київ. <https://orcid.org/0000-0002-0796-932X> — 100
- **Заросило Володимир Олексійович** — д-р юрид. наук, проф., зав. каф. управління безпекою, правоохоронної та антикорупційної діяльності, Навчально-науковий ін-т права ім. Володимира Великого, МАУП, м. Київ. <https://orcid.org/0000-0001-6935-5449> — 6
- **Капля Олександр Миколайович** — д-р юрид. наук, старший наук. співробітник, проф. каф. правових дисциплін, Одеський ін-т, МАУП. <https://orcsd.org/0000-0001-8629-0771> — 11
- **Куртакова Ганна Олександрівна** — д-р філос. в галузі права, доц. каф. господарського, трудового права та цивільно-правових дисциплін, Навчально-науковий ін-т права, МАУП, м. Київ. <https://orcid.org/0000-0002-9475-6911> — 79
- **Gaidai Serhii H.** — applicant, IAPM, Kyiv. <https://orcid.org/0000-0002-4962-7088> — 86
- **Gevko Victor V.** — Candidate of Legal Sciences, Associate Prof., Deputy Director, Educational and Scientific Institute of Law named after Volodymyr the Great, IAPM, Kyiv. <https://orcid.org/0000-0003-2497-7062> — 24
- **Dikaryev Olexander I.** — candidate of political sciences, associate professor, professor of chair of political science, sociology and social work, Educational and Scientific Institute of International Relations and Social Sciences, IAPM, Kyiv. <https://orcid.org/0000-0002-1895-0878> — 33
- **Yevchuk Tetiana V.** — scientific degree seekers, the Department of Administrative, Financial and Banking Law, Educational and Scientific Institute of Law named after Volodymyr the Great, IAPManagement, Kyiv. <https://orcid.org/0000-0001-7952-6491> — 95
- **Zaveruhha Volodymyr G.** — graduate student, IAPM, Kyiv. <https://orcid.org/0000-0002-0796-932X> — 100
- **Zarosylo Volodymyr O.** — doctor of law, professor, head of the Department of Security Management, Law Enforcement And Anti-Corruption Activities, Educational and Scientific Institute of Law, IAPM, Kyiv. <https://orcid.org/0000-0001-6935-5449> — 6
- **Kaplya Oleksandr M.** — Doctor of Law, Senior Researcher, Professor of the Department of Legal Disciplines, Odessa Institute, IAPM, Kyiv. <https://orcsd.org/0000-0001-8629-0771> — 11
- **Kurtakova Hanna O.** — Doctor of Philosophy in Law, Associate Professor of the Department of Economic, Labor Law and Civil Law Disciplines, Educational and Scientific Institute of Law, IAPM, Kyiv. <https://orcid.org/0000-0002-9475-6911> — 79

- **Лепех Юлія Степанівна** — канд. юрид. наук, доц. каф. права, Львівський ін-т МАУП. <https://orcid.org/0000-0003-4530-4924> — 47
- **Лісовська Юлія Петрівна** — канд. юрид. наук, доц. каф. адміністративного, фінансового та банківського права, Навчально-науковий ін-т права ім. князя Володимира Великого, МАУП, м. Київ. <https://orcid.org/0000-0001-9278-4487> — 54
- **Найченко Альона Михайлівна** — аспірант каф. господарського, трудового права та цивільно-правових дисциплін, Навчально-науковий ін-т права, МАУП, м. Київ. <https://orcid.org/0000-0003-3312-9479> — 79
- **Пархоменко-Куцевіл Оксана Ігорівна** — д-р наук з держ. управління, зав. каф. публічного управління, МАУП, м. Київ. <https://orcid.org/0000-0002-0758-346X> — 17
- **Побіянська Неллі Борисівна** — аспірантка, каф. господарського, трудового права та цивільно-правових дисциплін, Навчально-науковий Ін-т права ім. князя Володимира Великого, МАУП, м. Київ. <https://orcid.org/0000-0001-5872-9281> — 104
- **Хатнюк Наталія Сергіївна** — канд. юрид. наук, доц., проф. каф. господарського, трудового права та цивільно-правових дисциплін, Навчально-науковий Ін-т права ім. князя Володимира Великого, МАУП, м. Київ. <https://orcid.org/0000-0003-3064-7510> — 62
- **Шевченко Вячеслав Станіславович** — аспірант, МАУП, м. Київ, в. о. директора комунального вищого навч. закладу “Бердичівський медичний коледж” Житомирської обл. ради. <https://orcid.org/0000-0003-3706-3489> — 111
- **Щокін Ростислав Георгійович** — канд. юрид. наук, доц., проф. кафедри адміністративного, фінансового та банківського права, Навчально-науковий ін-т права ім. князя Володимира Великого, МАУП, м. Київ. <https://orcid.org/0000-0002-0836-8315> — 72
- **Lepeh Julia S.** — Ph.D., Associate Professor of the Department of Law, Lviv Institute of the IAPM. <https://orcid.org/0000-0003-4530-4924> — 47
- **Lisovska Yuliya P.** — Ph.D. in Law, Associate Professor of the Department of Administrative, Financial and Banking Law, Educational and Scientific Institute of Law after Prince Volodymyr the Great, IAPM, Kyiv. <https://orcid.org/0000-0001-9278-4487> — 54
- **Naychenko Alena Mikhailovna** — aspirates of the Department of Economic, Labor Law and Civil Law Disciplines, Educational and Scientific Institute of Law, IAPM, Kyiv. <https://orcid.org/0000-0003-3312-9479> — 79
- **Parkhomenko-Kutsevil Oksana I.** — Doctor of Sciences in Public Administration, Head of the Department of Public Administration of the IAPM. <https://orcid.org/0000-0002-0758-346X> — 17
- **Pobiansky Nelly B.** — postgraduate student, department of economic, labor law and civil law disciplines, Educational and Scientific Institute of Law named after Prince Volodymyr the Great, IAPM, Kyiv. <https://orcid.org/0000-0001-5872-9281> — 104
- **Khatnyuk Natalia S.** — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Economic, Labor Law and Civil Law, Educational and Scientific Institute of Law named after Prince Volodymyr the Great, IAPM, Kyiv. <https://orcid.org/0000-0003-3064-7510> — 62
- **Shevchenko Viacheslav S.** — postgraduate student, IAPM, Kyiv, acting Director of the Communist Higher Educational Institution “Berdychiv Medical College” of the Zhytomyr Regional Council. <https://orcid.org/0000-0003-3706-3489> — 111
- **Shchokin Rostislav G.** — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Administrative, Financial and Banking Law, Educational and Scientific Institute of Law after Prince Volodymyr the Great, IAPM, Kyiv. <https://orcid.org/0000-0002-0836-8315> — 72

АВІАЦІЙНА БЕЗПЕКА – ОКРЕМІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ РІВНЯ ВІДПОВІДНО ДО НОВИХ ВИМОГ

Наукові праці МАУП. Серія Юридичні науки, 2018, вип. 56(2), с. 6–10

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-06-10>

Сучасний стан авіаційної безпеки у світі є певною мірою недосконалим, адже щорічно відбуваються катастрофи, які є причиною загибелі певної кількості людей. В багатьох країнах, у тому числі і в Україні, плануються і проводяться різноманітні заходи, спрямовані на забезпечення безпеки авіаційних перевезень.

У 2017 році було прийнято Закон України “Про Державну програму авіаційної безпеки цивільної авіації” [1], який охопив більшу частину всіх проблем, які пов’язані з безпекою авіаційного транспорту, і який спрямовано на попередження надзвичайних ситуацій в авіації. Водночас питання забезпечення безпеки авіаційного транспорту не можуть підтримуватися тільки одним законом. Сучасний світ змінюється дуже швидко і тому загрози для авіаційних перельотів можуть виникати досить часто, тому треба вдосконалювати законодавство та практичне його застосування з метою попередження авіакатастроф.

Ще у 2011 році А. О. Собакарь писав, що серед важливих завдань, які вирішує цивільна авіація, забезпечення безпеки польотів займає особливе місце. Із соціальної точки зору безпека польотів зачіпає насамперед право на безпеку людини [2]. Він також провів досить детальний аналіз авіаційних катастроф та визначив окремі напрями стосовно усунення підстав для надзвичайних ситуацій в авіації. Доволі детально питання забезпечення безпеки авіаційних перевезень відображено у монографії М. Г. Луцького [3]. Зустрічаються також і дослідження окремих напрямів забезпечення безпеки авіаційних перевезень [4; 5]. Як уже зазначалося, питання безпеки авіаційних перевезень має розглядатися буквально кожен місяць тому, що виникають різні проблеми, які стосуються різних напрямів забезпечення такої безпеки.

Слід зауважити, що питання забезпечення безпеки авіаційних перевезень має досить широкий спектр і тому його доцільно поділити на окремі напрями, а кожен напрям — на види, тоді можна говорити про всеосяжне забезпечення

безпеки. В Законі України “Про Державну програму авіаційної безпеки цивільної авіації” [1], який прийнятий на заміну Закону України “Про Державну програму авіаційної безпеки цивільної авіації” від 20.02.2003 р. [6], досить повно відбиті всі напрями забезпечення безпеки авіаційних перевезень.

Сфери забезпечення безпеки авіаційних перевезень мають включати такі аспекти:

- безпека наземної частини інфраструктури авіаційних перевезень. Зазначена сфера включає в себе підготовку літаків та технічного забезпечення їх перед вильотом. Також сюди треба включити наземне забезпечення аеропортів, злітних смуг, освітлення, зв'язку, підготовку рятувальних та інших служб, які мають забезпечувати рятувальні роботи, а також включити служби, які здійснюють перевірку пасажирів та вантажів, системи контролю за погодними умовами і т. ін.;
- до другої сфери пропонується віднести так званий людський фактор. Він включає в себе пілотів та обслуговуючий персонал, які забезпечують підготовку літаків, вантажників, заправників та інших осіб, які працюють в аеропортах;
- третя сфера включає в себе саме літаки, їх технічну готовність, зношеність окремих вузлів та механізмів, які можуть вийти з ладу при польоті. Особливо це стосується питань забезпечення безпечної посадки літаків та безпеки власне літаків під час польоту;
- четвертою сферою можна вважати власне повітряний простір, де здійснюються авіаційні перевезення, маршрути самих польотів виникнення перешкод, які можуть з'явитися, та їх усунення.

Звичайно, можна виокремлювати й інші сфери забезпечення безпеки авіаційних перевезень, проте вони вже будуть більш деталізованими, але повторюватися.

Як уже зазначалося, сфери, які виокремлені, можуть бути поділені на окремі напрями чи під-сфери, які також можна ділити ще і ще. Наприклад, коли йдеться про безпеку наземної частини інфраструктури авіаційних перевезень, то можемо говорити найперше про охорону периметрів аеродромів, забезпечення необхідного оперативного супроводження такої діяльності та реагування на будь-які відхилення у звичайних процедурах. Крім того, одночасно мають забезпечуватися й інші об'єкти інфраструктури, аж до туалетів.

Сучасні технології дозволяють проводити спостереження за пасажирами та іншими особами, які знаходяться в аеропортах, проте треба використовувати найновіші досягнення комп'ютерних технологій, наприклад, для визначення особи, яка поводить себе підозріло, або яку комп'ютер визначив, що вона є загрозливою чи перебуває на обліку у спеціальних служб.

Слід зауважити, що в новому законі “Про Державну програму авіаційної безпеки цивільної авіації” [1] передбачено багато заходів, які спрямовані на забезпечення безпеки авіаційних перевезень. Також немає чіткого визначення взаємозв'язку працівників поліції, Служби безпеки України та власне служб безпеки аеропортів. Уся система підпорядкована Службі безпеки

України, що, власне, правильно, але необхідно також надати можливість для збирання і аналізу інформації поліції та службам безпеки аеропортів.

Крім того, різні служби мають самостійно працювати за різними напрямками, але узагальнювати інформацію має звичайно Служба безпеки України.

Важливим аспектом є контроль за підготовкою літаків, їх заправка, перевірка технічного стану. В даному випадку можливість чітко контролювати зазначені напрями безпосередньо працівниками поліції та Служби безпеки України обмежена, адже вони не є технічно підготовленими працівниками. Сюди треба включити наземне забезпечення аеропортів, злітних смуг, освітлення, зв'язку, підготовку рятувальних та інших служб, які мають забезпечувати рятувальні роботи, а також включити служби, які здійснюють перевірку пасажирів та вантажів, системи контролю за погодними умовами і т. ін.

Зазначена сфера можливо не завжди є причиною авіаційних катастроф, проте вона відіграє досить важливу роль загалом в авіаційній безпеці.

Головною є друга сфера, яка включає в себе, так званий, людський фактор. Її можна поділити на кілька під-сфер. Передусім це наземний персонал, який готує літаки до вильоту, приймає та вивантажує вантажі, заправляє літаки, готує обіди та забезпечує інші аспекти перельотів.

Немає потреби говорити, що даний персонал повинен бути під постійним наглядом, адже є певний відсоток терористичних актів, які були вчинені саме за допомогою вантажників, заправників та інших осіб, які мали доступ до літаків.

Такий нагляд мають здійснювати не лише служби безпеки аеропортів, а й Служба безпеки України, Національна поліція та ряд інших державних органів, які мають відношення до забезпечення авіаційної безпеки. Дані особи мають ретельно вивчатися, треба стежити за їхньою поведінкою на роботі та поза межами, встановлювати коло спілкування і стан психічного здоров'я. Звичайно, це не може подобатися окремим працівникам, але тільки такі або навіть ще жорсткіші заходи можуть забезпечити авіаційну безпеку та безпеку перельотів. Водночас усі ці заходи мають проводитися за умови чіткого дотримання вимог Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" [7].

Наступним колом осіб, які також підлягають ретельному вивченню, є екіпажі літаків та інший персонал: стюардеси, митники, особи, які перевіряють квитки і т. ін.

Вони також можуть прямо чи опосередковано сприяти вчиненню терористичних актів чи створенню надзвичайних ситуацій. Щодо цієї категорії осіб необхідно проводити такі перевірки, як і стосовно осіб, які забезпечують підготовку літаків.

Особлива увага має також приділятися використанню технічних засобів спостереження та аналізу поведінки всього персоналу. В сучасних аеропортах усі території мають перекриватися відеокамерами, інформацію з яких треба знімати щоденно та аналізувати. Для цього необхідно створити спеціальний аналітичний відділ, який має право при будь-якому неадекватному

випадку поведінки персоналу одразу доповідати керівництву і застосовувати жорсткі міри реагування.

Третя сфера, яка включає в себе саме стан технічної готовності літаків та обладнання аеропортів. Сюди можна віднести відсутність перевірки щодо дієздатності окремих вузлів та механізмів, комп'ютерної та іншої техніки, засобів зв'язку, які можуть бути причиною виникнення надзвичайних ситуацій.

Усі зазначені питання мають контролюватися технічними службами аеропортів та спеціалістами зв'язку, комп'ютерних технологій тощо.

Щодо четвертої сфери, тобто повітряного простору, де здійснюються авіаційні перевезення, то забезпечення безпеки в даному випадку покладається на диспетчерські служби, служби зв'язку, метеорологічні служби і т. ін. Вони мають визначати маршрути самих польотів, аналізувати можливість виникнення перешкод під час польотів та здійснювати заходи щодо усунення несприятливих причин, що можуть викликати виникнення надзвичайних ситуацій.

Особливу увагу у створенні певної системи безпеки авіаційних перевезень треба приділити створенню механізму зв'язку між структурами, які відповідають за забезпечення такої безпеки та зв'язок між ними. Крім телефонного зв'язку треба передбачити телеграфний зв'язок, радіозв'язок та навіть передавання інформації через кур'єрів.

Таким чином, можна зробити певні висновки, які мають на меті зменшення ризиків виникнення надзвичайних ситуацій:

1. Для усунення умов виникнення надзвичайних ситуацій насамперед необхідно чітко розробити служби безпеки аеропортів, постійно підвищувати їх рівень та сприяти у професійному зростанні.
2. Обов'язковим аспектом діяльності служби безпеки аеропортів має стати створення аналітичного відділу, який повинен працювати безперервно та аналізувати як інформацію про ситуації, які складаються на самому льоновищі, а й отримувати дані про всі спроби терористичних актів та виникнення надзвичайних ситуацій.
3. Мати чіткий розподіл обов'язків між працівниками служби безпеки та швидкий обмін інформацією.
4. Налагодити обмін інформацією між службами безпеки аеропортів, працівниками Національної поліції та Служби безпеки України, при цьому така інформація має обмінюватися чітко і швидко, звичайно, при дотриманні вимог відповідних нормативних актів, зокрема, Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність".
5. Створити оперативний центр обміну інформацією між всіма аеропортами України та надавати можливість обміну і реагування на всі нештатні ситуації.

Джерела

1. Про Державну програму авіаційної безпеки цивільної авіації: Закон України від 21 березня 2017 р. № 1965-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 16. Ст. 199.

2. Собакаръ А. А. Безпека польотів на авіаційному транспорті: категоріально- правовий аналіз [Електронний ресурс] // Форум права. 2011. № 1. С. 932–938. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2008_3_19
3. Луцький М. Г., Сидоров М. О. Онтологія безпеки авіації [монографія]. Київ: Нац. авіац. ун-т МОН МС України, 2011. 408 с.
4. Ложачевська О. М., Паламарчук Ю. А. Формування стратегії економічного розвитку пасажирського терміналу аеропорту [монографія]. Київ: Кондор, 2009. 240 с.
5. Витряк А. Н. Надежность профессиональной деятельности летного и диспетчерского состава на международных воздушных трассах: [монография]. Москва-Кировград: Гос. летная акад. Украины, 2008. 398 с.
6. Про Державну програму авіаційної безпеки цивільної авіації: Закон України від 20.02.2003 р. № 545-IV (втратив чинність 12.04.2017) // ВВР України. 2003. № 17. Ст. 140.
7. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII // Відомості Верховної Ради. 1992. № 22. Ст. 303 (зі змінами і доповненнями).

Zarosylo V. O. Aviation security – some directions to improve its status in accordance with new requirements. *The article analyzes the current state of aviation security. It is proved that aviation security is a very important way of ensuring the safety of citizens' lives. It is only life, because in crashes people who survived after them can count on fingers. In many countries, relevant regulations have been adopted to ensure aviation safety and air transportation. They are all different, but their effectiveness depends on many factors. Several ways of improving the effectiveness of the relevant normative acts are identified in the article. Among them, the main thing is that the relevant services that provide aviation security should continuously monitor the situation in the world and develop plans to prevent such situations in Ukraine. This monitoring system first of all provides an opportunity to anticipate those attacks on airlifts planned by terrorists. In addition, the article analyzes the provision of a system for ensuring the safety of air transport and proposes their classification, which includes such areas as*

- *safety of the ground part of the air transport infrastructure,*
- *a human factor that includes pilots and service personnel that provides training for airplanes, loaders, refuelers and other persons working at airports;*
- *technical readiness of air transport and the possibility of its safe operation*
- *airspace where air transportation is carried out.*

The main aspects of aviation security also include the fact that the exchange of information that may be relevant to aviation security threats must be made immediately, so that the relevant services can respond. In this case, it is necessary to develop an effective mechanism that would ensure such an exchange of information and identify the persons who should be responsible for establishing such a connection. Such a mechanism should include not only one line of communication, for example telephone, but also backup lines such as telegraph, radio, even data transfer through couriers.

A number of other ways to enhance aviation security in Ukraine are also proposed.

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-06-10>

Надійшла 27 жовтня 2018 р.

О. М. КАПЛЯ

<https://orcsd.org/0000-0001-8629-0771>

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАД (ПРИНЦИПІВ) КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Наукові праці МАУП. Серія Юридичні науки, 2018, вип. 56(2), с. 11–16

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-11-16>

Представлено аналіз теоретичних проблем, що стосуються реалізації засад (принципів) кримінального процесу при здійсненні кримінального провадження. Досліджуються шляхи вдосконалення реалізації принципів кримінального провадження.

Будь-які принципи і процедурні норми, внесені до процесу волею законодавця, не будуть працювати – законодавство піде в один бік, а правозастосування в інший – якщо принципи процесу не будуть сприйняті як ідеали правової державності і однією, й іншою стороною – і державою, і її громадянами.

Вельми значущими в цьому сенсі вбачаються широкі громадські дискусії з проблем смертної кари, про участь засідателів у процесі і т. ін., відродження релігійних основ моральності, держави і права, публікації робіт західних і дореволюційних філософів, правознавців.

Стан наукової проблеми загалом, зважаючи на принципи права, влучно окреслила Т. Н. Нешатаєва: “Лише в разі, якщо загальновизнаний принцип права припинить бути загадкою для суддів, стане доступним і відомим джерелом права і буде слугувати захисту конкретної людини, можна вважати, що судова реформа відбулася, а в державі склалася незалежна і справедлива судова влада” [1]. Засади (принципи) кримінального процесу як визначальна категорія привертає увагу науковців різних галузей правової науки. У цій сфері відзначаємо праці таких авторів, як М. Дженіс, Р. Кей, Э. Бредлі, В. Сорокін, В. Карташов та ін.

При оцінюванні ролі принципів юридичного процесу неминуче постає питання про “ідеальне і реальне”. А в спеціально-юридичному аспекті воно стає питанням про співвідношення принципу процесу і процесуальної норми, про способи втілення принципу в процесуальному законодавстві, про нормативність або обов’язковість процесуального принципу і т. ін. Спробуємо послідовно обговорити кожну з поставлених проблем.

По суті, ця проблема є вічним, протягом багатьох століть відомим науці протистоянням природного і позитивного права. Для концепції кримінального процесу ця проблема не менш значуща, ніж для матеріально-правових виявів права.

Коротка історія українського парламентаризму й інституту президентства вчить, що процесуальне законодавство, незважаючи на всі проголошені Конституцією принципи “загальнолюдського” права, повною мірою страждає хворобами лобізму, кон’юнктури, політичної і групової обумовленості тощо.

У результаті спостерігається суперечність, що призводить до висновків про можливість непокори, опору нормам закону.

Якщо мати на увазі обов’язковість принципів процесу, які прямо зазначені в Конституції України, то важко погодитися з думкою, що виражені наукою принципи “стають обов’язковими ... як для пересічного учасника кримінального процесу, так і для законодавця”. Справа полягає саме в тому, що для пересічного учасника процесу обов’язковими є принципи не абстрактного, а конкретного процесу, врегульованого системою чинних кримінально-процесуальних норм, а не системою наукових поглядів. Інакше зникає межа між поняттями наукового дослідження і правового регулювання.

Теорія правової державності робить правими прихильників не цієї, а протилежної точки зору, яка в період панування юридичного позитивізму здавалася, щонайменше, дивною. Гуманітарні принципи, загальносоціальні пріоритети, втілені у принципи юридичного процесу, повинні визнаватися нормативними, тобто володіти властивістю юридичної обов’язковості більше за всі інші норми і правила.

Проблема в разі такого визнання повертається іншою стороною: при декларуванні і застосуванні обов’язковості принципів юридичного процесу, чи мають вони одночасно і властивість нормативності? Адже Конституція серед інших закріплює і принцип пріоритету міжнародного договору і міжнародного права. Інакше кажучи, якщо принцип “не є нормативним” або “не володіє чіткою нормативністю” з точки зору внутрішньої правової системи, він може міститися в нормах міжнародного права, набуваючи тим самим справжнісіньку нормативність відповідно до наведеного положення Конституції. Інша справа, що кримінальний процес, як власне і будь-який інший вид юридичного процесу, повинен у правовій державі набувати все більш “оціночного характеру”, вчитися передусім виходити із загальногуманітарних принципів як права, так і процесу, виявляти більше ініціативи у встановленні та визнанні такими, що не відповідають принципам тих чи інших процедур, що суперечать цим принципам. Та, на жаль, для досягнення стану справ, що відповідав би правовій державності і “правовому” юридичному процесу, ще дуже далеко. Більшою мірою в “оціночній” судовій діяльності досягли успіху міжнародні організації та суди з прав людини — Суд Європейського Союзу, Суд першої інстанції в Люксембурзі, а найперше — Європейський суд з прав людини в Страсбурзі, який діє у рамках Ради Європи.

Прикладів подібної діяльності міжнародних судів безліч. Один із них — справа Sanchez-Reisse проти Швейцарії (№ 107) 9 E.H.R.R.71, що розглядав-

ся Європейським судом з прав людини в Страсбурзі 21 жовтня 1986 року. Наводимо рішення суду в короткому переказі. Громадянин Аргентини пан Санчес-Рейсс ... був заарештований у Лозанні й утримувався у в'язниці, доки уряд Аргентини порушував справу про його видачу зі Швейцарії. ... Заявник скаржився як на характер процедури, за якою розглядалися його клопотання про звільнення, так і на затримки у розгляді. ... Передусім він скаржився, що не міг звернутися безпосередньо до суду. ... Оскільки пан Санчес-Рейсс заявив, що заперечує проти своєї видачі, Федеральний суд мав виключну компетенцію прийняти рішення про його звільнення. Хоча у правовому плані клопотання було адресоване тільки Федеральному суду, на практиці — за Законом 1981 р., — воно спочатку надійшло до Управління Федеральної поліції, яке розглянуло його і затвердило висновок. ... Пан Санчес-Рейсс стверджував, що повинен мати можливість заперечити проти висновку Управління, який є негативним, оскільки сама його наявність передбачає відмову адміністративного органу звільнити заявника. Водночас він скаржився на те, що не мав можливості з'явитися до суду за законом або за своїм клопотанням, щоб представити докази на користь свого звільнення. ... Відсутність будь-яких контактів із судом, заявив він, несумісне з природою *habeas corpus*. ... Уряд оспорував наявність будь-якого права особистої явки на підставі комплексного тлумачення ст. 5 ... і у зв'язку з цим послався на прецеденти суду... Згідно з позицією уряду, позбавлення волі особи, стосовно якої проводиться процедура видачі, є мірою міжнародного співробітництва, тому конкретне становище особи має вторинне значення. На думку суду, в даному випадку п. 4 ст. 5 вимагав, щоб г-ну Санчес-Рейсс було так чи інакше дозволено скористатися змагальною процедурою. Надання йому можливості зробити письмові зауваження щодо висновку Комісії були б відповідним засобом, але ніщо не показує, що така можливість йому пропонувалася. Проте у своєму клопотанні він вказав на обставини, які, на його думку, обґрунтовували його звільнення, але одне це ще не забезпечувало необхідної "рівності засобів": пізніше у висновку могло бути зроблено посилення на нові факти або норми права, що викликали б у затриманого реакцію, критику чи навіть нові запитання, які Федеральний суд повинен був мати можливість прийняти до відома, перш ніж винести рішення. ... Можливість для затриманого "бути заслуханим особисто, а за потреби з використанням тієї чи іншої форми представництва" ... належить до числа основоположних процедурних гарантій, що застосовуються в питаннях позбавлення волі. ... Г-н Санчес-Рейсс не отримав можливості скористатися справді змагальною процедурою. ... На думку суддів, виключно письмова процедура не задовольняє вимоги п. 4 ст. 5 Конвенції, навіть якщо зацікавлена особа має можливість користуватися послугами адвоката і оскаржити в компетентних судах законність свого затримання, ... тільки можливість для ув'язненого бути заслуханим особисто повністю відповідає цій нормі. В основі останньої лежить інститут *habeas corpus*, що по суті полягає в особистій явці в суд ... Інакше кажучи, особиста явка заявника до суду була необхідна Суд розглянув також питання, чи виконала швейцарська влада вимоги п. 4 ст. 5 про те, що питання

має вирішуватися “невідкладно”. Затримки виникали, коли Управління федеральної поліції обробляло документи (21 і 20 днів) і коли питання знаходилося на розгляді суду (10 і 26 днів). Суд постановив (шість голосів проти одного), що при прямій відповіді на питання ці затримки є надмірними [2, 406–410].

Відомо, що наші суди, особливо першої інстанції, ще дуже і дуже рідко виявляють ініціативу щодо вирішення справи на основі “норм-принципів”. Хоча саме для таких ситуацій в Конституції проголошено її пріоритет, найвища юридична сила і пряма дія, а отже, застосовування принципу Конституції, а не того, що суперечить нормам закону — обов’язок, а не право судді, іншого правозастосовувача в кримінальному процесі.

Проблема обов’язковості або необов’язковості, нормативності та ненормативності принципів кримінального процесу вимагає і необхідності з’ясування співвідношення принципу і норми права. Часто принцип і визначають через поняття норми. Так, В. Д. Сорокін зазначає, що “норми розрізняються за конкретним змістом регульованих ними суспільних відносин ... Перша група норм регулює питання загального плану. Зокрема, він відносить до них норми, що регулюють принципи процесуальної діяльності. А відтак, вони “є тією ж мірою обов’язковими для виконання” [3, 66]. Це, по суті, правильне твердження слід прийняти з двома поправками: 1. Його слід розповсюдити на принципи будь-якого юридичного процесу або юридичного процесу загалом. 2. Принципи процесу радше більшою, а не тією ж мірою обов’язкові, ніж звичайні процесуальні норми. Саме така постановка питання відповідає європейському праву в галузі прав людини, як його розуміють всі члени Ради Європи, до числа яких належить і Україна.

Однак слід зауважити, що принципи процесу своєрідно співвідносяться з нормою як юридикотехнічним способом викладу вимог законодавства. У першому випадку процесуальний принцип може бути вербально виражений однією нормою, що міститься в одній статті процесуального акта. У другому — принцип може бути вербально виражений і в кількох статтях чи системі норм, але не бути сформульований як єдине правило. У третьому випадку процесуальний принцип може взагалі тільки матися на увазі, виходячи із загального змісту законодавства, або існувати у вигляді декларації в тексті міжнародного акта — таким є принцип забезпечення в кримінально-процесуальному законодавстві об’єктивно максимально можливої свободи особистості. Однак у всіх трьох випадках специфіка процесуальних принципів у тому, що вони ніколи не обмежені прямим способом вираження у законодавстві: “Вони як би розчинені в праві, розлиті в ньому, пронизують собою всі або майже всі правові норми” [4, 102–103]. Принципи процесу незалежно від способу вираження не повинні бути деклараціями, які загалом за посередництвом процесуальних норм певним чином впливають на правозастосовну діяльність. Вони є нормами прямої безпосередньої дії і можуть бути реалізовані поза межами тих норм, що їх конкретизують [5, 54]. Більше того, наразі варто зауважити, що не “можуть”, а “повинні” реалізовуватися навіть поза нормами, що їх конкретизують.

Що ж стосується юридичної техніки вираження принципу в законодавчому акті, то В. М. Карташов з цього приводу зазначає: “Якщо юридичні норми є формально визначеними правилами поведінки з чітко зумовленою структурою (гіпотеза, диспозиція, санкція), то принципи такої структури не мають” [6, 52]. Варто трохи скоригувати цю думку, причому слова того ж автора: “У деяких випадках, щоб сформулювати певний принцип, потрібно проаналізувати значну кількість юридичних норм”. Це ж слід сказати і про виявлення триланкової структури норми-принципу: всі елементи наявні, тільки вони мають настільки ж загальний характер, як і сам принцип. Хіба диспозицію принципу змагальності в кримінальному провадженні не складає більшість норм кримінального процесуального права — всі “доказові” норми, правила про права і обов’язки учасників процесу, правила поведінки при проведенні слідчих дій і в судовому засіданні тощо? Хіба процесуальною санкцією цього принципу не є норми про підстави і порядок скасування рішення апеляційною та касаційною інстанціями і т. ін.? Зрозуміло, що є. А тому проблема триланкової структури принципів кримінального процесу вирішується, вочевидь, традиційно.

Отже, якщо поглянути на засади (принципи) кримінального процесу як окремих об’єкт дослідження, можна виявити, що і самому принципу для його реалізації потрібні гарантії. Такі гарантії можуть бути виражені, як уже зазначалося, у нормативному закріпленні принципу у внутрішньому чи міжнародному законодавстві, в забезпеченні його процесуальними санкціями, нарешті, в закріпленні його у свідомості суспільства, посадових осіб, усвідомлені, а не нав’язані їх дотримання та реалізація.

В усякому разі варто пам’ятати, що зміст будь-якого процесуального принципу виявляється крізь систему процесуальних норм. Настав час, коли наукові і громадські дискусії на цю тему будуть надзвичайно важливими. Про пріоритет і правовий характер норм природного права і про значення у зв’язку з цим принципів процесу багато говорилося і не тільки у цій праці. Однак слід з усією очевидністю визнати, що механізми втілення природного права в позитивне в нашій правотворчості, а тим більше в правореалізації, ще не відпрацьовані; і професійні учасники кримінального процесу, що представляють державу, і фізичні особи, як і правосвідомість суспільства загалом ще не готові до “оціночного” стилю юридичного мислення. Це становить глобальну проблему нашої правової (в тому числі і процесуальної системи).

У висновках можна зазначити, що принципи кримінального процесу, як і будь-які принципи права, повинні мати властивість нормативності хоча б на рівні міжнародного права. Будучи втіленням природного права, але маючи позитивне вираження, принципи повинні стати містком між природним (неписаним) та позитивним (писаним) правом.

Джерела

1. *Нешатаева Т.* Суд и общепризнанные принципы и нормы международного права // Хозяйство и право. 2004. № 5. URL: <http://www.echr.ru/news/msg.asp?id=413&pg=5> (дата звернення: 11.10.2016).

2. Дженис М., Кэй Р., Брэдли Э. Европейское право в области прав человека: практика и комментарии. М.: Права человека, 1997. 434 с.
3. Сорокин В. Д. Административно-процессуальное право. М.: Юрид. лит-ра, 1972. 66 с.
4. Алексеев С. С. Проблемы теории права. Свердловск: Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1972. Т. 1. 311 с.
5. Тыричев И. В. Принципы советского уголовного процесса. Москва, 1983. 254 с.
6. Карташов В. Н. Принципы правоприменительной деятельности // Процессуальные вопросы повышения эффективности правового регулирования социалистических общественных отношений: межвуз. темат. сб. Ярославль, 1981. С. 209–214.

Kaplya O. M. Theoretical Problems Of Realization Of The Bases (Principles) Of The Criminal Process In The Implementation Of Criminal Production. The article attempts to analyze the theoretical problems of the implementation of the principles (principles) of the criminal process in the implementation of criminal proceedings. The ways of improving the implementation of the principles of criminal proceedings are defined.

The aim of the article is to determine the role of the principles of the legal process in terms of representations of “ideal and real”, which in a special legal aspect is transformed into the question of the relationship between the principle of the process and the procedural norm, how to implement the principle in procedural law, normative or binding procedural principle, etc. **The subject of the research** is theoretical problems of the criminal process principles implementation in the conduct of criminal proceedings. **The methodology** of the research is based on the normative legal acts analysis from the point of view of the legal proceedings principles implementation. On the basis of the comparative legal method of certain provisions investigation of Ukrainian legislation and international acts, the possibilities of reforming the criminal-procedural law are determined.

The results of the research showed that the principles of the criminal process, as well as any principles of law, should have the property of normativity at least at the level of international law. Being an embodiment of natural law, but with a positive expression, principles should become the bridge between natural (unwritten) and positive (written) law. **Practical implications.** In order to ensure the rule of law in Ukraine, it is necessary to create a legal culture of the basic principles observance of criminal proceedings at all levels, and the rule of law principle should be considered as a legal principle in the framework of international and European integration processes. **Correlation/originality.** An analysis of the criminal proceedings basics can become the basis for developing of the most promising directions for the evolution of domestic criminal-procedural legislation of Ukraine.

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-11-16>

Надійшла 7 вересня 2018 р.

О. І. ПАРХОМЕНКО-КУЦЕВІЛ<https://orcid.org/0000-0002-0758-346X>

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ВИЗНАЧЕННЯ "КОРУПЦІЯ"

Наукові праці МАУП. Серія Юридичні науки, 2018, вип. 56(2), с. 17–23

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-17-23>

Проблема формування системного підходу у визначенні підходів до поняття "корупція". Систематизація підходів до понятійно-категоріального апарату визначення "корупція". Авторське визначення поняття "корупція", що дозволить сформувати шляхи удосконалення механізмів реалізації національної антикорупційної політики.

Проблеми запобігання та протидії корупції в Україні стають одними з глобальних, які потрібно вирішити не лише в межах наукових розробок, а й у чинних нормативно-правових документах. Саме корупція заважає розвитку сучасних реформ суспільства, впровадженню інноваційних методів управління, впровадженню децентралізації в Україні, реалізації європейських стандартів і правил.

Однією з головних проблем запобігання та подолання корупції в Україні є чітке та всебічне визначення феномену корупції з урахуванням національних особливостей та історичного розвитку держави.

Слід констатувати, що на сьогодні існує багато визначень поняття "корупція", однак не має єдиного наукового підходу до даного феномену.

Поняття "корупція" можна розглядати з точки зору наукового підходу, законодавчого підходу, соціологічного підходу.

У наукових джерелах проблема запобігання та подолання корупції аналізується з точки зору:

- по-перше, наукових підходів до розкриття терміна "корупція", "корупційне діяння", "корупційне правопорушення" (до авторів слід вднести: Л. Багрій-Шахматов, О. Дудоров, А. Закалюк, М. Камлик, О. Костенко, М. Мельник, Є. Невмержицький, А. Редька, М. Хавронюк та ін.);
- по-друге, механізмів функціонування органів державної влади, які здійснюють діяльність щодо запобігання та протидії корупції, корупційним правопорушенням (серед наукових праць слід виокремити праці таких авторів: В. Авер'янова, В. Бакуменка, С. Дубенко, М. Мельника, В. Марти-

ненка, Т. Мотренка, Н. Нижник, В. Олуйка, О. Прохоренка, М. Стребицького та ін.);

- по-третє, ефективності професійної діяльності посадовців (Н. Липовська, С. Серьогін, І. Сурай),
- по-четверте, невідворотності покарань (О. Кальман, М. Погоренницький, М. Потебенько, Б. Романюк, Є. Скулиш, В. Захарченко та ін.);
- по-п'яте, впливу корупції на соціально-політичні процеси (М. Камлик, О. Маркеєва, Є. Невмержицький, С. Рогульський, С. Серьогін, Р. Тучак).

Водночас на сьогодні єдиний підхід до поняття “корупція” відсутній.

Проведемо системний аналіз наукових підходів до понятійно-категоріального апарату “корупція”, визначимо авторську дефініцію “корупція”.

На початку дослідження визначимо понятійно-категоріальний апарат “корупція” з точки зору наукового підходу.

Поняття корупція розглядають вчені різних галузей наук, у тому числі з державного управління, правознавства, соціології, психології, економіки, національної безпеки та ін.

Термін “корупція” походить від сполучення латинських слів “*correi*” (кілька учасників однієї зі сторін зобов’язального відношення з приводу єдиного предмета) та “*rumpere*” (ламати, ушкоджувати, порушувати, відміняти), у результаті чого було утворено самостійний правовий термін “*corrumperе*”, “що припускав діяльність кількох (не менше двох) осіб, мета яких — “псування”, “ушкодження” нормального ходу судового процесу або процесу керування справами суспільства” [1; 4; 11].

У “Великому тлумачному словнику української мови” під корупцією пропонується розуміти “діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, що спрямовані на протиправне використання наданих їм повноважень для отримання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг”. Йдеться також про пряме використання посадовою особою свого службового становища [3, 937].

Політологічні словники визначають “корупцію” (лат. *corruption* — псування, підкуп) як використання державними посадовими особами, політичними та громадськими діячами свого службового становища з метою збагачення на шкоду суспільству і державі. “Корупція існує тоді, коли певний урядовець надає якусь вигоду індивідові (що може мати, а може й не мати права на цю вигоду) в обмін за нелегальну плату (хабар)” [5, 347].

Корупція — це “протизаконна діяльність державних чиновників чи інших посадових осіб, яка полягає у використанні довірених їм прав і владних можливостей з метою власного збагачення” [8, 239]. Можна припустити, що корупція — це “ані особливість певної соціальної системи, ані власність певної інституції, ані риса характеру індивіда, а радше незаконний обмін” [5, 347].

Корупція — соціальне явище, яке з’явилося в далекому минуло і на сьогодні дуже розповсюджене. Проведений аналіз дає підстави узагальнити такі наукові підходи до поняття “корупція” і розглядати як:

– “різновид соціальної корозії, яка роз’їдає і руйнує органи державної влади, державу та суспільство загалом. В її основі лежать такі вікові традиції взаємодії в суспільстві, як “послуга за послугу”, *do ut des* (“даю, щоб ти дав”)” (М. Мельник) [9, 34];

– “соціальне явище, що полягає в порушенні правових і моральних норм заради отримання особистого нелегітимного доходу особами, яким доручено виконання обов’язків у сфері публічного управління” (С. Серьогін) [12, 202];

– насамперед як соціально-політичне явище, головною особливістю якого є використання посадовими особами законодавчої, виконавчої та судової влади, а також громадських об’єднань, установ і організацій господарського управління усіх форм власності свого службового становища для одержання матеріальних цінностей, послуг чи пільг для себе або третіх осіб” (Є. Невмержицький) [10, 44].

– “зловживання, яке полягає у використанні законодавства чи публічної влади у приватних інтересах одних людей на шкоду приватним інтересам інших. Законодавство і публічна влада — це інструменти, призначені для забезпечення порядку в суспільному житті, заснованого на природних законах. Цей порядок є основою справедливості в розподілі соціальних благ. Зловживання законодавством і публічною владою є свавіллям, яке полягає в порушенні порядку, заснованого на природних законах суспільного життя людей, а отже, і в порушенні соціальної справедливості. Тому корупція — це не лише порушення політичного, економічного, правового порядку в суспільстві, а й аморальний вчинок, гріх” (О. Костенко) [7, 49];

– феномен, який охоплює всю сферу економіки і чинить вплив на прийняття рішень держапаратом, ефективність функціонування бізнесу тощо. Ми пропонуємо власне розуміння корупції: соціально-правове явище, яке являє собою підкуп (активний чи пасивний) державних, муніципальних чи інших державних службовців (у тому числі немайнового характеру). Однак хотілося б відзначити, що запропоноване визначення не позбавлене недоліків, оскільки однією з умов існування організованої злочинності також є корупція (А. Суббот та Ю. Дем’янчук) [13];

– соціальне, системне явище, що полягає у неправомірному використанні особами, які мають владні чи управлінські повноваження, власного становища, статусу, авторитету в особистих або корпоративних інтересах, що призводить до розкладання, деградації влади та соціального управління (В. Трепак) [14];

– “діяльність державних службовців, що пов’язана зі зловживанням службовим становищем з метою отримання незаконних прибутків та пільг матеріального характеру. Розкриваючи багатоплановий характер цього зловживання, вони пов’язують її з організованою злочинністю, розглядаючи їх як єдине ціле” (М. Камлик, Е. Невмержицький) [4, 71].

На думку А. Савченко [11], поняття “корупція”, що існує у національному антикорупційному законодавстві, “переобтяжене” кримінально-правовими ознаками та не відбиває всього спектра сфер, на які може поширюватися це

негативне явище. Більше того, можна говорити й про інші недоліки згаданого поняття [11]:

– по-перше, воно зосереджується тільки на одному предметі — неправомірній вигоді, не згадуючи про існування інших предметів корупційних правопорушень (злочинів), які визначені КК України, зокрема чужого майна (ст. 191), бюджетних коштів, що включаються до державного і місцевих бюджетів незалежно від джерела їх формування у відповідних розмірах (ст. 210), вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, радіоактивних матеріалів (ст. 262); наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів (ст. 308), прекурсорів (ст. 312), обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 313), снотворного маку та коноплі, а також психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, призначених для виробництва чи виготовлення цих засобів чи речовин (ст. 320), документів, штампів, печаток (ст. 357), активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких непідтверджено доказами (ст. 368-2), зброї, бойових припасів, вибухових речовин, інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки, іншого військового майна (ст. 410) [11];

– по-друге, воно зазначає тільки про такі форми протиправних діянь, як “одержання”, “прийняття”, “прийняття обіцянки/пропозиції”, “обіцянка/пропозиція” та “надання”. Однак у тому ж КК України, з огляду на перелік корупційних злочинів, відомі й деякі інші форми, що можуть бути пов’язані як з “неправомірною вигодою” (наприклад, “прохання надати”), так і з іншими предметами (наприклад, “заволодіння”, “нецільове використання” або “набуття” [11].

Слід зауважити, що поняття “корупція” може відображатися у таких чотирьох аспектах: політичному, соціально-економічному, ідеологічному і правовому.

Прихильниками політичного аспекту формулювання поняття “корупція” є Сар. Дж. Пундей, М. Тихоміров, К. М. Абдієв, К. В. Сурков, В. К. Євтушевський, М. П. Яблоков, які визначають корупцію як зловживання державною владою, посадою та службовим становищем з метою отримання матеріальної винагороди. Вона носить характер злочинної діяльності у політичній сфері, що призводить до дискредитації апарату державного управління. Тим самим завдаються матеріальні й моральні збитки державному устрою, репутації політичної влади, престижу країни на міжнародній арені. Корупція пов’язана з підкупом осіб, які перебувають на державній або громадській службі, з одержанням ними додаткових доходів, благ і переваг за вчинення умисних дій або бездіяльність. Так, корупція передбачає систематичний підкуп посадових осіб законодавчої, виконавчої та судової влади, громадських та політичних діячів, який спричиняє прийняття ними рішень, що порушують закон або неписані суспільні норми, та їх здійснення часто на користь кримінальних структур [6, 14].

Через соціально-економічну призму аналізують корупцію Н. Кузнецова, О. Дудоров, В. Комісарова, П. М. Панкратова, К. Футей та ін. Вони розгля-

дають корупцію як одну з функцій управління суспільством, які базуються на економічному ґрунті. Як функція управління вона має соціальне забарвлення, а за своєю сутністю це економічна категорія [6, 17].

Ідеологічний аспект полягає в тому, що у державного службовця панує своя ідеологія, відокремлена від державної, ідеологія злочинного світу. Платформою такої ідеології служить і особлива суб'єктивістсько-ідеалістична філософія М. Канта й А. Авенаріуса, коли світ існує, умовно кажучи, тільки у моїй свідомості, а без неї його нема; яким я його уявляю, таким він і є. Тому співвідношення між благочинним діянням і злочином встановлює кожна особа сама собі. Хибна ідеологічно-філософська платформа скорумпованого державного службовця впливає і на громадян, які з ним контактують. Це підриває прийняту в державі ідеологію. Соціально-економічні аспекти корупції полягають у спотворенні корумпованим державним апаратом соціальної політики і економіки держави. До цього слід додати і масовий допуск кримінальних елементів до економічних важелів управління [6, 18–19].

Правова складова корупції відображається у гальмуванні прийняття необхідних законів або прийняття таких, які дають можливість неоднозначного їх тлумачення.

Серед основних видів корупції вважаємо за необхідне назвати корупцію у сфері державної влади, а саме в органах, що здійснюють регулювання та контроль за дотриманням правил і норм, встановлених державою, в органах, керуючих компаніями та підприємствами, в органах, які здійснюють фіскальну й грошову політику; ділову корупцію, що виникає у разі взаємодії влади та бізнесу. Наприклад, у разі господарської суперечки сторони прагнуть заручитися підтримкою судді з метою винесення рішення на свою користь [2, 351].

Корупція верховної влади стосується політичного керівництва і верховних судів у демократичних системах.

Наступним видом, на нашу думку, слід виділити побутову корупцію, яка породжується взаємодією пересічних громадян і чиновників. До корупційних злочинів такого порядку можна віднести подарунки від громадян і послуги посадовій особі та членам його родини.

Корупція у бізнесі зумовлена розвитком ринкових відносин в Україні і приходом ринкової економіки на зміну командно-адміністративній. Даний вид корупції має особливий вплив на економіку держави, для боротьби з нею державою створюються державні корпорації у різних сферах життя суспільства [1, 115].

Таким чином, корупція — це протиправна дія або бездіяльність посадової особи (або особи, яка наділена певними адміністративно-розпорядчими повноваженнями та функціями), яка спрямована на отримання власного інтересу (як матеріального, так і ні, зокрема, певної послуги, привілеїв, пільг тощо) через здійснення своїх функціональних обов'язків та несе негативний наслідок для держави, суспільства та органу державної влади.

Тобто корупція включає такі елементи: по-перше, особа, яка має певну посаду; по-друге, вигода (у вигляді отримання будь-яких привілеїв); по-третє, виконання певних адміністративно-розпорядчих функцій; по-четверте, про-

типравна дія або бездіяльність; по-п'яте, зацікавлена особа; по-шосте, негативний наслідок для держави, суспільства та органу державної влади.

Корупція несе не тільки негативні наслідки для суспільства, а й позначається на репутаційному капіталі органу державної влади.

Механізмами запобігання корупції, виходячи з поняття корупції як наслідку негативного впливу на суспільство та державу, повинні бути:

по-перше, забезпечення патріотичного виховання, починаючи з дошкільного закладу освіти;

по-друге, забезпечення фінансового моніторингу рівня життя посадових осіб та осіб, наділених адміністративно-розпорядчими функціями;

по-третє, формування єдиної державної політики у сфері запобігання корупції з формуванням системної діяльності антикорупційних органів;

по-четверте, забезпечення жорсткої кадрової політики щодо формування кадрового складу системи публічної служби, яка б гарантувала кадрову безпеку системи публічного управління;

по-п'яте, формування системної діяльності громадянського суспільства з органами влади та бізнесом.

Отже, дослідження дає системний аналіз підходів до поняття “корупція”. Визначено, що не існує єдиного поняття “корупція”. Запропоновано авторське визначення поняття “корупція”, яке полягає у наступному: це протиправна дія або бездіяльність посадової особи (або особи, яка наділена певними адміністративно-розпорядчими повноваженнями та функціями), яка спрямована на отримання власного інтересу (як матеріального, так і ні, зокрема, певної послуги, привілеїв, пільг тощо) через здійснення своїх функціональних обов'язків та несе негативний наслідок для держави, суспільства та органу державної влади.

У перспективі подальших розвідок передбачено проаналізувати закордонний досвід щодо запобігання та протидії корупції, сформуванню уточнене бачення шляхів формування та реалізації національної антикорупційної політики тощо.

Джерела

1. Агеев В. Н. Противодействие “государственной коррупции”: зарубежный опыт // Следователь. 2014. № 8. С. 114–117.
2. Боднарчук О. Г. Боротьба з корупцією в Грузії: досвід для вивчення та наслідування в Україні // Актуальні проблеми держави і права. 2014. Вип. 71. С. 349–356.
3. Великий тлумачний словник української мови / [уклад. і гол. ред. В. Бусел]. К.; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2002. 1440 с.
4. Камлик М. І., Невмержицький Е. В. Корупція в Україні. К.: Знання, 1998. 186 с.
5. Короткий оксфордський політичний словник / [пер. з англ.; за ред. І. Макліна, А. Макмілана]. К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2006. 789 с.
6. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / [кер. авт. кол. І. О. Рєвак]. Л. : ЛьвДУВС, 2011. 220 с.
7. Костенко О. Корупція в Україні у світлі політичної кримінології // Політ. менеджмент. 2009. № 1. С. 49–54.

8. Махнач В. Л., Елишев С. О. Политика. Основные понятия: справочник, словарь. М.: ОЛМА Медиа Групп, 2008. 288 с.
9. Мельник М. І. Хабарництво: загальна характеристика, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства. К.: Парлам. вид-во, 2000. 256 с.
10. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: монографія. К.: КНТ, 2008. 368 с.
11. Савченко А. В. Поняття “корупція” у контексті кримінального права // Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції: зб. тез доп. V Міжнар. наук. практ. конф, (31 берез. 2017 р., м. Харків). Х.: ХНУВС, Кримінол. асоц. України, 2017. С. 165–166.
12. Серьогін С. С. Соціальна сутність корупції в органах державної влади // Держ. упр. та місц. самоврядування : зб. наук. пр. Д.: ДРІДУ НАДУ, 2009. Вип. 3 (3). С. 202–207.
13. Суббот А., Дем’янчук Ю. Засоби протидії та запобігання корупції в умовах реформування законодавства // Адміністративне право і процес. 2017. № 6. С. 113–117.
14. Тренак В. М. Особливості дефініції поняття “корупція” // Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ. 2015. № 4 (97). С. 181–196.

Parkhomenko-Kutsevil O. I. Scientific Approaches to the Formation of a Conceptual-Categorical Apparatus Definition of “Corruption”.

The article stated that corruption is an unlawful act or omission of an official (or a person who has certain administrative and regulatory powers and functions) aimed at obtaining his or her own interests (both material and non-material, in particular, certain services, privileges, privileges, etc.)) through the exercise of its functional responsibilities and has a negative consequence for the state, society and the state authority. Mechanisms for preventing corruption should be: ensuring patriotic education; providing financial monitoring of the level of life of officials and persons with administrative and regulatory functions; formation of a unified state policy in the field of prevention of corruption with the formation of systemic activity of anti-corruption bodies; provision of strict personnel policy regarding the formation of the personnel structure of the public service system, which would guarantee the personnel security of the public administration system; formation of systemic activity of civil society with authorities and business.

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-17-23>

Надійшла 27 серпня 2018 р.

В. В. ГЕВКО

<https://orcid.org/0000-0003-2497-706>

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕКОНАННЯ СУДДІ НА ЗАСАДАХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА БЕЗСТОРОННОСТІ

Наукові праці МАУП. Серія Юридичні науки, 2018, вип. 56(2), с. 24–32

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-24-32>

Розглядаються теоретичні питання і чинники судової практики, які впливають на формування внутрішнього переконання судді під час розгляду кримінальних проваджень та прийняття судових рішень. Особлива увага приділяється таким засадам як безсторонність та незалежність суддів, які є відправними для досягнення завдань кримінального судочинства і справедливого правосуддя. Аналізу піддано норми чинного кримінального процесуального законодавства, що врегульовують дану процедуру, а також рішення Конституційного суду України, практика ЄСПЛ тощо.

Сучасний етап розвитку України характеризується активною перебудовою внутрішньої правової системи, в тому числі й реформуванням вітчизняного судочинства. Значних змін зазнало і продовжує зазнавати кримінальне процесуальне законодавство. Повсякденна практика кримінального судочинства починає висвітлювати як позитиви у застосуванні законодавчих нововведень, так і пробіли, що стають перешкодою на шляху наближення нашого судівництва до стандартів Європейського союзу.

Важливими складовими таких стандартів є незалежність та безсторонність суду при постановленні рішення. Вони зазначені як у міжнародних правових документах, так і в рішеннях Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ). Так, ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1948) (далі — КЗПЛ) передбачає, що “кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку *незалежним і безстороннім судом*”.

Водночас діяльність судової гілки влади в Україні має суттєві недоліки. На жаль, наша судова система не відзначається довірою суспільства. Про це свідчать численні дослідження. Так, проведені соціологічні опитування у 2017 році Українським центром економічних і політичних досліджень імені

О. Разумкова показали, що ставлення громадян України до судової системи є досить негативним. У своїх відповідях респонденти вказали, що найчастіше при винесенні судового рішення судді керуються власною вигодою (39,5 %). Трохи рідше зустрічалася думка, що судді керуються майновим або посадовим становищем сторін (14,6 %). І зовсім мало відповіли, що судді керуються законом (8,9 %), обставинами справи (8,3 %), вказівкою голови суду (7,9 %), політичною ситуацією у державі (6,8 %). Порівняно з 2012 роком значно зросла частка респондентів, які вважають, що судді керуються власною вигодою (з 33,1 %), і знизилася частка тих, хто відповів, що вони керуються законом (з 15,1 %) та обставинами справи (з 12,0 %) [1].

Такі вражаючі показники у відповідях респондентів можуть свідчити про те, що судові рішення вітчизняних судів формуються і проголошуються в умовах, далеких від засад незалежності та безсторонності. Наявність зовнішніх та внутрішніх впливів, а також суб'єктивного фактора при прийнятті судових рішень стає очевидним і незаперечним. Тому розгляд означених питань у рамках цієї статті є актуальним і необхідним.

У своєму рішенні у справі Фіндлі проти Сполученого Королівства (лютий 1997 р.), у п. 73 ЄСПЛ розглядаються ці дві вимоги в сукупності, як “принципи, застосовні при визначенні того, чи може “суд” вважатися “незалежним і неупередженим”. Він нагадує, що при вирішенні питання про те, чи можна вважати суд незалежним, слід звернути увагу на спосіб призначення його членів, строки перебування на посаді, існування гарантій від зовнішнього тиску і наявність в органах зовнішніх ознак незалежності. Щодо неупередженості, то у цієї вимоги є два аспекти. По-перше, суд має бути суб'єктивно вільним від особистих упереджень та симпатій. По-друге, він об'єктивно повинен бути безпристрасним, тобто гарантовано уникати будь-яких обґрунтованих сумнівів у цьому відношенні.

Незалежність суддів також передбачає, що вони мають бути вільними від тиску не лише ззовні, а й у середині судової системи. Від вказівок чи тиску з боку інших суддів або осіб, що виконують адміністративні обов'язки в суді. Можливості такого впливу на суддів можуть призвести до об'єктивних сумнівів сторін в незалежності та безсторонності суду. Про це нагадує ЄСПЛ у своїх рішеннях (Парлов Ткалчіч проти Хорватії, п. 86; Дактарас проти Литви, п. 36; Моїсеєв проти Росії, п. 184).

Під час визначення того, чи є обґрунтовані побоювання в тому, що певний суд позбавлений незалежності та безсторонності, думка обвинуваченого є важливою, але не вирішальною. Вирішальним є те, наскільки його сумніви можуть бути об'єктивно обґрунтованими (рішення ЄСПЛ Інкаль проти Туреччини, п. 71). Відсутність сумнівів означає, що в об'єктивного спостерігача не виникне підстав для занепокоєння із цих питань у кримінальному провадженні, що розглядається (рішення ЄСПЛ Кларк проти Сполученого Королівства). Адже довіра до суду в демократичному суспільстві, особливо у кримінальних провадженнях, відіграє важливу роль в очікуванні справедливого рішення.

Звертаючись до безсторонності суду, то його можна визначити як відсутність упередженості та об'єктивне ставлення до оцінювання доказів. Практи-

ка ЄСПЛ вказує, що “існування безсторонності для цілей п. 1 ст. 6 Конвенції повинно встановлюватися згідно з: 1) суб’єктивним критерієм, врахувавши особисті переконання та поведінку конкретного судді, тобто чи мав суддя особисту упередженість або чи був він об’єктивним у цій справі; 2) об’єктивним критерієм — шляхом встановлення того, чи забезпечував сам суд та його склад достатні гарантії для того, щоб виключити будь-який обґрунтований сумнів у його безсторонності” (рішення у справах “Fey проти Австрії” 24 лютого 1993 року, Series A № 255, п. 28 та 30 та “Wettstein проти Швейцарії”, № 33958/96, п. 42, ECHR 2000-XII).

Розглядаючи внутрішнє переконання судді як правовий термін, слід зауважити, що його глибоке наукове осмислення набуло поширення разом з реформуванням судочинства у 60-х роках XIX століття та впровадженням принципу вільної оцінки доказів. Свого часу професор І. Я. Фойницький визначав переконання, як “рішучість прийняти думку, як правильну або хибну та покласти її в основу своєї діяльності чи відхилити її” [2, 164]. Зрозуміло, що думка правильна чи хибна може сформуватись у результаті розумової діяльності, основаної на оцінці доказів. І у цьому зв’язку відомий юрист і суддя А. Ф. Коні зазначав, що “суддя, вирішуючи справу, ніколи не має ні права, ні моральних підстав говорити: я так хочу. Він повинен говорити: я не можу інакше, не можу тому, що і логіка речей, і внутрішнє відчуття, і життєва правда, і зміст закону твердо і неухильно підказують мені моє рішення, і проти будь-якого іншого заговорить моя совість як судді та людини” [3].

У своєму історичному розвитку внутрішньому переконанню судді було присвячено багато наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених. Та, не дивлячись на певні розбіжності, майже всі науковці єдині в тому, що внутрішнє переконання судді є результатом розумової діяльності в процесі доказування, яке ґрунтується на доведеності фактичних обставин, що розглядаються судом. Найбільш сталим і поширеним у сучасній науковій думці вітчизняної науки є визначення професора Ю. М. Грошового, який внутрішнє переконання судді розглядав як “стан свідомості судді, коли він вважає зібрані у справі докази достатніми для вирішення питання про наявність чи відсутність фактів, що входять в предмет доказування, впевнений у правильності свого висновку та готовий до практичних дій відповідно до отриманих знань” [4, 19]. При цьому він звертав увагу на те, що не можна ігнорувати особистість судді, у якого це переконання складається та його професійну правосвідомість. Є вже й більш осучаснене визначення внутрішнього переконання судді, наведене Н. Л. Дроздович, яке вона розглядає як “результат його розумової суб’єктивної діяльності в процесі судочинства щодо оцінки доказів з метою достовірного встановлення фактичних обставин конкретної кримінальної справи, які входять до предмета доказування, що втілюється в судовому рішенні” [5, 38].

Не вдаючись до глибокого аналізу різних точок зору щодо структури внутрішнього переконання, але констатуємо, що воно має відображати гносеологічні, психологічні, етичні та правові елементи, слід детальніше зупинитись на кожному з них з точки зору їх екстраполяції із засадами незалежності

та безсторонності суду. Тим більше, що внутрішнє переконання судді ніяким чином не може бути виявлене доти, доки воно не буде втілене в судове рішення.

У гносеологічному аспекті внутрішнє переконання судді виглядає як знання про обставини та факти, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні, які є результатом повного, всебічного та об'єктивного дослідження доказів у їх сукупності. На формування такого знання будуть мати вплив якості доказів, їх достовірність та переконливість. Набуті знання формуються у результаті емоційно-інтелектуальної оцінки як кожного доказу окремо, так у їх сукупності.

Знання, набуті суддею під час судового дослідження доказів, стають елементом його внутрішнього переконання тоді, коли він упевнений, що кримінальне процесуальне пізнання під час досудового слідства проведене відповідно до чинного законодавства, без порушень права особи на захист та інших порушень, які дають підстави для сумнівів у його результатах. Суддя має сприймати усі факти й обставини, що підлягають встановленню, не на рівні інтуїції, почуттів чи інстинктів, а опираючись на розсудливість та зважений підхід. Домінування раціонального мислення у судді під час пізнання ним обставин кримінального правопорушення має велике значення не лише для їх правильного розуміння, а й для подальшого їх оцінювання.

Формування у судді достовірних знань про обставини кримінального правопорушення ще не є запорукою прийняття законного, обґрунтованого і справедливого рішення. Самі знання будуть отримувати оцінку судді через призму суб'єктивного сприйняття. А це означає, що психологічний фактор може суттєво вплинути на корекцію точки зору судді щодо фактів і подій. Адже суддя, як будь-яка людина, має свої симпатії, антипатії, боязнь та інші почуття, які можуть впливати на оцінку отриманих знань.

Ця проблема не нова і вона стосується не лише вітчизняних суддів. Вона одна із суддівських проблем світового рівня і на їх вирішення Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року № 2006/23 були затверджені “Бангалорські принципи поведінки суддів”. У них зазначено, що “об'єктивність судді є необхідною умовою для належного виконання ним своїх обов'язків. Вона виявляється не лише у змісті винесеного рішення, а й в усіх процесуальних діях, що супроводжують його прийняття. При виконанні своїх обов'язків суддя має бути вільним від будь-яких схильностей, упередженості та забобонів. Поведінка судді в процесі засідання та за межами суду має сприяти підтримці та зростанню довіри суспільства, представників юридичної професії та сторін у справі до об'єктивності суддів та судових органів”.

Дотримуючись “Бангалорських принципів поведінки суддів” суддя має уникати будь-яких дій, які б викликали підозру або сіяли сумніви у сторін чи у сторонніх осіб в його об'єктивності. Кримінальний процесуальний кодекс України не містить прямої заборони на зустрічі судді під час розгляду ним кримінального провадження з однією зі сторін поза судовим засіданням без присутності іншої сторони. Звісно, коли одній зі сторін стає відомо про

таку зустріч судді з іншою стороною без її участі, можуть виникати обґрунтовані сумніви в тому, що суддя в подальшому буде розглядати кримінальне провадження об'єктивно, неупереджено та безсторонньо. На жаль, у вітчизняній судовій практиці такі явища не рідкість, що звісно не тільки не сприяє формуванню довіри до суду, а й прямо суперечить “Багалорським принципам поведінки суддів”. Виявлення такого факту не повинно залишатись без юридичних наслідків. Як мінімум, це має бути однією з підстав відводу судді, вказаних у п. 4 ч. 1 ст. 75 КПК України.

Суттєвий вплив на внутрішнє переконання судді має і його етика. Усвідомлення суддею своєї соціальної відповідальності як носія ідеалів чесності, справедливості і непідкупності має бути тим чинником, який визначає його поведінку. На черговому XI з'їзді суддів України у лютому 2013 року було затверджено Кодекс суддівської етики, де у ст.1 зазначено, що “суддя повинен бути прикладом неухильного додержання вимог закону і принципу верховенства права, присяги судді, а також дотримання високих стандартів поведінки з метою зміцнення довіри громадян у чесність, незалежність, неупередженість та справедливість суду”.

Суддівська етика має важливий вплив не тільки на формування довіри до судової гілки влади, а й визначає ставлення сторін та загалом суспільства до судових рішень. Розкриваючи зміст та внутрішню структуру суддівської етики, науково-практичний коментар до згаданого вище Кодексу вказує, “що вона є різновидом професійної етики, однієї із галузей етичної науки, науки про мораль. Етичні норми становлять систему ідей і уявлень про правильну і неправильну поведінку, які вимагають виконання одних дій і забороняють інші”. Тобто суддівська етика виглядає як “сукупність моральних правил поведінки судді, за допомогою яких можна оцінити його дії з погляду таких цінностей, як справедливість, сумлінність, гідність, людяність тощо” [6].

Розглядати етику як поведінку судді можна у двох аспектах: 1) його поведінка в суспільстві поза судом; 2) як стиль відправлення правосуддя під час судового засідання. Якщо розглядати поведінку судді в побуті, то згаданий вище Кодекс суддівської етики (ст. 17) вимагає від нього уникати взаємин, які можуть вплинути на незалежність та неупередженість судді. Ніяких пояснень щодо розуміння цієї етичної норми нема. Але ми можемо припустити, що деякі стосунки судді, особливо з тими особами, які за своєю посадою є постійними учасниками судових процесів як сторони провадження, можуть викликати в іншій сторони процесу обґрунтовані сумніви щодо безсторонності та об'єктивності судді у постановленні судового рішення. Наприклад, тісна дружба судді з прокурором, який в його процесах постійно виступає державним обвинувачем, або з адвокатом за таких самих умов.

Не дивлячись на наявність у Кодексі суддівської етики такої норми, на відміну від КПК України, важко стверджувати, що вона працює. Тим більше, що вона насправді не становить для судді будь-яких правових наслідків. Та й правового механізму, за допомогою якого можна було б довести вплив таких відносин на судові рішення, не існує. Тому ніхто не може заборонити судді підтримувати дружні або навіть родинні відносини з тим самим прокурором

чи адвокатом. Особливо в сільській місцевості, де, звичайно, прокурор, суддя і керівник місцевої поліції є близькими друзями. Виходячи з цього, можна робити висновок про вплив таких відносин на формування довіри місцевої громади до суду. І певно, що ступінь довіри до нього за таких умов буде не надто високим.

У судовій практиці зустрічаються й інші порушення. Наприклад, суд через прокурора витребує матеріали досудового розслідування, щоб ознайомитися з ними ще до того, як почне судовий розгляд. Сучасний Кримінальний процесуальний кодекс не передбачає направлення до суду матеріалів досудового розслідування, як-то було в попередньому. До суду направляється лише обвинувальний акт та реєстр матеріалів досудового розслідування. Більше того, ч. 2 ст. 291 КПК України прямо вказує, що “надання суду інших документів до початку судового розгляду забороняється”.

Ця заборона закону є не випадковою, якщо виходити з процесу формування внутрішнього переконання судді. Адже попереднє ознайомлення з матеріалами досудового розслідування означало б формування у судді точки зору сторони обвинувачення, так як суддя не може чути доводи і заперечення на подані обвинуваченням докази з боку сторони захисту. А це ставить сторони у нерівні умови, що обов’язково веде до порушення засад правосуддя, зокрема, засад незалежності та безсторонності.

Здатність і готовність судді слідувати букві закону, дотримуватись визначеної законодавством процедури, яка є однією з гарантій захисту прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також керуватися принципом верховенства права при прийнятті судових рішень є тими факторами, які впливають на формування його внутрішнього переконання. Свідоме порушення правових норм, чи помилкове їх застосування, є складовою внутрішнього переконання судді, яке потім матеріалізується в судовому рішенні та піддається оцінці за критерієм законності й справедливості як сторонами процесу, так і сторонніми спостерігачами.

У 2013 році було здійснено громадський моніторинг практики Вищої кваліфікаційної комісії суддів України і Вищої ради юстиції стосовно притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за 2011–2012 роки. Серед найбільш поширених порушень, за які судді були притягнені до дисциплінарної відповідальності, є такі: 1) порушення розумних строків розгляду кримінальної справи; 2) розгляд справи, отриманої з порушенням встановленого порядку розподілу; 3) порушення правил про таємницю нарадчої кімнати; 4) безпідставне застосування аналогії закону (ухвалення рішення, не передбаченого законом); 5) зміна тексту судового рішення після його ухвалення (під видом виправлення допущених у тексті вироку неточностей, насправді змінив вирок по суті) [7, 24–28]. Очевидність такої поведінки суддів у супереч вимогам правових норм у кожному конкретному випадку може свідчити лише про навмисне і свідоме їх порушення, а не про допущену суддівську помилку.

Не вдаючись до аналізу мотивів, якими керувались судді, йдучи на такі порушення, варто все ж зрозуміти, які моральні цінності вони сповідують та

чому впевнені у своїй безкарності. І тут ми підходимо до найбільш чутливого питання нашої Феміди, а саме: моральних якостей суддів. Тому абсолютно не дивним є той низький рівень довіри до суддів, який був приведений на початку цієї статті. Адже судочинство може вершити лише людина, яка має високий рівень довіри та незаперечний авторитет. Особа, якій сторони не довіряють, не може їх справедливо розсудити за визначенням.

Формування суддівського корпусу в Україні відбувається за певною процедурою, яка встановлена Законом України “Про судоустрій і статус суддів” та підзаконними актами Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради правосуддя. Звернімося до відповідних статей закону і проаналізуємо, за якими критеріями іде добір кандидатів на посаду судді. Ознайомлення зі змістом ст. 72–76 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” дає змогу виділити ті напрями, за якими відбувається перевірка: 1) знання законодавства; 2) правильність заповнення декларації про доходи і наявне майно; 3) на причетність особи до корупції та родинні зв’язки; 5) спеціальна перевірка, яка включає в себе дані про судимості кандидата, притягнення його до адміністративної відповідальності тощо. Ні в законі, ні в підзаконних актах жодним словом не згадується про моральні якості кандидата. Тому ми нерідко стаємо свідками резонансних скандалів, пов’язаних із судовими позовами кандидатів на посаду суддів до комісій, що здійснюють добір, які виграють процеси і стають суддями, незалежно від того, що мають залямовану репутацію. Це відбувається на очах суспільства і ніяким чином не сприяє утвердженню довіри до судової гілки влади.

Кричущим прикладом абсурдності та негнучкої, закостенілої вітчизняної системи реагування на порушення судді показує приклад звільнення з посади судді О. В. Попеки [8]. Так, голові апеляційного суду Донецької області стало відомо, що “указом голови ДНР” від 17 березня 2016 року суддю Тельманівського районного суду Донецької області О. В. Попеку було призначено на посаду Новоазовського районного суду Донецької області і цей суддя фактично здійснює правосуддя на території, не підконтрольній українській владі. У зв’язку з цим 2 червня 2017 року ним було направлено подання щодо притягнення цього судді до дисциплінарної відповідальності. Тільки 30 жовтня 2017 року Вища рада правосуддя прийняла рішення № 3491/2дп/15-17 про притягнення його до дисциплінарної відповідальності у вигляді подання про звільнення з посади. І нарешті, 25 січня 2018 року рішенням Вищої ради правосуддя № 170/0/15-18 цього суддю було звільнено з посади за п. 3 ч. 6 ст. 126 Конституції України та ст. 115 Закону України “Про судоустрій і статус суддів”.

Цей приклад ще раз показує низький рівень моральних якостей осіб, які в результаті недосконалої процедури добору кандидатів на посаду судді цілком успішно проходять конкурси і призначаються на посади. А також показує слабкий бюрократичний та недосконалий механізм реагування на виправлення помилок, допущених при призначенні судді на посаду. Адже не звільнений із посади суддя, навіть коли проти нього здійснюється дисциплінарне провадження, отримує заробітну плату й утримується за рахунок платників

податків. У нашому законодавстві нема таких положень, як у деяких штатах США, що дисциплінарна комісія може відсторонити суддю від обов'язків з припиненням виплати грошового забезпечення на час дисциплінарного провадження проти нього.

Якщо узагальнити всі складники та фактори, які впливають на формування внутрішнього переконання судді, то з упевненістю можна сказати, що напрацювати такі правові запобіжники, які б виключали можливість будь-якого впливу на суддю неможливо. Тож єдиною надійною гарантією від впливів на формування внутрішнього переконання судді є його високі моральні якості.

Таким чином, можемо зробити висновок, що суддя може бути незалежним і безстороннім лише за умови наявності у нього високих моральних якостей та незаперечного авторитету. На жаль, існуюча в нашій державі на сьогодні система добору, призначення, функціонування та відповідальності суддів не дає підстав на такі сподівання. Тому удосконалення чинного законодавства та підзаконних нормативних актів, які регулюють систему добору кандидатів на посаду судді та дисциплінарну відповідальність суддів, є необхідним і закономірним для досягнення європейських стандартів судочинства, постановлення законних та справедливих рішень у кримінальних провадженнях.

Внутрішнє переконання судді є важливим чинником, який впливає на постановлення законного, обґрунтованого та справедливого рішення у кримінальному провадженні. В Україні проводяться реформи, спрямовані на покращення якості судочинства та відновлення довіри до судової гілки влади. Проте законодавство ще не створило достатніх умов, при яких усі фактори, які негативно впливають на внутрішнє переконання судді, усунені. Серед них такі, як: система добору суддів, їх дисциплінарна відповідальність та один із важливих, на наш погляд, факторів — моральні якості судді. У законах та підзаконних актах цьому фактору приділено недостатньо уваги. Отже, законодавство треба привести у такий стан, щоб як на стадії добору кандидатів на посаду судді, так і в процесі відправлення правосуддя на посадах суддів перебували особи з високими моральними якостями та високим ступенем довіри громадян.

Джерела

1. Звіт за результатами соціологічного дослідження “Ставлення громадян України до судової системи”. Сумісний проект: УЦЕПД ім. О. Разумкова, Рада суддів України, Проект Ради Європи “Підтримка впровадженню судової реформи в Україні” [Електронний ресурс] // Сайт “Рада суддів України”. URL: <http://rsu.gov.ua/uploads/article/final-report-survey-e07f150174.pdf>
2. *Фойницький И. Я.* Курс уголовного судопроизводства. Т. 2. СПб., 1996. 608 с.
3. *Кони А. Ф.* Нравственные начала в уголовном процессе (общие черты судебной этики) // Право и образование. 2000. № 5. С. 75–89.
4. *Грошевой Ю. М.* Проблемы формирования судейского убеждения в уголовном судопроизводстве [монография]. Харьков: Вища шк., изд-во при Харьков. гос. ун-те, 1975. 144 с.
5. *Дроздович Н. Л.* Формування внутрішнього переконання судді у кримінальному процесі України [монографія]. Київ: Наук. світ, 2013. 120 с.

6. Коментар до Кодексу суддівської етики. Затверджений рішенням Ради суддів України 4 лютого 2016 року № 1. Ст. 10. [Електронний ресурс] // Сайт “Рада суддів України”. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/events/komentar-do-kodeksu-suddivskoi-etiki>
7. Куйбіда Р., Серєда М. Дисциплінарна відповідальність суддів в Україні: проблеми законодавства і практики. Київ, 2013.
8. Про притягнення судді Тельманівського районного суду Донецької області Попеки О. В. до дисциплінарної відповідальності: Рішення Вищої ради правосуддя від 30 жовтня 2017 року № 3491/2дп/15-17 [Електронний ресурс] // Вища рада правосуддя: Офіційний сайт. URL: <http://www.vru.gov.ua/act/13034>

Gezko V. V. Formation of judge's internal convictions based on independence and impartiality. *The judge's internal conviction is an important factor influencing the adoption of a lawful, substantiated and fair decision in a criminal proceeding. Ukraine is conducting reforms aimed at improving the quality of justice and restoring confidence in the judiciary. However, the legislation has not yet created sufficient conditions under which all factors that adversely affect the judge's internal convictions are eliminated. Among them, such as: the system of judges selection, their disciplinary responsibility and one of the important factors, in our opinion, are the moral qualities of a judge. In the laws and by-laws, this factor is not given enough attention. Therefore, the legislation should be brought into such a situation that, at the stage of selection of candidates for the position of judge, as well as in the process of conducting justice, the positions of judges which conduct criminal proceedings were those with high moral qualities and high degree of public confidence.*

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-24-32>

Надійшла 23 жовтня 2018 р.

O. I. DIKARYEV

<https://orcid.org/0000-0002-1895-0878>

Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv

UTOPIANS' NARRATIVES OF HABITU'S AND STRATAGEMS IN "GEOCULTURAL TURN"

Наукові праці МАУП. Серія Юридичні науки, 2018, вип. 56(2), с. 33–46

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-33-46>

The article is devoted to problematic issue of the philosophy of law's new trend in form of narrative jurisprudence. The essence of this direction is to represent the law as a way of exchanging information in interpersonal communication philosophy. Author's input position is that: (1) the global relations are accompanied by a significant acceleration of the political process and promoting of its narrative; (2) the narrative — the term of postmodernism, the feelings of the sub-activity; (3) narrative — the links of installations of the supernatural and the unsaturated; (4) narrative — the term of postmodernism, filled with subjectivity; narrative — the connection of the human conscious with the unconscious; (5) narratives need to be explored in P. Ricoeur's paradigm of the nature of political knowledge and the norm of regulation of relations in the procedure of causal duty; (6) there are various forces and superpower that "play" in the "big politics" in the world, or more precisely guide the process of international and local life in line with their interests under the different Utopians' banners (habitués and stratagems); (7) when elite do not take into account the laws of social life, i.e., do not feel the existence of the gap between the desirable and the possible in term of law appeared to be Utopia as critics or dreams and then there is an opportunity in the course of communication within the narrative about the law to impose an ideological choice.

"We must not then add wings, but rather lead and ballast to the understanding, to prevent its jumping or flying, which has not yet been done; but whenever this takes place we may entertain greater hopes of the sciences".

(Francis Bacon, Novum Organum. — P. 364)

XXI century despite the positive changes that have taken place in world politics (the discrediting of totalitarian thinking and world order, the development of formal democratic institutions) has been marked contradictory tendencies. Glo-

balization entails a number of significant consequences, which are exhaustively described by researchers. Among them there are a great variety of problems that must be solved by mankind, which requires increased attention to science. And, it is expected that knowledge can show the most effective ways to achieve the goals and work out new strategies. However, culture will become even greater, because it creates a coherent picture of the world. We conceptualize the thesis that in the XIX century, with its redistribution of the world can be called the century of geopolitics, XX century — the century of geoeconomic processes, then the XXI century, probably, should be the century of geoculture and utopian narratives.

Narrative is a tool of coherence from imparting meaning, which then lies at the limit of legal conceptual sovereignty and independence of nations. N. Partner [24] draws attention to the fact that, on the one hand, narrative is a term of postmodernism, filled with subjectivity and relativity, and on the other hand, the connection between narrative and its attitudes has long been the subject of research in psychology and psychoanalysis. P. Ricoeur [11–14], Fokkema D. W. [21], Paul-Michel Foucault [15], Partner N. [24] and many others wrote about the meaning of “narrative” in the construction and protection of personal identity, that people usually set out their lives in the narrative or in some narrative about themselves. This idea became the “plot” of many utopias. All social and humanitarian disciplines are united in the fact that narratives are psycho-social. The story of life, told to those who lived it, is determined by its culture. Such an account of events reproduces at least the worldview of the hero of a narrative, as the maximum argues for an intellectual position or a system of his beliefs, thereby turning this position and this information system into a kind of political act. If narratives still bear the burden of national or ethnic identity, then they always have conflicting temporal parallels, with the necessary reference to historical memory. P. Ricoeur in “Time and Narrative” [11] described in detail how exactly this happens, how historical events become sources of consolidation of ethnic solidarity and identity through commemoration, too, the manifestation of distrust of one ethnic group to another. P. Ricoeur enters into the methodological discussions of social scientists as a representative of hermeneutics, which causes traditional criticism from the side of positivist sociologists. Addressing the fundamental problem of the epistemology of the social sciences — the relationship between the method of scientific explanation and the procedure of understanding — P. Rieker suggests using its solutions are unusual for sociology semiotic logic (considering action as a text) and are questionable from the point of view of positivistic methodology interpretative techniques [12–14].

The term “narrative” (narration) is conventional in the English-speaking tradition: it is entrenched in the language of history, linguistics, literature, psychology; formed a steady interdisciplinary area of knowledge dedicated to narration — narratology. P. Ricoeur defines the narrative using the key concepts of Aristotle’s Poetics, mythos and mimesis. On the one hand, the narrative is “the ordering of certain facts or events into the system, combining them into a single semantic configuration, plot”. On the other hand, the narrative is “a representa-

tion or imitation of real events" [20, 45]. Both imitation of events, and their connection in a uniform configuration occurs at the level of discourse. So experience has a narrative organization. A narrative constitutes a fundamental characteristic of experience — its temporality; living experience, in turn, becomes a condition of temporal narration. P. Ricoeur formulates a "circular" proposition: "Time becomes human time to the extent that it is narrative it is articulated, and the narrative acquires its full meaning when it outlines the characteristics of temporary experience" [20, 65]. In the first part of the book entitled *The Circle Between the Story and the Temporal* Riker explores the relationship between the narrative and the temporal nature of the experience, referring to two classic, seemingly unrelated other sources: the "Poetics" of Aristotle and the "Confessions" of St. Augustine. The facts and events of experience in themselves have no logic. Logic gives them a narration. The narrative configuration "collects" individual elements of experience and gives them meaningfulness. The term "narrative" (narration) is conventional in the English-speaking tradition: it is entrenched in the language of history, linguistics, literature, psychology; formed a steady interdisciplinary area of knowledge dedicated to narration — narratology. P. Ricoeur defines the narrative using the key concepts of Aristotle's *Poetics*, *mythos* and *mimesis*. On the one hand, the narrative is "the ordering of certain facts or events into the system, combining them into a single semantic configuration, plot". On the other hand, the narrative is "a representation or imitation of real events" [20, 45]. Both imitation of events, and their connection in a uniform configuration occurs at the level of discourse. So experience has a narrative organization. A narrative constitutes a fundamental characteristic of experience — its temporality; living experience, in turn, becomes a condition of temporal narration. Riker formulates a "circular" proposition: "Time becomes human time to the extent that it is narrative it is articulated, and the narrative acquires its full meaning when it outlines the characteristics of temporary experience" [20, 65]. In the first part of the book entitled *The Circle Between the Story and the Temporal* P. Ricoeur explores the relationship between the narrative and the temporal nature of the experience, referring to two classic, seemingly unrelated other sources: the "Poetics" of Aristotle and the "Confessions" of St. Augustine. The facts and events of experience in themselves have no logic. Logic gives them a narratio. The narrative configuration "collects" individual elements of experience and gives them meaningfulness. Harrativity can be preserved in history if it does not use a nomological model of scientific explanation. As "opponents of narrative in history", along with French historiographers, Ricoeur calls representatives of logical positivism, that argues that the explanation in the historical and social sciences should be similar to natural sciences, that is, must use "covering laws". Explanation through "covering laws" is different from creating a narratio. In the narrative, historical events connected by a universal connection ("one due to the other") retain their uniqueness. In generalizations, historical events are considered, by analogy with physical events of inanimate nature, as regularly recurring and not having a chance to "happen differently". In addition, the narrative configuration, although it is in a certain sense typical, built in accordance with certain rules, can be "reconfigured",

receive new interpretations during reading or listening; There is no place for “historical opportunity” in generalizing explanations; events that have happened are predicted in advance.

When elite do not take into account the laws of social life, i.e., do not feel the existence of the gap between the desirable and the possible, appeared to be Utopia. Utopia and notes that the Greek word “to” in — Greek means “no”, “topos” — place. Utopia — a place that is not fantasy, fiction tale. "Utopia in politics is a kind of desire that would not be implemented, either now or later — a wish that is not based on social forces and is not supported by growth, the development of political and class forces. In modern, two kinds of political utopias hold most firmly and have an impact on its mass appeal. This — the liberal utopia and utopia of populists. Liberal Utopia is like could be, peace and order, without hurting their feelings. They practice hypocrisy, cowardly tricks to get political power. In all policies of the liberals who have to play in democracy in order to attract the masses to their side.

Critical narratives about that characteristics of the end of XIX and beginning of XX centuries works described science fiction writer and visionary Frenchman Albert Robida. In the eighties of the XIX century A. Robida wrote the first fifty articles with his own illustrations, then published the book “Twentieth Century”, “Electric Life”, “The war in the XX twentieth century” [25]. In his works A. Robida foresaw the coming society of risks: revolution in Russia; era of brutal confrontation between supporters of different ideologies; wars; finite automate; accidents in large power plants; future space travellers conflicts on spacecraft during long mission. Albert Robida visionary — fiction “travelling” through time pays particular attention in “design” too fast processes the desire of elite to get ahead capabilities. He thought that voluntaries’ political ‘design’ cause apocalyptic disasters and brings society to the brink of survival. A. Robida says that those who will survive understand that technology, the world has changed, but not the man. The fact that the airplane is moving faster then the horse does not mean that people become better [25]. In the short satirical tale “Today is” A. Robida describes how Louis XIV and his entourage appeared in Paris in 1889 and saw the technical achievements of that era. In result they wanted to return to his time because technology can regresses man himself. It narratives describe geopolitical trends and geoeconomic realities. Really, the “utopia” is a difficult concept. Utopias are expressed in different and even contradictory social ideals: the liberal, revolutionary, progressive, fantastic. Fantastic contains a huge range of possibilities: Thomas More [10] and Campanella [8], followed by Varas were the founders of utopian socialism and communism, F. Bacon [3, 193–224] was an enemy of democracy and idealized power of knowledge and scientific elite, the satirical grotesque of Cyrano [5, 227–306] was directed against spiritless reality and fool ideals. However, the difference in the early utopian political ideals did not deny the existence of a unity. The common feature of all utopian thinkers was search of new horizons. Induced historical circumstances utopia stimulated to action, that is, to certain results. It get according to the T. Bourdier’s theory form of habitués. Its kind of “mental and cognitive structure” of people action in social life [22] which appeared in old times.

It was an era of Egyptian history during the latter half of the Eighteenth Dynasty when appeared to be the dramatic change of Egypt's polytheistic religion into one where a sun-god. Amniotes IV changed his name to Akhenaton (1353–1336 BC) and policy. He dreamed changed the people of Egypt for the better. It should be society without cast of priest. The priests had power to determine even the selection of pharaoh as they demonstrated in the choice of Titmouse III. Some Egyptologists believe that the priests could have prevented the assassin of a pharaoh, especially a young man. [16, 66–67]. Of course Akhenaton did not fully confront the priests of Amen until well into his reign. Preventing accession and confronting a reigning pharaoh are two very different matters. The royal residence of the pharaoh and his queen was shifted to Akhenaton ('Horizon of the Aten') in what is now Amarna. Historian Aldred Cyril wrote, that "while his father Amniotes III did not actively per use military conquests, through most of his reign, Egypt's military position was strong. Akhenaton's foreign policy was much weaker. His focus was on domestic affairs and theology. His foreign policy appears to have verged on pacifism, greatly weakening Egypt's international position. Unlike his Tuthmosides ancestors, Akhenaton did not lead an Egyptian army to support Mitanni and Egyptian allies in Syria and confront the foreign threat. Throughout Akhenaton's reign Egypt's control over the various client states in what is now Syria and Palestine continued to deteriorate. This allowed the Hittites to extend their power south toward Egypt. There was also increasing problems from roving bands of Hapiru in Palestine [16, 65]. Tribute payments from many former client states cease [16, 68]. Project of Akhenaton existed only 17 years. After the death of pharaoh it was forgotten. The most of Egyptians did not understand Akhenaton Utopia.

Scientist Metzger Thomas thinks that "Chinese utopianism" is a peculiar phenomenon in form of Stratagems which was wrapped in a fog of definitional confusion. If "utopia" denotes a societal ideal set forth by someone regarding it as hard or impossible to implement, this idea has been important in the West since Plato but has almost never been expressed in the course of Chinese intellectual history (except possibly by the poet T'ao Ch'ien. If, however, "utopian" describes the pursuit of an impracticable goal of political perfection by people insisting it is practicable, then the people pursuing it will necessarily deny their goal is utopian. The Chinese intellectual conceptions has been and still is utopian in the latter sense. The Chinese have often been well aware that contemporaneous evils could not be conveniently overcome, but they still saw this recalcitrance as an eradicable condition, not as a reflection of permanent human frailties [22].

When we looked for conception necessary to find out any instrument of analyze and formula. In philosophy of law we have Kant's formula of pure law. Kant worked out possibility to question matter of law from point of view its "secrets" and possibility to settle the conflicts of interests. Kant arguing not only those rights is an epiphenomenon of duty, rather than vice versa, but also that "practical reason" has priority over "theoretical reason". Both of these tendencies appeal to Chinese philosophers, because, quite simply, they are inherently "Chinese" tendencies.

Thus, although back in 1757 Danish lawyer M. Hübner in the comparative study of antiquity, China and Europe proved the existence of natural law in China [23], many modern Western scientists still believe that China has no real legal tradition. This is highly strange idea that China has achieved such success in modernizing the economy and in many areas exceeds even America on a strong belief in most European lawyers still “has no real legal tradition” and is still in search of the right, which would have a high technical value and is relatively stable [23], and it was to be no reason to talk about legal policy based on “real” law. Thinking and system of Chinese legal institutions seem so distant European scientists, and often incompatible with the views that profess these researchers that can be questioned, as they believe in the existence of rights in China. And when for lack of better they still use it, you always try to emphasize the inadequacy and inefficiency of this concept as having a western roots, quite alien in relation to reality. Chinese people “well do without the law” [7, 400; 2, 397].

Feature of the traditional Chinese culture is the non-adversary method of dispute resolution. At the heart of Confucian teaching are the concepts of harmony (he wei gui), moderation in all things — the doctrine of middle way (zhongyong), concession or yielding (rang), and avoidance of litigation (xisu). Comparisons of Confucian ethics and Kantian ethics have, consequently, served as the springboard for much cross-cultural dialogue, especially from the Chinese side. In this context we can understand why Nietzsche called Kant the “Chinaman of Königsberg”. Nietzsche summed up the characteristics or tendencies those ideas that have tended to characterize most Chinese philosophers and interest of West in China in time when Bilfinger was known for a work on Confucianism (1724), a quasi-Taoist commentary on Wolff’s German Metaphysics (1725), and a tract on force (1728). Wolff’s continued tradition of Leibniz in his speech on the Chinese (1721) — a watershed event in the Enlightenment. All that had motivated Kant, then at Tübingen, to study these provocative pagans (in 1726 Wolff would cite Bilfinger when preparing his speech for print). In Taoist ontology, the dynamic principle (Tao) weaves the world by “stretching out” the void (dao zhong) and that produces things and life by individuating the resulting field into lingering wholes. Nature and the good are opposites but harmonize in their parallel thrust toward sustainable complexity. It is true that Kant’s early views may be placed in a Eurasian rather than a purely Western context. Recent research suggests that key ideas of Kant’s natural philosophy also have sources in Taoist and Confucian thought, which were disseminated in continental Europe by Jesuits based in China, popularized by Leibniz and Wolff, and further developed by Wolff’s Sino-philic student Bilfinger. One example is the idea of dialectics that Bilfinger found in the Chinese classics, and which Kant encountered. Plato (427–447 BC.). Also understands the original system as the kingdom of equality. However, his utopia depicted in the dialogues “State”, “politics”, “Timaeus”, “Critias”, based on the idea of statehood. Thus denied the opportunity to return to the childhood of humanity. In the dialogue “State” Plato stands opposed tyranny, oligarchy, death, abuse of power. However, his humanity is given in the form of antidemocratic. Plato believes democratic views impractical. States should lead scientists philosophers

who are under the protection of soldiers. Speaking against the private ownership of words, Plato actually tries to keep her in the country as a caste of private ownership of consumer monopoly of the ruling aristocracy. The utopian idea of Plato aimed at suspending the contradictions within the ruling class of slave owners by restoring the state for examples of Egyptian caste system and Sparta.

These views of Plato influenced the outlook of Thomas More. He was an opponent of uprisings and violence. Utopia of Thomas More is organized state based on common ownership by legendary king utopias that created conditions for the development of culture and science. Giovanni Domenico Campanella, author of “Sun City” [8] describes a theocratic republic led by metaphysics. The governor has three assistants: The Power (in charge of military affairs); Wisdom (responsible for science), Love (food business, fertility, education). Campanella wrote that the “Sun City”, respect him as a worthy, who mastered the arts and crafts and who are able to apply them with the greatest skill and overcome selfishness. For Jakob Boehme the most important of innate properties of matter is motion — not only as a mechanical and mathematical movement, but more as a desire, life spirit, voltage, or, to use the expression of flour [Qual] matter. Primary forms the essence of living matter, individualized, it create differences in the nature of force” [4].

The real founder of English materialism and all modern experimental science was Bacon. F. Bacon wrote that “the science is in his eyes physics, which relies on sensory experience. According to his teachings, feelings are infallible source of all knowledge. Experimental science involves the application of a rational method to test data. A special role in his Utopia “New Atlantis” Bacon [3] assigns science and life Bensalem community in Atlantis House of Solomon. This building is an organization created to model communities of monks — Order. Order must know the causes and hidden forces of all things and expand the scope of the power of man over nature. That “New Atlantis” is a research centre and ideological development. In the second half of the XVII century, — Early XVIII century. Century organizational principles of the “House of Solomon” were the basis of Royal Society of London, the Academy of Sciences in Paris, Berlin and St.-Petersburg. However, some similarities with the Rosicrucian symbolism make the book popular among supporters of esoteric theories. This idea demonstrated Swift by his parody Gulliver’s travels.

It is interesting that to clarify the position of Francis Bacon to Boehme term “Qual”. It was interpreted as the desire, the life spirit, and voltage characteristics of the principle of self-motion. Here, too, there is some esoteric context, as Jacob Böhme (1575–1624) was a German philosopher — a supporter of pantheism. The works of Jakob Böhme were fusion of natural philosophy and mysticism. Jacob Boehme poetically equated God and the world. Thus, according to Jakob Böhme, intrinsically evil principle there along with good, as a result of separation, self-revelation of the Divine essence [4]. These spontaneous — dialectical ideas had a great impact on the further development of German philosophy (Baader, Schelling, Hegel). His description of the three original Principles and the seven Spirits offers a striking analogy with the Law of Three and the Law of Seven which are described in the works of Boris Mouravieff and George Gurdjieff.

Cerano de Bergerac's "L'Autre monde ou les états et empires de la Lune" [5] was the first of three satirical novels, that are considered among the first science fiction stories. Arthur C Clarke credited this book with being the first example of a rocket-powered space flight, and for inventing the ramjet. It was published after the author's death, in 1657. "Another World, or the state of the Moon" [5] occupied a special place among the Utopians XVI–XVII centuries. Although the "Moon" theme was not new. Since Roman satirist Lucian and Scottish monk Godwin (1648) have used it to. Serrano straggled with scholastic philosophy and that is why he rightly considered to be the pupil of Pierre Gassendi, who was persecuted by the Jesuits for his apology of the ethical teachings of Epicurus. However, in philosophical speculation Serrano went on Gassendi. Inconsistent Gassendi manifested in the desire to reconcile his Catholic conscience with his gentile knowledge. Epicurus with the church. Serrano refused from religion and from pantheism of Campanella, whose works he knew and whose image is placed in the "realm of philosophers" in the unfinished work of "Worlds of the Sun". In "Other world" his hero the Demon of Socrates emphasizes — "people imagine that which they do not understand has a spiritual nature, or it does not exist" [5]. Thus Serrano indicates epistemological source of idealism and religion. Serrano proclaims the unity and eternity of the material world. If recognition system of Copernicus for Campanella and Bacon were difficult process, for Serrano it is organic, even though he added a comic element here. Serrano knows only matter and mind and that make his utopian desire specific. He did not interest in the political and economic transformation; he did not build an ideal state and social order. For Serrano existed only utopia of unlimited intelligence. When More, Campanella, Bacon placed their utopia on separate protected from the pressure of reality islands, they separated them from the earthly world and representing them as a possible model for the whole Earth. A world of Serrano — antithesis, that will never happen on Earth. Utopia actually neutralized and replaced by utopian desires that are also lack of potential opportunities. If More, Campanella, Bacon considered people as passive smart material for transformation, in Serrano the people's topics is missed. Cerano de Bergerac realized the absurdity of bourgeois thinking and bourgeois society. Obviously, he felt an irresistible attraction of materialism and fragility of support in the form of Epicurean ethics. Serrano could only use the gesture of utopia — satire.

Huguenot Denis Varas (Denis Veiras d'Allais, 1630–1700), whose life and circumstances are not known even now, in his book "The History of the Sevarites or Sevarambs" [6, 309–448] promoted his basic concept that "nature and beauty has made us equal". Although the work did not already contain a formal dialogue form of Plato, but implicitly this dialogue continued to influence the content of utopia. This dialogue about the place of beauty in life that really happened between Denis Veiras d'Allais and English philosopher Locke. Locke was supporter of bourgeois business and for him is clear: to Parnassus important things are gold and silver deposits. That beauty was not necessary. For D. Verasa appointment of the Beauty lies in the establishing social relations between perverse people. D. Veras is one of the first preachers of "natural religion" related to official recognition of its role

in the political and utilitarian sense. This view has found supporters in the later philosophy of Voltaire, Holbach, and Robespierre.

Then new Era appeared to be. A deputy from Arras Robespierre was too a romantic revolutionary. Already in 1790–1791 he was widely known as the politician. Rise of Parisians in August 1792 overthrew the monarchy in France and was declared a republic. At the insistence of the Jacobins, whose political leader was Robespierre was executed King (January 1793). Revolution developed and deepened. The influence of Robespierre on politics increased too. In the summer of 1793, power passed to the Jacobins and Robespierre that has changed and ruined him. In particular, Robespierre supported antyworkers law of Le Chapel, the spreading of “maximum” and on wages, thus showed a misunderstanding of the interests of those who supported him. With his participation in the country started the Red Terror. The terror was not part of a conscious political realization of the project. It gradually worked itself. The system of terror was formed and developed on the basis of provisional measures against the “enemies of the revolution”. “Drift” in the mass terror began with glorification of “national” violence. Robespierre contributed to this by his speeches. He supported the legitimacy of the revolution and violence, brought it to the rank of law.

Benito Mussolini at the beginning of XX was at the same time the poets and socialists. Later Mussolini broke with the Socialists for their position before the First World War. It was the beginning of his departure from the pacifist position and the transition to fascism. When the liberal governments failed to stop the spread of anarchism, in October 28, 1922 was organized “March on Rome” (*Marcia su Roma*). Italian King Victor Emmanuel III invited Benito Mussolini to form a new government. In October 31, 1922 Mussolini became the youngest Prime Minister in the history of Italy.

Now the creators of “social design” deny the historical progress, as well as regression, because history, in their opinion, in principle, can not move in any direction. Reality for them is a social construct, they believe that people create and shape reality through their beliefs and behaviour, language, concepts and paradigms, “*kulturkampf*”, “cultural turn”. In this way was produce concept of “society of risks” (Giddens, Bronner). Now “cultural turn” in political theory, international relations are associated with the invasion of postmodernism and chaos theory. The reasons for this turn is quite complex and not always obvious. In the literature it is usually associated with the crisis of “modern”, the fundamentals of which (autonomous entity, a sovereign state, “big” theory”) and major oppositions (subject/object, “I”/“Other”, external/internal). Postmodernism is associated with large-scale changes in methodology that affected mainly empirical sphere. His supporters have positioned arbitrary modern. For them modern is not a model, but only a coincidence that can make a decisive impact on changes in the political system [1]. Their task as postmodernists believe — bridging the gap: on the one hand, between philosophical concepts, on the other — reflection and data from the social practices, the third — social practice as such. They also try to go beyond the opposition of theory of international relations and political science by appealing to more general philosophical categories of “justice”, “value”, etc. [9]. Unlike “tra-

ditional”” scholars, postmodernists prefer to focus on specific, special issues and criticism of established theories of international relations. Postmodernists argue the falsity practice of realists in international relations to analyze current political events with traditional theoretical methods of legitimizing knowledge in paradigm of science history including the extrapolation principle from Machiavelli, Hobbes, and then through the political philosophers of the Enlightenment [2].

For the first time the “cultural turn” in international relations theory was announced in an article of Professor University of Arizona Richard Ashley “Geopolitics of geopolitical space: a critical theory of international relations”. This work has marked the beginning of penetration of postmodernism in international studies [17]. R. Ashley aims to explore the process of competition between the two research traditions in international relations theory.

The analyst R. Devetaky believes that the contribution of postmodernism to the study of international relations has three components: (1) problematization of state sovereignty; (2) review the opposition of “sovereignty/anarchy”; (3) construction of theorizing history of sovereign states [19]. So, in other words, postmodernism examines the issues and concepts, which previously did not pay attention when have been analyzed power relations. Proposed by R. Ashley look at the history of international relations is quite close to the “genealogy” of Michel Foucault. R. Ashley motivated by the fact that his chosen approach can “grab” discontinuity points, collisions, motion, mindless game pluralistic forces and interpretations on the surface of human experience. For his part, Foucault argued that the same interpretation can be considered as the practice of domination that occurs on the surface of history. History is an endless series of interpretations, crowning interpretation, while maintaining their arbitrariness.

These almost similar thesis lead and Foucault [15] and Ashley to “common denominator”, namely genealogical approach. Researchers are familiar — in international geopolitics has much in common with genealogical approach. Both concepts were focused on movement, space, strategy and power. As geopolitics and supporters genealogical approach does not trust theories containing moral assertion traditional institutions or deep interpretation of status once and for all fixed entities, the final truth behind the development of the law. Analysts studying these areas the international community should consider it simultaneously in four aspects: (1) an object, location and product of endless struggle, conquest and displacement of many historical forces, (2) as a place where power and domination rooted in normalized form, (3) as a field of practice where there are specific entities seeking recognition and function; (4) as a set of technologies, strategies and rituals by which practice is suppressed. That is why the international community does not mean limiting violence by means of codes, rules, precedents and procedures — it is an object of power politics and modality, through which the violence and domination strengthened [18].

Thus, we can draw some conclusions from the analyzed above works. As we see, in a certain measure narrative jurisprudence is close to the communicative theory of law — it is also based on the understanding of law as an integrated social system based on mutual communication between the participants in legal communica-

tion. In the course of such communication within the narrative of law, there is the possibility of imposing an ideological choice, which means that the concept of law will be adapted to a certain ideologically correct model. And such an approach deprives the legal science of autonomy, terminates the search for justice as an objective criterion of law.

Література

1. *Алексеева Татьяна*. Химеры страны ОЗ: “культурный поворот” в теории международных отношений // *Междунар. процессы*. 2012. Т. 10. № 3 (30–31). Сентябрь–декабрь. С. 4–19.
2. *Асоян Ю.* Историография концепта “culture” (античность-Ренессанс-новое время) // *Ю. Асоян, А. Малафеев. Открытие идеи культуры. Опыт русской культурологии середины XIX – начала XX веков*. М., 2000. 344 с. С. 29–61.
3. *Бэкон Френсис*. Новая Атлантида / Перевод З. Александровой. М.: Изд-во “Худож. лит.”, 1971.
4. *Беме Якоб*. Истинная психология или сорок вопросов о душе. СПб.: Алетейя, 1999. 319 с.
5. *Бержерак Сирано де*. Государства Луны / Перевод Е. Гунста. М.: Изд-во “Худож. лит.”, 1971.
6. *Верас Дени*. История Севарамбов / Перевод Е. Дмитриевой. М.: Изд-во “Худож. лит.”, 1971.
7. *Давид Р.* Основные правовые системы современности. М.: Междунар. отношения, 1998. 440 с.
8. *Кампанелла*. Город Сонца / Перевод Ф. Перовского. М.: Изд-во “Худож. лит.”, 1971. С. 143–190.
9. *Лебедева М. М.* Мировая политика. 2-е изд., испр. и доп. М.: Аспект Пресс, 2007. 365 с.
10. *Мор Томас*. Утопия / Перевод А. Маленина и Ф. Петровского. М.: Изд-во “Худож. лит.”, 1971.
11. *Рикер П.* Время и рассказ. Т. 1–2 / Пер. с франц. Т. В. Славко / Под ред. С. Я. Левит. М.; СПб.: Университ. кн., 1998.
12. *Рикер П.* Герменевтика и метод социальных наук // *П. Рикер. Герменевтика. Этика. Политика*. М.: АО “КАМИ”, Изд. центр Academia. 1995.
13. *Рикер П.* История и истина [пер. с фр.]. СПб.: Алетейя, 2002.
14. *Рикер П.* Память, история, забвение / Пер. с франц. М.: Изд-во гуманитар. лит., 2004.
15. *Фуко М.* Психиатрическая власть: Курс лекций, прочитанный в Коллеж де Франс в 1973–1974 уч. году / Пер. с фр. А. Шестакова. СПб.: Наука, 2007. 450 с.
16. *Aldred Cyril*. Akhenaten: Pharaoh of Egypt – A New Study. New York: McGraw-Hill, 1968. 272 p.
17. *Ashley R.* The Geopolitics of Geopolitical Space: Toward a Critical Theory of International Relations // *Alternatives*. 1987. No 4. Vol. 12. P. 403–434.
18. *Derian J.* International Intertextual Relations; Postmodern Reading of World Politics / Ed. By Michael Shapiro. NY.: Lexington Books, 1989. 354 p.
19. *Devetak R.* Postmodernism // *Theories of International Relations* / Ed. by S. Burchill and A. Linklater. NY., 1996. P. 206.
20. *Greimas A. J.* Ricoeur P. On narrativity // *New Literary History*. 1989. Vol. 20. № 3.
21. *Fokkema D. W.* Perfect Worlds Utopian fiction in China and the West. Amsterdam University Press, 2012.

22. *Fowler Bridget*. Pierre Bourdieu and Cultural Theory: Critical Investigations / Bridget Fowler. Sage Publications, 1997. 200 p.
23. *Hübner M.* Essai Sur L'histoire Du Droit Naturel / Martin Hübner. Premiere Partie. Londres, 1757. 471 p.
24. *Partner N.* Narrative Persistence // Re-Figuring Hayden White Cultural Memory in the Present. Stanford University Press, 2009. P. 93.
25. *Robida Albert*. Le Vingtième Siècle: La Vie Électrique. Paris: Librairie illustrée, 1893. 234 p.
26. *Vanderberg Philipp*. Der Fluch der Pharaonen. Berg und München: Sherz, 1975. 288 S.
27. *Wallerstein Immanuel Maurice*. Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World-System // Studies in Modern Capitalism. Cambridge University Press, 1991. 252 p.

Дікарев О. І. Утопічні наративи стратегіми “геокультурного зламу”.

Стаття присвячена проблематиці нової тенденції філософії права у формі наративної юриспруденції. Суть цього напрямку полягає у тому, щоб представляти право як спосіб обміну інформацією у філософії міжособистісного спілкування. Вихідна позиція автора полягає в тому, що: (1) глобальні відносини супроводжуються значним прискоренням політичного процесу та його наративізацією; (2) наратив є явищем не лише постмодернізму, а й рефлексії класичних теорій; (3) наратив — ланка між людським свідомим та підсвідомим; (4) наратив — ланка між суб'єктивним та об'єктивним виміром соціуму; (5) наратив необхідно досліджувати в парадигмі Рікера про характер політичних знань та норму регулювання відносин у процедурі причинного обов'язку; (6) актори “грають” у “великій політиці” відповідно до їхніх інтересів до своїх *habitués* та стратегіям; (7) коли еліта не враховує закони суспільного життя, тобто не відчуває існування розриву між бажаним і можливим у термін закону, виникає критична утопія і можливість в ході спілкування в межах наративної юриспруденції нав'язати ідейний вибір.

У статті позиціонується концепція про те, що ХХІ ст., незважаючи на позитивні зміни, що відбулися у світовій політиці (дискредитація тоталітарного мислення і світоустрою, розвиток формальних демократичних інститутів), ознаменовано досить неоднозначними тенденціями. Глобалізація тягне за собою цілу низку значних наслідків, досить вичерпно описаних дослідниками. Серед них виділяють різноманітні завдання, які належить вирішувати людству, що вимагає посиленої уваги до науки, в тому числі й правової. І, очікується, що знання можуть підказати найбільш ефективні шляхи досягнення поставлених цілей і напрацювання нових стратегій. Проте культура стане ще більшим благом, оскільки створює цілісну картину світу. Якщо ХІХ ст. з його переділом світу можна назвати століттям геополітики, ХХ ст. — століттям геоелектрики, то ХХІ ст., імовірно, належить стати століттям геокультури наративів, тобто герменевтики індивідуального досвіду в рефлексії соціального процесу. Сучасні наративи номінують події соціального життя через осмислення в категоріях упорядкування інтересів суб'єктів для нормування пріоритетних відносин. У філософії права нині виник напрям наративної юриспруденції, концептуалізованої в США. Сутність цього напрямку полягає у представленні права, як способу обміну інформацією в міжособистісному спілкуванні.

Наратив — інструмент зв'язності і додання сенсу юридичним нормам людських відносин та їх утопіям. Утопії Платона, зображені в діалогах “Держава”, “Політик”, “Тімей”, “Критій”, засновані на ідеї державності. Утопія у Томаса Мора — це не анархія, а організована держава спільної власності,

заснована легендарним королем Утопом для створення умов розвитку культури та науки. У своїх працях фантаст й візіонер француз Альберт Робіда у 80-х роках XIX ст. написав спершу п'ятдесят статей з власними ілюстраціями, потім опублікував книги "Двадцять століття", "Електричне життя", "Війна в XX-му ст.". У своїх працях він передбачає і описує майбутню революцію в Росії, епоху жорстокого протистояння прибічників різних ідеологій, війн, аварій на великих електричних станціях. А. Робіда стверджує, що для того, щоб людству вижити, необхідно зрозуміти, що той факт, що літак рухається швидше коня ще не означає, що людина стала краще. В короткій сатиричній казці "Вчора зараз" А. Робіда описує, як Людовік XIV і його оточення з'являються в Парижі в 1889 році і, ознайомившись з технічними досягненнями тієї епохи, побажали повернутися до свого часу, оскільки розвиток технологій спричиняє регрес людини. Технічна "утопія" стає апокаліптичним наративом. В утопіях виражаються різні і навіть протилежні суспільні ідеали: ліберальні, революційні, прогресивні, що можуть відволікати від "архіважливих" проблем дійсності. Фантастичність утопії містить у собі колосальний спектр можливостей. Якщо Бекон був ідеалізатором сили знань та науки, аристократії духу, то Томас Мор та Кампанелла, а слідом за ним Варас були засновниками утопічних політичних наративів. Якщо відповідно до своїх соціальних симпатій ці мислителі зайняті побудовою ідеальних соціальних систем, то сатиричний гротеск Сарано спрямовано вже і проти дійсності та ідеалів: за руйнівним скепсисом важко помітити його мрію про майбутнє людство.

Проте різниця у ранніх утопічних політичних ідеалах не заперечувала існування єдності. Спільною рисою всіх утопічних мислителів був пошук нових горизонтів. Унаслідок історичних обставин утопія стимулюється до дії, тобто до певних результатів. Це потрапляє відповідно до теорії Т. Бурдєра "Форми звичаїв". Її різновид "розумової та когнітивної структури" людей (*habitués*), тобто дій у суспільному житті, який з'явився у давнину. Тобто нинішній геокультурний вимір має певне класичне коріння, хоча в політичній теорії, міжнародних відносинах асоціюється насамперед із вторгненням постмодернізму та теорії хаосу. Причини такого повороту досить складні і не завжди очевидні.

Ряд скритих *habitués* виявилися у взаєморозвитку західних правових наративів з китайським стратегічним правовим наративом. Вчений Мецгер Томас відніс до *habitués* до "китайського утопізму" у формі "стратагем", загорнутих у туман конфуціанських визначень. Тим самим, розкриваючи коріння західної "утопії", що описує прагнення до нездійсненої мети політичної та правової досконалості (у філософії права ми маємо формулювання Канта чистого закону). Кант стверджує, що не тільки ці права є епіфеноменом обов'язку, а навпаки, але також, що "практичний розум" має пріоритет над "теоретичною причиною". Обидві ці тенденції спираються на авторитет китайських філософів. Порівняння конфуціанської етики та етики Канта послуговували трампліном для великого міжкультурного діалогу. Ще в 1757 р. датський адвокат М. Гюбнер у порівняльному дослідженні традицій Китаю та Європи доводить існування природного права в Китаї в стратегічній формі. Про це свідчить факт дієвості китайських традиційних принципів вирішення спорів у контексті наративу гармонії (він-ми-гуї), помірності у всьому, про середній шлях (чхоньюн), концесії або поступливості й уникнення судочинства (*xisu*). У цьому контексті ми можемо зрозуміти, чому Ніцше називав Канта "китайцем з Кенігсберга". Недавні дослідження показують, що ключові ідеї природної філософії Канта також мають джерела в даоській та конфуціанській традиції, які стали відомі континентальній Європі від єзуїтів та популяризовані Лейбніцем і Вольфом.

Нині Н. Партнер звертає увагу на те, що, з одного боку, наратив — термін постмодернізму, наповнений суб'єктивністю, а з іншого — зв'язок установок свідомого із несвідомим. Рікер досліджує наративну природу політичного знання й норму регулювання відносин, причини подій, що сталися із всього спектра можливих причин і застосовує процедури каузального зобов'язання. Рікер описує логіку каузального зобов'язання як уявне конструювання ходу подій, послідовно зважуючи ймовірні наслідки реальної події. Як бачимо, в певному вимірі наративна юриспруденція близька комунікативній теорії права — вона також базується на розумінні права як комплексної соціальної системи, що ґрунтується на взаємних комунікаціях між учасниками правового спілкування. У ході такого спілкування в рамках наративу про право існує можливість нав'язування ідеологічного вибору, що означає, що концепція права буде підганятися під певну ідеологічно вірну модель. А такий підхід позбавляє юридичну науку автономії, припиняє пошук справедливості як об'єктивного критерію права.

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-33-46>

Надійшла 28 жовтня 2018 р.

ПРАВОТВОРЧІСТЬ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Наукові праці МАУП. Серія Юридичні науки, 2018, вип. 56(2), с. 47–53

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-47-53>

Схарактеризовано правотворчість Верховної Ради України, подано визначення правотворчості законодавчого органу, виділено основні її особливості. Схарактеризовано правову природу актів Верховної Ради України та подано їх детальну характеристику. Зазначено, що правотворчість законодавчого органу полягає у прийнятті законів, постанов, рішень, інших актів. Названо приклади прийнятих Верховною Радою України правових актів, що є безпосередньою правотворчістю законодавчого органу. Запропоновано стадії правотворчого процесу під час прийняття законів. Підтримано наукову пропозицію щодо необхідності професії законопроектувальник. Подано визначення та названо особливості правотворчості Верховної Ради України.

У ст. 6 Конституції України передбачено, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент — Верховна Рада України (далі — ВР України). Якщо розглядати повноваження Верховної Ради України (ст. 85 Конституції України), то варто зауважити, що кожне з повноважень тісно пов'язане із правотворчістю. Оскільки ВР України приймає закони, постанови та інші акти, то реалізація повноважень законодавчого органу закінчується прийняттям закону, постанови або рішення. Отже, логічним та актуальним є дослідження питання правотворчості законодавчого органу, що безпосередньо пов'язане з охороною і захистом прав і свобод кожного громадянина.

Питання правотворчості ВР України є об'єктом дослідження багатьох вчених, а саме: Ю. Перерва, І. Терлецької, О. Маруженко, І. Берназюк, Н. Кудерської.

На основі комплексного аналізу теоретичних знань ставимо завдання дати авторське визначення правотворчості ВР України, з'ясувати її особливості, запропонувати стадії правотворчого процесу законодавчого органу.

Регламент Верховної Ради України деталізує список “інших актів”, які видає законодавчий орган. Таким чином, актами Верховної Ради є закони, постанови, резолюції, декларації, звернення, заяви. Крім того, правотворчість законодавчого органу охоплює прийняття рішень. Рішеннями Верховної Ради є акти Верховної Ради, а також процедурні та інші рішення, які заносяться до протоколу пленарних засідань Верховної Ради. Тому робимо висновок, що правотворчість ВР України полягає у прийнятті: 1) законів; 2) постанов; 3) рішень; 4) інших актів.

Щоб краще зрозуміти сутність та правову природу актів ВР України, пропонуємо більш детальну їх характеристику.

Отже, резолюція (лат. *resolutio* — розв’язання, від *resolvere* — розв’язати, вирішити) — “належним чином оформлене рішення, постанова, що приймаються нарадою, зборами, з’їздом, конференцією тощо за результатами обговорення будь-якого питання і містять характер, спосіб, порядок і строки виконання відповідних заходів” [1].

Для прикладу, ВР України може прийняти резолюцію недовіри КМ України, що призводить до його відставки.

Упродовж періоду незалежності України були проголошені резолюції недовіри уряду.

А саме, у квітні 2001 року Резолюцією ВР України “Про недовіру Кабінету Міністрів України” визначено, що “здійснення урядової програми “Реформи заради добробуту” не тільки не призвело до реальної стабілізації у вітчизняній економіці, а ще більше загострило соціально-економічні проблеми в нашому суспільстві” [2].

Унаслідок цього Президент України 28 квітня 2001 року підписав Указ “Про відставку Кабінету Міністрів України”.

Постановою ВР України від 3 березня 2010 року № 1928-VI “Про відповідальність КМ України” було прийнято резолюцію недовіри КМ України.

Також варто наголосити на тому, що у першому випадку ВР України приймала резолюцію про недовіру КМ України, в другому — постанову, в якій зазначено про резолюцію недовіри.

16 лютого 2016 року законодавчий орган здійснив спробу висловити недовіру уряду А. Яценюка. Однак проект постанови не набрав необхідної кількості голосів.

Слід зауважити, що в українській правотворчості прийняття резолюцій є рідкісним явищем. Частіше суб’єктами прийняття резолюцій є міжнародні органи, а саме Рада Безпеки, Парламентська Асамблея ОБСЄ, Генеральна Асамблея ООН.

20 березня 2014 року було прийнято Декларацію про боротьбу за звільнення України, яка підписана Головою Верховної Ради України.

У правотворчості ВР України декларації можуть бути як міжнародні документи. Для прикладу, 9 липня 1997 року підписана Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство між Організацією Північно-Атлантичного договору та Україною. 5 червня 2006 у м. Бухарест підписана Спільна декларація Чорноморського Форуму за Діалог та Партнерство.

Правотворчість Верховної Ради України може виявлятися у формі звернень, за допомогою яких висловлюється думка, скарга чи надається пропозиція. Так, можна назвати Звернення Верховної Ради України до Європейського Парламенту щодо запровадження додаткових торговельних преференцій Європейського Союзу для товарів, що походять з України, Звернення Верховної Ради України до парламентів держав – членів Міжпарламентського Союзу щодо бойкоту ініційованої російськими парламентаріями 137-ї Асамблеї Міжпарламентського Союзу (м. Санкт-Петербург), Звернення Верховної Ради України до держав – партнерів України щодо визнання Голодомору 1932–1933 років в Україні злочином геноциду Українського народу, Звернення Верховної Ради України до Президента, Сейму та Сенату Республіки Польща, Звернення Верховної Ради України до Президента України Л. Д. Кучми.

І останнім у списку “інших правових актів”, які охоплюють правотворчість ВР України, є заяви. Як приклад можна навести Заяву Верховної Ради України у зв’язку з ухваленням Сеймом і Сенатом Республіки Польща змін до закону про Інститут національної пам’яті — Комісію із розслідування злочинів проти польського народу та інших законодавчих актів, Заяву ВР України з приводу загострення відносин між Україною та Росією.

Варто також наголосити на тому, що в Регламенті ВР України відсутні норми про те, з яких питань приймаються інші правові акти законодавчого органу, а саме декларації, звернення, заяви, резолюції.

Згідно з Регламентом законодавчого органу “постанови Верховної Ради приймаються з конкретних питань з метою здійснення її установчої, організаційної, контрольної та інших функцій. Такі постанови Верховної Ради набирають чинності з дня їх прийняття, якщо інше не передбачено самою постановою” [3].

Також передбачено, що “Постанови та інші акти Верховної Ради приймаються з дотриманням процедури, передбаченої для розгляду законопроектів у першому читанні з прийняттям їх загалом, якщо Верховною Радою не прийнято іншого рішення. Постанови та інші акти, прийняті Верховною Радою, підписує та оприлюднює Голова Верховної Ради України. Постанови, прийняті Верховною Радою, які містять положення нормативного характеру, набирають чинності з дня їх офіційного оприлюднення, якщо ними не передбачено інше” [3].

І, наприкінці, варто звернути увагу на правовий акт, який приймається законодавчим органом і є найвищим в ієрархії нормативно-правових актів і тому потребує більше опису та характеристики — закон.

Для початку потрібно наголосити, що згідно з Конституцією України та внесеними до неї змінами у 2014 році правом законодавчої ініціативи у Верховній Раді України наділені Президент України, народні депутати України, Кабінет Міністрів України. Також важливо нагадати, що до внесених змін у 2014 році до переліку суб’єктів законодавчої ініціативи входив Національний Банк України. Крім того, звертаємо увагу, що у ст. 89 Регламенту ВР України станом на березень 2018 року Національний Банк України вказа-

ний як один із суб'єктів, наділений подавати законопроекти. Тому пропонуємо ч. 1 ст. 89 Регламенту ВР України викласти в редакції, що відповідає ч. 1 ст. 93 Конституції України, а саме: “Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президентові України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України”.

Порядок прийняття законів передбачений розділом IV Регламенту Верховної Ради України під назвою “Законодавча процедура”. Законодавчий процес — це нормативна (юридизована) частина законотворчості, що становить послідовність логічно і змістовно пов'язаних між собою проваджень та окремих процедур щодо створення нормативно-правових актів найвищої юридичної сили [4, 16].

І. Терлецька визначає такі стадії та підстадії законопроекування: формування ідеї закону; прогнозування законопроекування; планування законопроекування; підготовка проекту закону (організаційно-технічне забезпечення створення та діяльності робочої групи; підготовка концепції закону; розроблення законопроекту; погодження законопроекту із зацікавленими органами); експертиза законопроекту [5, 16].

Вивчення вказаного розділу Регламенту ВР дозволяє виділити наступні стадії правотворчого процесу під час прийняття законів:

- 1) подання законопроекту суб'єктом права законодавчої ініціативи;
- 2) реєстрація законопроекту в апараті Верховної Ради;
- 3) попередній розгляд законопроектів у комітетах;
- 4) включення законопроекту до порядку денного сесії ВР;
- 5) розгляд законопроектів у першому читанні;
- 6) розгляд законопроектів у другому читанні;
- 7) розгляд законопроектів у третьому читанні;
- 8) направлення законопроекту на підпис Президенту України.

Цікавою є пропозиція І. Терлецької щодо необхідності визнання окремої професії законопроекувальника та її внесення до Класифікатора професій [5, 6].

Натомість, О. Маруженко у своїй дисертації на тему: “Інформаційне забезпечення законотворчого процесу в Україні” формулює особливості та узагальнює вимоги до професійної підготовки суб'єктів законотворчого процесу [6, 6].

Також варто зауважити, що доцільно з професією законопроекувальник працювати особам, які здійснюють попередній розгляд законопроектів у комітетах.

Варто звернути увагу на думку І. Берназюк, яка стверджує, що “одним із видів актів українського парламенту є стратегічні акти ненормативного характеру, які приймаються у різних формах з метою визначення пріоритетних напрямів державного розвитку, планування законотворчої діяльності та ін.” [7, 153].

Стратегічний акт Верховної Ради України І. Берназюк визначає як “закріплений у Конституції України, інших актах законодавства або вироблений практикою офіційний політико-правовий документ ненормативного

характеру, який приймається (затверджується) Верховною Радою України із залученням до їх розроблення інститутів громадянського суспільства у порядку, встановленому законодавством, з метою формулювання цілей та завдань своєї діяльності та у визначених випадках діяльності інших суб'єктів владних повноважень, визначення засад внутрішньої та зовнішньої політики, а також законотворчих завдань та напрямів провадження політико-правових реформ у державі” [7, 157].

Стратегічні акти Верховної Ради України І. Берназюк класифікує “за джерелом закріплення на: 1) акти, які визначені в Конституції України (коаліційна угода, засади, основи); 2) акти, визначені в законах України (декларації, заяви, звернення); 3) акти, правовий статус яких не визначений конституційним законодавством України (стратегії, концепції), а також спеціальні акти, прийняті спільно з іншими суб'єктами владних повноважень (наприклад, Універсал національної єдності)” [7, 157].

Станом на 30.03.2018 року у комітетах Верховної Ради знаходиться 4245 законопроектів, найбільше з яких подають Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності (621), Комітет з питань податкової та митної політики (605), Комітет з питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення (348), Комітет з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування (268). Найменшу кількість законопроектів подано Комітетом з питань Європейської інтеграції (9), Комітетом з питань охорони здоров'я (51), Комітетом з питань запобігання і протидії корупції (65) [8].

За Н. Кудерською, ефективність законодавчої діяльності слід оцінювати не за кількістю розглянутих законопроектів за певний період, а насамперед беручи до уваги відповідність законодавчого регулювання суспільним інтересам і потребам. При цьому слід використовувати такі критерії: якість законодавчого регулювання суспільних відносин чинним законодавством, їх узгодження, своєчасність конкретних змін і доповнень до законодавства [9, 71].

Висновки. Правотворчість ВР України — це форма діяльності законодавчого органу, яка пов'язана зі створенням правових актів, у результаті чого виникають, змінюються або скасовуються правові норми.

Правотворчість Верховної Ради України має наступні особливості:

1) кінцевим результатом правотворчості є прийняття законів, постанов, рішень, інших актів;

2) правові акти ВР приймаються з дотриманням встановленої законом процедури;

3) створення правових актів ВР України вимагає спеціальних знань, що пов'язано із пропозицією щодо створення спеціальної професії “законопроектувальника”.

І, насамкінець, варто зауважити, що правотворчість ВР України тісно пов'язана з охороною і захистом прав кожного громадянина, тому обрана нами тема є відкритою для дослідження і потребує подальших наукових роздумів та дискусій.

1. *Нагребельний В. П., Бакаєв О. В.* Резолюція // Юридична енциклопедія : у 6 т. Київ : Укр. енцикл., 2003. Т. 5. С. 274.
2. Про недовіру Кабінетові Міністрів України: Резолюція Верховної Ради України від 26.04.2001 р. № 2393-III // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 24. Ст. 129.
3. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI. Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. 2010. № 14–15, № 16–17. Ст. 133.
4. *Перерва Ю. М.* Законодавчий процес в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 “Конституційне право”. К., 2009. 21 с.
5. *Терлецька І. С.* Законопроекткування в Україні : теоретико-правові аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 “Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень”. К., 2011. 22 с.
6. *Марущенко О. П.* Інформаційне забезпечення законотворчого процесу в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 “Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право”. К., 2009. 22 с.
7. *Берназюк І.* Стратегічні акти Верховної Ради України: поняття, види та особливості // Підприємництво, госп-во і право. 2017. № 1. С. 153–158.
8. Законопроекти, що знаходяться на опрацюванні в комітетах Верховної Ради України // Верховна Рада України. Офіц. веб-портал. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc3_current
9. *Кудерська Н.* Законотворча діяльність Верховної Ради України : проблеми та шляхи їх розв’язання // Вісн. Акад. упр. МВС. 2009. № 2. С. 63–72.

Lepesh Yu. S. Law-making of the Supreme Council of Ukraine: concept and features.

Article 6 of the Constitution of Ukraine provides that state power in Ukraine is exercised on the basis of its division into legislative, executive and judicial. The only legislative body in Ukraine is the Parliament — the Verkhovna Rada of Ukraine. If we consider the powers of the Verkhovna Rada of Ukraine (Article 85 of the Constitution of Ukraine), it should be noted that each of the powers is closely connected with law-making. Since the Verkhovna Rada of Ukraine adopts laws, regulations and other acts, the exercise of powers of the legislative body ends with the adoption of a law, resolution or decision.

Therefore, it is logical and actual to study the issue of lawmaking of the legislative body, which is directly related to the protection and protection of the rights and freedoms of each citizen. On the basis of the complex analysis of theoretical knowledge, author's definition of the law-making of Verkhovna Rada of Ukraine is given, its features are determined, the stage of the legislative process of the legislative body is proposed. The scientific article describes the legal nature of the acts of the Verkhovna Rada of Ukraine and gives them a detailed description. It is noted that the legislative activity of the legislative body consists in the adoption of laws, regulations, decisions, and other acts. Examples of legislative acts adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine, which are the direct legislative activity of the legislative body, are named. The stages of the law-making process are proposed during the adoption of laws. The scientific proposal concerning the necessity of the profession of the drafters is supported. The definition and the features of the lawmaking of the Verkhovna Rada of Ukraine are given. The law-making of the Verkhovna Rada of Ukraine is a form of activity of the legislative body, which is connected with the creation of legal acts, as a result of which legal norms arise, change or cancel.

The main features of lawmaking of the legislative body are named: the final result of law-making is the adoption of laws, resolutions, decisions, and other acts; the legal acts of the Verkhovna Rada are adopted in compliance with the procedure established by law; the creation of legal acts of the Verkhovna Rada of Ukraine requires special knowledge, which is related to the proposal for the creation of a special profession of "draft law". It is concluded that the lawmaking of the Verkhovna Rada of Ukraine is closely connected with the protection of the rights of every citizen.

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-47-53>

Надійшла 21 жовтня 2018 р.

Ю. П. ЛІСОВСЬКА

<https://orcid.org/0000-0001-9278-4487>

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ЮРИДИЧНА ЛОГІКА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В АНТИКОРУПЦІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КІБЕРКАПІТАЛУ УКРАЇНИ

Наукові праці МАУП. Серія Юридичні науки, 2018, вип. 56(2), с. 54–61

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-54-61>

Представлено концептуальний аналіз юридичної логіки публічного управління та адміністрування, предметом вивчення якого є аналіз корупції як одного з чинників негативних суспільних явищ, а об'єктом – теоретико-методологічні і методичні основи антикорупційного забезпечення кіберкапіталу України. Відзначено фрагментарність та відсутність всебічної концептуальної моделі щодо юридичної логіки публічного адміністрування в антикорупційному забезпеченні кіберкапіталу України, а також вплив цього процесу на публічне управління та адміністрування в Україні.

За умов сучасного розвитку кіберкапіталу як системного електронного контролю, моніторингу та представництва за діяльністю усіх сфер суспільного життя актуальним постає питання юридичної логіки публічного адміністрування. Адже сьогодні значна кількість українських громадян потерпає від соціально-економічної кризи, до якої додається військово-політичний конфлікт. При цьому одним із чинників цих негативних суспільних явищ виступає корупція, що вже набула системного характеру. Така корупція вважається реальною загрозою національній та світовій безпеці, оскільки перешкоджає проведенню ефективної діяльності, визначальних у цьому напрямі військових та правоохоронних структур вітчизняного та міжнародного процесу.

Дослідженням щодо протидії корупційним виявам у системі публічного адміністрування України здійснюються у працях таких вітчизняних науковців, як: М. Я. Азаров, В. Т. Білоус, О. В. Бандурко, В. О. Глушков, Ю. В. Грошовий, В. Т. Зеленецький, М. Н. Курко, А. Ю. Ковальчук, П. М. Лісовський, В. І. Литвиненко, М. І. Мельник, А. М. Подоляка тощо. Проте в теоретичних представленнях і підходах різних авторів щодо юридичної логіки публічного адміністрування в антикорупційному забезпеченні кіберкапіталу України спостерігаються фрагментарність та відсутність всебічної концептуальної

моделі. Цей факт свідчить про відсутність теоретично обґрунтованого понятійно-категоріального апарату як системно-аналітичного дослідження, що до цього дня залишається надзвичайно актуальною.

Оптимальною юридичною формою такого публічного адміністрування в антикорупційному забезпеченні кіберкапіталу України представляється побудова його у вигляді взаємодоповнюючої єдності системної процедури дослідження. Саме така системна процедура механізму реалізації на кожному з її етапів повинна задавати концептуальний напрям дослідження, адекватний природі публічного адміністрування і ефективному взаємозв'язку основних важливих параметрів щодо антикорупційного забезпечення кіберкапіталу України.

Метою цього дослідження є юридична логіка публічного адміністрування як системний електронний контроль, моніторинг та представництво, що становить антикорупційне забезпечення кіберкапіталу України.

Після здійснення Революції гідності Україна все ж залишається найбільш корумпованою країною Європи. Так, за даними досліджень Індексу Transparency International, Україна здобула 30 балів зі 100 можливих. За даними досліджень за 2017 рік Україна посіла 130 місце зі 180 країн світу. Це на один бал більше та на одну позицію вище, ніж у минулому році (29 балів, 131 місце зі 176 країн). Для порівняння, ще в 2007 році Україна займала 118-те місце зі 179 країн, що досліджувалися протягом того ж року [1, 68].

У цьому сенсі повільний ріст індексу України, належний показник сприйняття корупції громадянами, падіння динаміки зростання удвічі порівняно з 2016 роком пояснюється відсутністю дієвих форм у сфері протидії корупції та неефективною діяльністю органів правопорядку щодо виявлення корупційних правопорушень та притягнення винуватців до відповідальності, недостатністю політичної волі керівництва країни до рішучої боротьби з корупцією та зазначити ефективно діючі законодавчі ініціативи парламенту, які загрожують новоствореній антикорупційній кіберінфраструктурі.

Як результат, корупція залишається для бізнесу та звичайних громадян однією з важливих проблем, які можуть виникнути в діяльності представників публічної влади та в процесі адміністрування. Зазначається, що публічне адміністрування — це керування діяльністю апарату управління підприємством, установою чи організацією неприватної форми власності, у тому числі органу державної влади, органу місцевого самоврядування, суб'єкта громадянського суспільства. Кожен суб'єкт публічної адміністрації наділений відповідною компетенцією, яка, звичайно, дає йому можливість вибирати в конкретних ситуаціях той чи інший варіант поведінки, варіант конкретних дій, тобто відобразити зміст своєї регулятивної, сервісної або управлінської діяльності в тій формі, яка відповідає публічним інтересам. При цьому конкретними прикладами дій публічної адміністрації, в яких виражається зміст її діяльності, можуть бути: видання акта публічного управління, надання адміністративної послуги, прийняття рішення у скарзі, її розгляд, проведення наради, призначення ревізій, перевірок, здійснення контрольно-наглядової діяльності тощо.

Контрольно-наглядова діяльність публічного адміністрування

Під “контрольно-наглядовою діяльністю держави” варто вбачати такі втручальні провадження, які здійснюються за ініціативою адміністративного органу як результат щодо юридичного оформлення прав, свобод і законних інтересів особи (наприклад, видача дозволів, ліцензій, сертифікатів, посвідчень, проведення реєстрації тощо). Це, своєю чергою, полягає у встановленні (перевірці) відповідності певної діяльності (поведінки) приватної особи вимогам закону, а у випадку виявлення порушень — у застосуванні адміністративних стягнень. У чинному законодавстві та вітчизняній юридичній науці ця діяльність іменується як “державний контроль (нагляд)” та/або “адміністративний контроль (нагляд)”. Основним змістом цих втручальних проваджень є: документальні перевірки; фактичні перевірки діяльності; періодичне отримання інформації, звітів, що здійснюються у формі перевірок, ревізій, інспектування.

У площині контрольно-наглядової діяльності корупція може мати місце як наслідок відмови провести перевірку, неналежного проведення перевірок і приховування фактів вчинених порушень, проведення перевірок винятково з метою отримання незаконної вигоди [2].

Корупційні ризики в системі публічної адміністрації України

У цьому змісті необхідно визначити зміст поняття “корупційні ризики”. Це сукупна матриця правових, організаційних та інших чинників, що породжують, мотивують осіб до скоєння корупційних правопорушень під час виконання ними функцій держави або місцевого самоврядування. Специфіка публічного адміністрування створює кіберпотенційні (електронні, інформаційні, віртуальні) можливості для існування суперечливих потреб та інтересів — суб’єкта, соціальних груп, суспільства та самої держави, зіткнення яких в управлінському процесі уможливорює виникнення різноманітних конфліктних ситуацій, а іноді призводить і до скоєння корупційних правопорушень. На практиці зіткнення таких інтересів, а отже, наявність корупційних ризиків значною мірою зустрічається у таких сферах державного управління, як надання адміністративних послуг та здійснення контрольно-наглядової функції держави.

Отже, основними корупційними ризиками в системі публічної адміністрації України є:

- поєднання в одному органі виконавчої влади функцій з вироблення політики та нормотворчості з функціями поточного адміністрування (у т. ч. надання адміністративних послуг та контрольно-наглядової діяльності). Зокрема, така практика породжує проблеми підзаконної нормотворчості. Коли органи виконавчої влади, які мають застосовувати законодавство, самостійно розробляють таке законодавство, вони керуються, насамперед, відомчими (корпоративними) інтересами. Наприклад, нормативні акти, які застосовують податкові органи, розробляються не Міністерством фінансів, а Державною фіскальною службою. Таким чином, повноваження органів публічної адміністрації мають відповідати вимогам Конституції України та за-

конам України, не можуть визначатися у підзаконних нормативно-правових актах, оприлюднено тлумачитися в актах виконавчої влади;

- поєднання в одній інституції функцій з надання адміністративних послуг і контрольно-наглядових (інспекційних) функцій, що породжує корупційні ризики, пов'язані з “розмиванням місії” відповідного органу, зменшенням об'єктивності розгляду та перегляду адміністративних справ. Крім того, обслуговуючий тип діяльності та інспекційний тип діяльності потребують різних методів та форм.

Безперечно, послабленню корупційного ризику сприятиме інституційне (організаційне) розмежування функцій з надання адміністративних послуг та контрольно-наглядових функцій, що сприяє зростанню об'єктивному розгляду адміністративних справ державними органами управління, а також виявленню випадків незаконних дій інших адміністративних органів. Це надає можливість розроблення дієвих механізмів протиборства з корупційними маніпуляціями в системі державного управління та публічного адміністрування, що може стати ухваленням проекту Концепції реформи публічної адміністрації в Україні. У разі схвалення Урядом цього проекту та його послідовного впровадження може бути знято значну кількість інституційних та функціональних конфліктів у публічній адміністрації та породжуваних ними корупційних ризиків.

Протиборство корупційним виявам у системі державної служби України

Необхідно озвучити, що в юридичній логіці протидія корупційним маніпуляціям у системі державної служби України розглядається як складна соціальна система, що містить певну кількість ефективно діючих раціональних складових (кореляційно-апроксимаційних, фізично-ентропійних тощо). Так, М. Я. Азаров у своїх працях вважає, що система характеризується тенденціями до збереження, саморегуляції та саморозвитку. Характерною ознакою для протидії корупції у державній службі України є те, що її суб'єкти і об'єкти відрізняються за правовим статусом і мають різну організаційно-структурну форму [3, 203].

З іншого боку, О. В. Бандурка зауважує, що ефективність діяльності системи щодо протидії корупційним виявам у системі державної служби в Україні залежить від методів управління та кваліфікації кадрів [4, 145].

Адже такого погляду дотримується В. Т. Білоус, інтерпретуючи це тим, що Президентом, Верховною Радою, Кабміном України постійно приділяється увага протидії корупційним виявам у державі і злочинності. З цього приводу підписано та ратифіковано низку міжнародних конвенцій про міждержавне співробітництво, створено певну правову базу, сформовано спеціальні структури для боротьби з організованою злочинністю та корупцією.

При цьому дослідник В. О. Глушков стверджує, що особливе місце у вирішенні проблем протидії корупційним маніпуляціям, посідає спеціально створений державний орган — **Комітет координації по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України**. Саме цей Комітет ко-

ординує діяльність усіх правоохоронних та інших державних органів щодо виконання законів України, Указів, розпоряджень Президента, Уряду та рішень з питань протидії корупційним виявам та організованим злочинності, розробляє стратегічні та тактичні заходи щодо протидії злочинності та корупції.

Водночас А. П. Закалюк доводить, що методи державного управління, які застосовуються у сфері протидії корупційним виявам, зокрема у системі державної служби, залежать від стратегії і тактики протидії корупції в Україні, а також від стратегії соціально-економічних перетворень. Визнаючи сукупність методів управління у сфері протидії корупційним маніпуляціям, необхідно враховувати і те, що процес виконання здійснюється та контролюється уповноваженим державним органом та його посадовими особами [5, 517].

Таким чином, формування єдиної державної антикорупційної політики потребує належного законодавчого забезпечення, суспільної волі та громадянської активності. Саме комплекс нормативно-правових приписів, що регулюють, допускають і визначають здійснення механізмів запобігання корупції, а також відповідальність за вчинення корупційних порушень, забезпечення належного координування і реалізації антикорупційної політики в системі превентивних заходів. “Побудова цілісної інституційної системи повинна відповідати міжнародним стандартам у світовій практиці, а саме: конвенціям ООН і Ради Європи проти корупції. При цьому варто враховувати особливості української правової системи, політичної волі та ментальності громадян” [6, 25].

Корупційні ризики в публічній службі

Загальноприйнятою є думка, що один із ризиків складає непрозорий та недостатній рівень оплати праці більшості публічних службовців, оскільки присутній суб’єктивізм з боку керівництва у визначенні конкретних розмірів оплати праці. Насправді, масштабні та суспільно небезпечні корупційні правопорушення здійснюються державними службовцями вищих категорій посад, чий заробітна плата та соціальні гарантії забезпечують заможне та безбідне життя. За таких обставин рівень моральності та ідеологічної спрямованості при виконанні своїх професійних обов’язків певних держслужбовців мав би бути найвищим. Натомість, моральні та ідеологічні переконання є викривленими і не відіграють для них ролі обмежувачів [7, 4]. Виходячи з цього, вважається доцільним використовувати заходи, запропоновані Е. С. Молдавном, зокрема, розроблення Концепції реалізації морально-ідеологічних антикорупційних заходів у системі протидії зі спекулятивними маніпуляціями.

Безперечно, наявність значної кількості корупційних ризиків становить загрозу для демократичного суспільства. Особливо це стосується ризиків щодо функціонування публічної служби в Україні. Як наголошує дослідник Хорошенко О., сутність антикорупційного законодавства полягає в тому, щоб обмежити та нейтралізувати чинники корупції, запобігти конфліктам інтересів (з особистих та службових потреб), на нормативному рівні визначити межі правомірної та етичної поведінки особи, уповноваженої на виконання функцій держави [8, 201].

Адже сучасний розвиток ефективної та прозорої антикорупційної інфраструктури України свідчить про те, що вже встановлена певна нормативна база щодо регулювання питання протидії корупції. До неї можна віднести Закони України “Про запобігання корупції”, “Про державну службу”, “Про Національне антикорупційне бюро України”, а також “Про антикорупційний суд” та ін. Однак антикорупційне законодавство потребує постійного оновлення відповідно до змін у стані суспільно-дипломатичних відносин, а також інвестиційної діяльності у сфері інноваційно-виробничої економіки. Лише таким чином можна запобігти появі нових корупційних ризиків та сприяти усуненню існуючих.

Крім того, варто стверджувати, що використання необхідних міжнародних стандартів та проведення аналізу досвіду зарубіжних країн з метою подальшого напрацювання конструктивних пропозицій щодо запобігання та боротьби з корупцією в Україні є мудрим рішенням у побудові правової держави. При цьому необхідно здійснювати належний контроль та локальний моніторинг як вияву зловживання владою, використанню службових повноважень в особистих цілях, громадянами і публічною владою, зростанню рівня правосвідомості громадян.

Національна безпека в антикорупційній інфраструктурі України

Національна безпека, згідно зі ст. 1 Закону України “Про основи національної безпеки України”, визначається як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, держави та суспільства, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у низці сфер, зокрема у сфері боротьби з корупцією, при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам [9]. У ст. 7 цього Закону також зазначено, що поширення корупції в органах державної влади, зрощення бізнесу і політики, організованої злочинної діяльності є однією із загроз національній безпеці України, яка негативно впливає на стабільність у суспільстві.

Забезпечення національної безпеки покладається на суб'єктів, вичерпний перелік яких наведено у ст. 4 означеного закону України. Це — Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України; міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; Національний банк України; суди загальної юрисдикції; прокуратура України; Національне антикорупційне бюро України; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; Збройні сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України; органи і підрозділи цивільного захисту; громадяни України та об'єднання громадян. Компетенція перелічених суб'єктів у відповідних сферах визначається з урахуванням їх функцій та повноважень, що регламентуються положеннями ст. 9. 10 Закону України “Про основи національної безпеки України”.

Діяльність суб'єктів забезпечення національної безпеки створена Конституцією України, Законом України “Про основи національної безпеки України”, іншими законодавчими актами, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також виданими на їх виконання іншими нормативно-правовими актами. До них, зокрема, належить і Закон України “Про запобігання корупції”, яким визначаються правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів та правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень [10].

До спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії згідно з п. 13 ч. 1 ст. 1 названого Закону України відносяться: органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України та Національне агентство з питань запобігання корупції. Незважаючи на відсутність у зазначеному переліку органів Служби безпеки України спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю вітчизняної спецслужби також відіграють важливу роль у сфері запобігання, виявлення та припинення корупційних правопорушень, керуючись при цьому положеннями ст. 7, 9 Закону України “Про основи національної безпеки України” та ст. 2 Закону України “Про Службу безпеки України” [11]. За цих обставин розв'язання питання щодо антикорупційної інфраструктури значною мірою залежить від ефективності функціонування системи забезпечення національної безпеки, яка визначається здатністю своєчасного реагування на кризові ситуації.

Отже, поглиблення концептуального розуміння корупційного діяння як деструктивного соціального явища у правовій системі, заходів щодо його запобігання та протидії, дослідженні передумов виникнення сприятимуть розвитку антикорупційної інфраструктури, що є прерогативою в структурному змісті сучасного кіберкапіталу. Тому саме юридична логіка публічного адміністрування в антикорупційному забезпеченні повинна створити якість нормативно-правової бази за вільний доступ громадян до інформації як адміністративно-правового захисту автономії окремих осіб. При цьому варто стверджувати, що процес прийняття мудрих рішень як фундаментальної матриці розбудови правової держави має бути інформаційно прозорим та відкритим з метою ретельного його розгляду. Все це сприятиме ефективному визнанню ролі активних і незалежних засобів масової інформації в системі кіберкапіталу як запобігання від корупційного впливу політичних та інших складових у суспільному житті.

Джерела

1. Корупційні ризики в публічній службі: компаративно-правовий аналіз досвіду країн Східної та Західної традицій права: тези доповідей регіонального науково-практичного круглого столу, м. Запоріжжя: ЗНУ, 2018. 244 с.
2. Корупційні ризики надання адміністративних послуг та контрольно-наглядової діяльності в Україні: аналітичний звіт, підготовлений Центром політико-правових реформ та фондом “Демократичні ініціативи” [Електронний ресурс] // Со-

- вет Європы: сайт. URL: [https://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/corruption/technical%20papers/344-upac-corruption-admin ControlSup-uk.pdf](https://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/corruption/technical%20papers/344-upac-corruption-admin%20ControlSup-uk.pdf)
3. Жук І. Корупція в Україні: спроба аналізу // Наук. вісн. Нац. акад. ДПС України (економіка, право). 2001. № 2. С. 203.
 4. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: монографія. Київ: Атіка, 2001.
 5. Романюк Б. В. У боротьбі з організованою злочинністю та корупцією важливі конкретні дії // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2004. № 9. С. 517–521.
 6. Скулиш Є. Антикорупційна політика держави та її вплив на розвиток суспільства // Вісн. Нац. акад. прокуратури України. 2011. № 2. С. 22–28.
 7. Молдован Е. С. Напрями запобігання та протидії корупції на державній службі: морально-ідеологічний аспект [Електронний ресурс] // Нац. акад. держ. упр. при Президентові України: сайт. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10mesmia.pdf>
 8. Хорошенюк О. Протидія корупційним проявам у системі публічної служби України: становлення нормативно-правової бази [Електронний ресурс] // 36. наук. пр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. 2010. Вип. 1. С. 199–209. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2010_1_22
 9. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 351.
 10. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. Ст. 2056.
 11. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 27. Ст. 382.
 12. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII // Відомості Верховної Ради України. 2014. № 47. Ст. 2051.

Lisovska Y. P. Legal logic of public administration in anti-corruption provision of cyber capital of Ukraine.

The legal logic of public administration in anti-corruption provision of cyber capital of Ukraine is determined. The content of the legal science on public administration, the provision of administrative services, the appointment of audits and audits are revealed. It is believed that control and surveillance activities are carried out on the initiative of an administrative body in the interests of the rights and freedoms of the person in the fight against corruption. The essence of the concept of “corruption risks” is defined, in which different approaches to preventing corrupt practices in the system of civil service of Ukraine are announced. It is argued that the use of effective international standards and the analysis of the experience of foreign countries is a wise decision in building an anti-corruption state. It is anticipated that national security in Ukraine’s anti-corruption infrastructure provides a preventive (far-sighted, balanced, moderate) ability to respond to crisis and conflict situations.

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-54-61>

Надійшла 19 червня 2018 р.

Н. С. ХАТНЮК

<https://orcid.org/0000-0003-3064-7510>

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

СУБ'ЄКТНИЙ СКЛАД УЧАСНИКІВ ПОДАТКОВИХ ПРАВОВІДНОСИН: ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Наукові праці МАУП. Серія Юридичні науки, 2018, вип. 56(2), с. 62–71

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-62-71>

Проведене дослідження правового статусу та спроби класифікації суб'єктів податкових правовідносин дало змогу, по-перше, глибше дослідити теоретичні та правові аспекти реалізації податкових правовідносин на сучасному етапі, та, по-друге, визначити основні ознаки і критерії класифікації суб'єктів із позиції досягнення балансу публічних та приватних інтересів.

Соціально-економічні реалії сьогодення, потреба у забезпеченні та виконанні завдань і функцій держави поставили законодавця перед необхідністю ефективного юридичного упорядкування правовідносин у сфері оподаткування.

Актуальність питання щодо теоретико-правового дослідження сутності, правових характеристик та класифікації суб'єктів податкових правовідносин пов'язана з практичними проблемами розвитку як загальної теорії податкового права, так і з удосконаленням теорії правових відносин; це обумовлено, з одного боку, відсутністю цілісного уявлення про суб'єкта права на загальнотеоретичному рівні, з іншого — стрімким розвитком податкових правовідносин.

Методологічну основу можливості дослідження проблем суб'єктного складу учасників податкових правовідносин з позиції досягнення суспільно корисного результату на основі партнерства та взаємодії становлять наукові дослідження таких науковців-правників, як О. Р. Барін, К. Г. Волинка, В. Г. Дем'янишин, О. Б. Києнко, І. М. Пасічна, Н. Ю. Пришва, Л. О. Самілик, С. Л. Сергєєв, Р. А. Сидорук та ін.

Дослідимо правовий статус та спроби класифікації суб'єктів податкових правовідносин, у тому числі, теоретичні та правові аспекти реалізації податкових правовідносин, визначимо основні ознаки і критерії класифікації суб'єктів з позиції досягнення балансу публічних та приватних інтересів.

Характеризуючи учасників податкових правовідносин, необхідно розрізняти близькі за назвою, але не синонімічні за юридичною наповненістю дефініції “суб’єкт права”, “суб’єкт прав”, “суб’єкт правових відносин” та “учасник правових відносин”.

Право охоплює усю сукупність загальнообов’язкових норм та правил поведінки, наділяючи своїх суб’єктів такими юридичними категоріями, як правоздатність і дієздатність. І. М. Сопілко наголошує, що сьогодні в теорії права існують дві загальні тенденції щодо розуміння суб’єктів права: у першому випадку науковці не розділяють понять суб’єкт права та суб’єкт правовідношення; в другому — виокремлюють ці дві категорії [14, 66]. Так, О. В. Талдикін констатує, що важко погодитися з ототожненням “суб’єкт права” і “суб’єкт правовідносин” [17, 56]. М. О. Перепелиця також відокремлює ці два поняття, зазначаючи, що суб’єкт права — це особа, яка має здатність бути учасником правовідносин, а суб’єкт правовідносин — особа, що реалізує цю здатність [8, 7–8].

К. Г. Волинка зазначає, щоб бути суб’єктом права, організація або індивіди повинні володіти правосуб’єктністю. Лише за наявності правосуб’єктності суб’єкт може бути учасником правовідносин [2, 158]. Л. О. Самілик, Л. П. Корбут акцентують увагу на тому, що правосуб’єктність і суб’єкт права — два взаємозалежні поняття: елементи правосуб’єктності (правоздатність, дієздатність) є якостями особи, визнаної суб’єктом права [12, 90]. Як вважають А. А. Письменицький і Д. В. Слинько, правосуб’єктність формується із трьох складових: правоздатність, дієздатність, деліктоздатність [9, 188].

Д. І. Стародуб стверджує, що суб’єкт права відрізняється від суб’єкта правовідносин фактом реалізації моделі поведінки, що регулюється нормами права [15, 90]. На думку С. О. Сергєєва, суб’єкт має самостійне значення у структурі правових відносин. Його не можна і не слід визначати через ті права та обов’язки, якими наділяє його норма у конкретних правовідносинах, а через ті ознаки, що індивідуалізують суб’єкта у правовому відношенні [16, 186].

Підсумовуючи наукові підходи у теорії податкового права щодо поділу учасників податкових правовідносин, варто виділити дві групи: *активних* — безпосередніх учасників податкових правовідносин (суб’єктів податкових правовідносин, наділених відповідною компетенцією та спеціальними правами й обов’язками) та *пасивних* — опосередкованих учасників податкових правовідносин, які не є суб’єктами податкових правовідносин, не наділені податковим законодавством відповідною компетенцією та спеціальними правами й обов’язками.

На думку І. О. Пасічної, залежно від правового статусу можна класифікувати суб’єктів податкових правовідносин на: *основних* (особи, участь яких у податкових правовідносинах є обов’язковою) та *неосновних* (особи, що сприяють реалізації прав і обов’язків основних суб’єктів). До першої групи належить держава в особі уповноважених органів, які забезпечують реалізацію податкової політики; платники податків і зборів. До неосновних суб’єктів

можна зарахувати банки, органи, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів, експертів, перекладачів, представників та ін. [7, 9].

В. І. Теремецький пропонує поділяти суб'єктів податкових правовідносин залежно від належності до публічної сфери: 1) публічні суб'єкти податкових правовідносин — це органи державного управління у галузі податкових правовідносин; 2) приватні суб'єкти податкових правовідносин, які поділяються на: а) *прямі приватні суб'єкти* — це платники податків, тобто суб'єкти, які повинні виконати публічний обов'язок; б) *непрямі приватні суб'єкти* — це професіональні учасники на ринку податково-правових послуг (представники платників податків, що діють на платній основі, за винятком представництва за трудовими відносинами та податкових агентів) [18, 184].

Як вважає О. Б. Києнко, важливого значення набуває виділення суб'єкта податкового права і суб'єкта податкових правовідносин серед великої кількості інших суб'єктів фінансового права. Так, суб'єкти податкового права й суб'єкти податкових правовідносин мають комплекс юридичних загальних та спеціальних прав і обов'язків, пов'язаних саме зі сплатою податків і зборів у бюджети й різні позабюджетні цільові фонди [6, 34].

У податкових правовідносинах наявність владних та зобов'язаних суб'єктів пов'язана з дією імперативного методу правового регулювання та предметом галузі податкового права, яка регулює правовідносини, пов'язані з процесом мобілізації грошових коштів у вигляді податків і зборів до публічних грошових фондів.

Таким чином, владні суб'єкти податкових правових відносин наділені владними повноваженнями при здійсненні податкової діяльності та керуються винятково публічним інтересом. До групи владних суб'єктів податкового права належать держава, державні органи загальної та спеціальної компетенції та органи місцевого самоврядування, адже останнім Податковим кодексом України надані певні повноваження у сфері оподаткування. Наприклад, органи місцевого самоврядування самостійно приймають та вводять в дію ставки єдиного податку на своїй території тощо.

Як вважає Н. Ю. Пришва, податкова правосуб'єктність будь-якого суб'єкта податкового права завжди є спеціальною, тобто вона передбачає здатність особи бути учасником лише чітко визначеного кола правовідносин у рамках податкового права, у зв'язку з чим кожен із суб'єктів наділений обмеженою сукупністю податкових прав і обов'язків, виходячи з їх абстрактного переліку, передбаченого чинним законодавством [11, 109].

Отже, щоб стати суб'єктом податкових правовідносин, учасник повинен володіти податковою правосуб'єктністю, яка складається з податкової правоздатності і податкової дієздатності. Тобто завдяки наявності правосуб'єктності суб'єкт права потенційно може бути учасником податкових правовідносин.

Потрібно зауважити, що на сьогодні формування наукового поняття “правосуб'єктність” є незавершеним, оскільки відсутні чіткі розмежування обставин, що впливають на правоздатність і дієздатність. Продовжуються наукові дискусії щодо моменту виникнення правоздатності платника податків —

в момент державної реєстрації чи взяття на облік у фіскальних органах тощо.

Водночас, на нашу думку, суб'єктами права можуть бути юридичні чи фізичні особи, яким властива правосуб'єктність, що надає можливість бути учасниками правових відносин. Водночас суб'єкт права має певний рівень абстрактності й уособлює собою певного володільця спеціальних юридичних прав і обов'язків.

Зміст та обсяг податкової правосуб'єктності не є однаковим для всіх суб'єктів податкових правовідносин. Кожен суб'єкт податкових правовідносин має свою відповідну правосуб'єктність.

На думку О. Р. Баріна, зміст податкової правосуб'єктності виражається не лише у правах та обов'язках суб'єктів правовідносин, а також ще й у: порядку їх реалізації такими суб'єктами; обов'язку нести відповідальність за свої неправомірні дії під час такої реалізації, тобто податкова правосуб'єктність складається із правоздатності, дієздатності та деліктоздатності [1, 139].

Податкова правоздатність — це закріплена в Податковому кодексі України і забезпечена державою можливість суб'єкта мати юридичні права і юридичні обов'язки з приводу сплати податків і зборів, тобто володіти ними. Так, відносно фізичних осіб податкова правоздатність триває від народження до смерті. Щодо юридичних осіб або фізичних осіб-підприємців вона виникає з моменту їх державної реєстрації і закінчується ліквідацією чи реорганізацією.

Водночас податкова дієздатність — це закріплена в Податковому кодексі України і забезпечена державою здатність суб'єкта самостійними діями набувати юридичні права і виконувати юридичні обов'язки з приводу сплати податків.

Податкова деліктоздатність — здатність суб'єкта нести юридичну відповідальність за невиконання або неналежне виконання податкових обов'язків.

Пропонується виділити наступні ознаки податкової правосуб'єктності: податкова правосуб'єктність є самостійною категорією науки податкового права; притаманна учасникам податкових правових відносин; відображає особливості податково-правового регулювання; її носіями є певне коло суб'єктів; податковій правосуб'єктності властиві специфічні підстави виникнення та припинення; володіє своїм юридичним змістом.

Податкові повноваження держави доволі широкі, оскільки податки і збори формують бюджети всіх рівнів, завдяки яким держава здійснює видатки на забезпечення потреб суспільства. Сюди слід віднести право на формування податкової системи як сукупності загальнодержавних та місцевих податків і зборів, основоположні засади її побудови, порядок встановлення основних та додаткових елементів податків, прав та обов'язків осіб, що приймають участь у фіскальних правовідносинах.

Держава, будучи суб'єктом податкових правовідносин, виступає в особі певного державного органу, що має владні повноваження у податковій сфері. Так, до державних органів загальної компетенції належить Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Президент України.

Необхідно врахувати, що Верховна Рада України згідно зі ст. 85 Конституції України наділена повноваженнями прийняття законів, у тому числі в сфері оподаткування, “Кабінет Міністрів України наділений владними повноваженнями у сфері безпосередньої практичної реалізації податкової політики України, складання та виконання Державного бюджету України і звіту про його виконання”, “Президент України бере участь у податкових правовідносинах шляхом підписання законів, видання указів і розпоряджень у податковій сфері”.

До органів спеціальної компетенції у сфері оподаткування належать Міністерство фінансів України, Державна фіскальна служба України, Державна казначейська служба України.

Як зазначено у Положенні про Державну фіскальну службу України (далі — Положення), її “діяльність спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через міністра фінансів і який реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування (далі — єдиний внесок), державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску” [10].

Завдання Державної фіскальної служби України передбачені ст. 4 Положення. До основних належить здійснення контролю за дотриманням податкового та митного законодавства, законодавства щодо трансфертного ціноутворення, законодавства щодо адміністрування єдиного внеску.

Державна казначейська служба України забезпечує казначейське обслуговування бюджетних коштів на основі ведення єдиного казначейського рахунка, відкритого у Національному банку, та ін.

Таким чином, до зобов’язаних суб’єктів податкових правових відносин належать платники податків — юридичні та фізичні особи. Стаття 67 Конституції України зобов’язує кожного сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, визначених законом [5]. Ця конституційно-правова норма виступає першоджерелом безумовного виконання податкового обов’язку платниками податків, складовою якого є декларування податкових зобов’язань. Більш детальні положення оподаткування визначаються Податковим кодексом України, прийняття якого в 2010 році впорядкувало окремі податкові правові норми, які були розрізнені у великій кількості нормативно-правових актів.

Загалом усі світові моделі економіки використовують оподаткування як дієвий інструмент формування публічних грошових фондів. Наприклад, неоконсервативні податкові теорії у 1980-х роках сприяли зниженню податкового навантаження суб’єктів малого підприємництва країн з ліберальною економікою (США, Великобританія, Ірландія тощо). Водночас низькі державні витрати хоча й не потребували значних доходів бюджетів усіх рівнів, але автоматично призводили до зниження рівня соціальної захищеності громадян. Соціально-ринковий тип економіки, характерний для континентальних країн Європи (Франції, Німеччини, Італії, Швеції), орієнтований на значні податкові надходження та сприяє активізації регулюючої ролі держа-

ви. Як зазначає В. Г. Дем'янишин, із самого початку в Україні при формуванні податкової системи та податкового механізму була покладена ліберальна теорія моделі реформування економіки [4, 23].

Згідно з вимогами п. 3 ст. 55 Господарського кодексу України, “суб’єкти господарювання залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік можуть належати до суб’єктів малого підприємництва, у тому числі до суб’єктів мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва” [3]. При цьому суб’єкти мікропідприємництва — це “фізичні особи — підприємці та юридичні особи, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України”. До суб’єктів малого підприємництва належать фізичні особи — підприємці та юридичні особи, в яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України. Ці критерії використовуються при встановленні термінів перевірок платників податків, визначених Податковим кодексом України.

Світовий досвід оподаткування сформував певні підходи до класифікації методів оподаткування. Так, прогресивне оподаткування суб’єктів малого підприємництва застосовується більшістю розвинених країн світу. Його сутність полягає в тому, що податкова ставка збільшується залежно від збільшення суми оподатковуваного доходу. Прикладом може слугувати оподаткування податком на прибуток та податком на додану вартість в таких країнах, як: США, Великобританія, Японія тощо. Метою прогресивної шкали оподаткування є недопущення перерозподілу підприємницького прибутку в особистий дохід платника податків. Так, у розвинених країнах податковий контроль здійснюють через збір інформації про витрати та спосіб життя платників податків, а західна фінансова наука взагалі пропонує податок на доходи фізичних осіб замінити податком на загальну суму їх витрат.

Водночас пряме оподаткування безпосередньо впливає на результати фінансово-господарської діяльності суб’єктів підприємництва, покликане регулювати економічний розвиток як окремих підприємств і галузей народного господарства, так і національної системи господарювання загалом. Основними бюджетоформуючими прямими податками для суб’єктів підприємництва — платників податків є: податок на прибуток підприємств та податок на доходи фізичних осіб.

Опосередковане оподаткування становить непрямий метод втручання держави в економіку та забезпечує формування найбільшої частки доходів Державного бюджету України. В Україні існує два непрямих податки: податок на додану вартість та акцизний податок. Так, систему оподаткування податком на додану вартість уперше було запропоновано у Німеччині в 1919 році. Нововведення викликало багато дискусій, але на сучасному етапі

практично всі країни Європейського Союзу використовують цей податок як дієвий інструмент формування публічних грошових фондів.

Крім того, способи оподаткування, які обираються платниками податків самостійно з урахуванням податкових правових норм, передбачають загальну (повну) та спрощену системи оподаткування, обліку та звітності. Водночас спрощена система оподаткування, обліку та звітності, як особливий механізм справляння податків і зборів, передбачає спеціальне коло платників, яке поділяється на чотири групи, та специфічний об'єкт оподаткування — виручку платника податків. Таким чином, суб'єкти малого підприємництва — платники податків, знаходяться не в рівних умовах з представниками великого бізнесу, адже завдяки зростанню ціни на матеріали та сировину виручка буде збільшуватись, а прибуток зменшуватись. Саме тому в країнах Європейського Союзу практично не застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, що в світлі євроінтеграційних прагнень зумовлює необхідність сформувати в Україні перехідну модель оподаткування суб'єктів малого підприємництва.

Оскільки механізм справляння податків і зборів складається з багатьох стадій і становить складний процес, актуальним є залучення особливих суб'єктів податкових правовідносин. Так, Р. А. Сидорук відносить до осіб, що сприяють сплаті податків і зборів, податкових агентів, банки та інших суб'єктів, пов'язаних зі сплатою податків [13, 152].

Банківські установи відіграють особливу роль як учасник податкових правовідносин, оскільки податкове законодавство покладає на них обов'язки профілактики податкових правопорушень. Наприклад, без надання платіжних доручень до банківської установи на перерахування податку на доходи фізичних осіб та військового збору, єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, нарахованих у зв'язку з виплатою заробітної плати найманим працівника, роботодавець не може провести розрахунки з робітниками по заробітній платі.

При виникненні податкових спорів з метою оптимізації вирішення спірних правовідносин, суб'єктний склад податкових правовідносин може доповнюватись судовими органами.

До прийняття Податкового кодексу України у перелік суб'єктів податкових правовідносин включалися лише органи державної влади, місцевого самоврядування та платники податків. Кодифікація податкового законодавства значно розширила коло суб'єктів податкових правовідносин шляхом запровадження нових особливих суб'єктів податкових правовідносин, до яких відносять: податкових агентів та посадових осіб фіскальних органів, які наділені особливим правовим статусом.

Необхідно визначити, які особи мають належати до податкових агентів як суб'єкти податкових правовідносин: 1) податковим агентом може бути фізична або юридична особа, а також постійне представництво іноземної юридичної особи, яке не має статусу юридичної особи; 2) індивідуалізація податкового агента здійснюється через підпис посадової особи, яка підписує податковий розрахунок за формою 1-ДФ та печаткою юридичної особи;

3) податковий агент має правовий інтерес у відносинах, суб'єктом яких він є; 4) правосуб'єктність податкового агента складається з таких елементів, як правоздатність, дієздатність та деліктоздатність [19, 7].

Права та обов'язки податкового агента як суб'єкта податкових правовідносин є відмінними від прав та обов'язків платника податків. Так, визначальним та характерним обов'язком податкового агента, який загалом впливає на специфіку його правового статусу, є обов'язок з нарахування, утримання та перерахування до бюджету від імені та за рахунок платника податків суми податку.

Таким чином, суб'єктний склад податкових правовідносин може доповнюватися за рахунок особливих учасників, ознаки яких доповнюють загальне поняття суб'єкта податкових правовідносин.

Отже, проведений аналіз загальнотеоретичних підходів до визначення правового статусу суб'єкта податкових правовідносин та підстав його класифікації, дозволив зробити висновок про відсутність чіткої позиції щодо дефініції поняття правового статусу суб'єкта податкових правовідносин та поділу на види. Таким чином, запропоновано дефініцію поняття правового статусу суб'єкта податкових правовідносин, під яким розуміється визначене нормами становище суб'єкта податкових правовідносин як суб'єкта податкового права, яке характеризує межі та вияви його правосуб'єктності у сфері оподаткування, що знаходить своє вираження у здатності суб'єкта податкових правовідносин бути носієм прав та обов'язків, здійснювати їх у сфері оподаткування, а також нести відповідальність за власні дії чи бездіяльність у цій сфері.

Шляхом визначення ознак суб'єктів фінансового права можна виділити характерні ознаки суб'єктів податкового права: 1) характеризуються як особи; 2) наділені правосуб'єктністю; 3) яким притаманна відособленість, необхідною складовою якої є індивідуалізація; 4) правовий інтерес.

Запропоновано виділити наступні характеристики правового статусу суб'єкта податкових правовідносин як суб'єкта податкового права: 1) загальні та специфічні права й обов'язки; 2) принципи діяльності суб'єкта; 3) законний інтерес; 4) гарантії діяльності суб'єкта — правотворчі, правозастосовні, правороз'яснювальні та правореалізаційні; 5) юридична відповідальність.

Узагальнюючи всі передбачені податковим законодавством права та обов'язки, умовно права суб'єктів податкових правовідносин можна поділити на: 1) інформаційні; 2) зі сплати податків, податкового обліку та звітності; 3) які виникають у процесі проведення перевірок контролюючими органами; 4) захисні; 5) охоронні або захисні. Обов'язки суб'єктів податкових правовідносин умовно можна поділити на обов'язки: 1) зі сплати податків, які включають в себе обов'язки щодо нарахування, утримання та сплати податків від імені й за рахунок платника податків; 2) щодо податкового обліку, ведення та подання податкової звітності; 3) інформаційні; 4) які виникають щодо посадових осіб фіскальних органів, зокрема, під час проведення останніми податкових перевірок. Весь цей перелік не є вичерпним і може підлягати удосконаленню та розширенню.

Водночас проведене нами дослідження дає підстави стверджувати, що учасників податкових правовідносин, яким властива податкова правосуб'єктність, можна умовно поділити на: основних (владних та зобов'язаних) та особливих. Завдяки їх взаємодії досягається баланс приватних та публічних інтересів, формуючи своєчасно та у повному обсязі бюджети всіх рівнів.

Джерела

1. *Барін О. Р.* Правові основи податкової системи України : сучасний стан, основні елементи, принципи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. О.: Нац. ун-т "Одес. юрид. акад.", 2018. 197 с.
2. *Волинка К. Г.* Теорія держави і права : навч. посіб. К.: МАУП, 2003. 240 с.
3. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / [кол. авт.: О. А. Беяневич, О. М. Вінник, В. С. Щербина та ін.]; за заг. ред. Г. Л. Знаменського, В. С. Щербини. [2-ге вид., переробл. і допов.]. К.: Юрінком Інтер, 2008. Ст. 55.
4. *Дем'янишин В. Г.* Податковий механізм: теоретична концептуалізація та напрями удосконалення // Модернізація корпоративних фінансів та фінансових ринків: зб. наук. пр. професорсько-викладацького складу кафедри фінансів суб'єктів господарювання і страхування. Вип. 1. Т.: Економічна думка ТНЕУ, 2014. С. 18–27.
5. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
6. *Києнко О. Б.* Правосуб'єктність платників податків // Фінансове право. 2013. № 3 (25). С. 31–34.
7. *Пасічна І. О.* Податкові правовідносини в Україні: стан та перспективи розвитку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя: Класичний приватний ун-т, 2014. 21 с.
8. *Перепелица М. А.* Правовое регулирование статуса плательщиков налогов и сборов в Украине : монография / [под. ред. Н. П. Кучерявенко]. Х. : Легас, 2003. 116 с.
9. *Письменицький А. А., Слинко Д. В.* Теорія держави і права : навч. посібник. Х.: ХНУ ім. В. Р. Каразіна, 2007. 252 с.
10. Положення про Державну фіскальну службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 року № 236 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-п>
11. *Пришва Н. Ю.* Правові проблеми регулювання обов'язкових платежів: монографія. К. : ЕксОб, 2003. 279 с.
12. *Самілик Л. О., Корбут Л. П.* Співвідношення понять "суб'єкт права", "особа", "суб'єкт правових відносин", "учасник відносин" // Право і суспільство. 2016. № 1. С. 89–93.
13. *Сидорук Р. А.* Правовий статус осіб, які сприяють сплаті податків та зборів в Україні // Право і суспільство. 2015. № 5. С. 150–157.
14. *Сопілко І. М.* Теоретико-правові підходи до розуміння суб'єктів права окремими галузевими науками // Юрид. вісн. 2008. № 4 (9). С. 66–70.
15. *Стародуб Д. М.* Особливості правового статусу суб'єктів податкового декларування доходів фізичних осіб // Наук. вісн. Нац. ун-ту ДПС України (економіка, право). 2013. № 4 (63). С. 89–94.
16. *Сергеев С. О.* Правовий статус суб'єктів фіскальних правовідносин // Фінансове право. 2007. № 2. С. 185–188.

17. Талдикін О. В. Правосуб'єктність фізичних осіб: окремий аспект / О. В. Талдикін // Наук. вісн. Дніпропетров. держ. ун-ту внутр. справ. 2014. № 2. С. 55–60.
18. Теремецький В. І. Загальна характеристика елементів структури податкових правовідносин // Вісн. вищої ради юстиції. 2012. № 1 (9). С. 175–188.
19. Янішевська К. В. Правовий статус податкового агента як суб'єкта фінансового права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Суми: Сум. держ. ун-т, 2017. С. 7.

Khatnyuk N. S. Subjects of the Members of Tax Relations: Legal Status and Classification.

Research purpose. *The study made it possible to formulate an author's approach to the definition of the legal status of subjects of tax legal relations and the classification of the subjective membership of tax legal relationships. This approach is based on the achievement of a balance between the public and private interests of tax legal entities, the search for ways to improve the dynamics and development of tax legal relations at the present stage.*

Actuality of question in relation to theoretic-legal research of essence, legal descriptions and classification of subjects of tax legal relationships, related to the practical problems of development of both general theory of tax right and with the improvement of theory of legal relations; conditioned, from one side, by absence of integral picture of legal subject on general theoretic level, from other, — by swift development of tax legal relationships.

Raising of problem. *Scientific research of the legal status and attempts to classify the subjects of tax legal relations made it possible, firstly, to more deeply explore the theoretical and legal aspects of the implementation of tax legal relations at the present stage, and, secondly, to identify the main features and criteria for classifying subjects from the point of view achieving a balance of public and private interests.*

Result. *Conducted analysis of the general theoretic going near the decision of legal status of subject of tax legal relationships and grounds of his classification, allowed to draw conclusion about absence of clear position in relation to defiance of concept of legal status of subject of tax legal relationships and dividing into kinds. Thus, we offer defiance of concept of legal status of subject of tax legal relationships, under which understand certain norms position of subject of tax legal relationships as subject of tax right, which characterizes limits and displays of him pravosubject in the field of taxation which appears in ability of subject of tax legal relationships to be the transmitter of rights and duties, to carry out them in the field of taxation, and also to carry responsibility for own actions or inactivity in this sphere.*

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-62-71>

Надійшла 16 жовтня 2018 р.

Р. Г. ЩОКІН

<https://orcid.org/0000-0002-0836-8315>

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОСВІТИ

Наукові праці МАУП. Серія Юридичні науки, 2018, вип. 56(2), с. 72–78

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-72-78>

Досліджуються проблеми адміністративно-правового регулювання державної політики у галузі освіти, зокрема, цілі та завдання у зазначеному контексті. Проведено аналіз документів, які становлять правову основу державної політики у галузі освіти.

Мета і завдання державної політики в галузі освіти є базовими критеріями, спрямованими на визначення та досягнення результату. Вагомим компонентом правової політики держави є визначення кінцевої мети у сфері вищої освіти, яку необхідно досягти для становлення громадянського суспільства, правової держави та соціально-орієнтованої економіки.

Формуючи мету державної політики в галузі освіти, слід виходити з того, що вона має впливати із засад державної гуманітарної політики.

Мета дослідження — визначення цілей та завдань державної політики у сфері освіти.

Різноаспектні дослідження проблем створення ефективного правового регулювання в галузі освіти представлені у працях широкого кола науковців з точки зору різних галузей права, серед яких: дослідження В. Андрущенко, Б. Андрусишина, В. Астахова, Н. Губерської, Л. Васечко, В. Креміня, М. Курко, О. Кархути, Є. Краснякова, С. Ніколаєнко, С. Стеценко, В. Саїщенко, Є. Хрикова, Н. Шульги, Л. Яременко та ін.

Водночас широкий системний огляд і аналіз наукової літератури, що торкається проблем формування та реалізації державної політики в галузі освіти, свідчить, що, незважаючи на прискіпливу увагу до цих проблем та численні дослідження, їх наукове узагальнення у дискурсі завдань сучасного формування та реалізації державної політики в галузі освіти в Україні, залишається недостатнім. Потребують уточнення поняття, мета та завдання цієї політики з урахуванням сучасних потреб суспільства та стану державотворення.

Зміст державної політики в галузі освіти визначають мета, завдання, а також основні принципи функціонування системи освіти в Україні.

Формування державної політики в галузі освіти передбачає такі етапи: визначення мети та завдань; формулювання кінцевого та проміжних результатів (з визначенням конкретних термінів); розроблення інструментарію (методів, форм, засобів діяльності); визначення суб'єктів, відповідальних за її реалізацію (органи державної влади, громадськість, кадри тощо), здатних зрозуміти й виконати накреслені завдання; експертизу; впровадження у життя.

Передбачаючи аналіз конкретної ситуації, прискіпливий перегляд та творчий добір оптимальних варіантів вирішення поставлених завдань, таке тлумачення політики системно об'єднує саму політику, етапи її розроблення і питання реалізації.

Маючи на увазі формування та реалізацію державної освітньої політики, необхідно звернути увагу на визначення керівних принципів, що становлять підґрунтя державної політики в галузі освіти.

Варто враховувати, що цілі та принципи цієї політики вирізняються очевидною інерційністю. Проте активність громадянського суспільства й державних установ із розвитку системи освіти та досягнення виголошених цілей має досить динамічний характер, вибудовуючи адекватні відповіді на актуальні проблеми, що постають перед суспільством. Характеризуючи поточну освітню політику, важливо давати оцінку реальним діям та конкретним результатам її розвитку в контексті задекларованих цілей.

Перед кожною структурою, кожним публічним органом стоять певні цілі, для досягнення яких вони створені. Мета (ціль) — це те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти [1, 683]. Мета — один з елементів діяльності, що характеризується передбаченням, уявленням її наслідків, шляхами досягнення бажаних та необхідних результатів за допомогою певного переліку засобів. З різноманітних тлумачень категорії “мета” видається доречним визначення З. Є. Шершньової: “Мета потребує всебічного якісного оцінювання майбутнього стану системи, для якої вона розробляється, і має давати закінчене та комплексне уявлення про майбутній стан системи” [2, 242].

Таким чином, по-перше, мета — це будь-який результат діяльності, по-друге, бажаний результат, якого необхідно досягти, по-третє, результат дістає вияв у відповідній формі певної моделі, тобто не є чимось невизначеним, ефемерним. Мета будь-якої діяльності передбачає побудову певної моделі майбутнього і відбиває прагнення суб'єкта до бажаних результатів. Це положення повною мірою стосується і процесуальної діяльності. Отже, розуміння мети в таких трактуваннях стосується і діяльності публічної адміністрації у сфері оборони країни. Водночас мета виступає в ролі стимулюючого, відправного пункту будь-якої діяльності, її можна визначити як причину дії. Вона певною мірою впливає на сам зміст діяльності і зберігається на всьому її шляху. Мета виконує спрямовуючу функцію та регулює діяльність публічної адміністрації до кінця, з нею співвідноситься комплекс процесуальних завдань, що дозволяє вносити певні корективи до процесу його завершення.

Варто погодитися з думками багатьох вчених, що окреслення державної політики в галузі освіти за допомогою визначення лише мети доволі неко-

ректне. Успішне досягнення мети здійснюється завдяки чітко визначеним завданням.

Налагодження взаємодії між парламентом, Президентом України, урядом, з одного боку, та Міністерством освіти і науки України, органами місцевого самоврядування, з іншого боку, повинно створити необхідні умови для глибоких трансформацій щодо державної політики в досліджуваний сфері.

Завданням державної політики в галузі освіти є система правових, економічних, організаційних, політичних, захисних, інформаційних, науково-технічних, міжнародних обов'язкових до виконання настанов та вказівок, які затверджуються компетентними суб'єктами публічної адміністрації та спрямовані на підвищення якості і конкурентоспроможності освіти. В рамках подібної системи мають бути знайдені вирішення актуальних стратегічних і оперативних завдань, що постають перед національною системою освіти в сучасних політичних, економічних і соціокультурних умовах, здійснюватись її інтеграція в європейський і світовий освітній простір.

Реальна пріоритетність галузей освіти загалом та її важливої підсистеми — вищої освіти — не може визначатися поза впливом двох головних — і взаємодоповнюючих — чинників: з одного боку — суспільство і держава, з другого — освітянська громадськість. У суспільній думці освіта розглядається як особисте і національне багатство, отже, держава має ввести її до переліку основних пріоритетів, об'єктів першочергової підтримки. Своєю чергою, освітянська громадськість не оминає увагою питання розроблення конструктивних і реальних пропозицій та програм з оновлення й розвитку системи вітчизняної освіти. Саме в такому контексті можна вбачати перспективи відбудови національної системи освіти, підняти її престиж, забезпечити сталий розвиток держави [3].

Освітня правова політика — елемент загальної гуманітарної політики держави, яка в широкому розумінні повинна відповідати загальній державній стратегії розвитку країни. Метою правової політики сучасної держави є захист прав та свобод громадян, побудова правової держави та громадянського суспільства. Метою гуманітарної політики є створення умов для соціально-гуманітарного розвитку суспільства, соціальної, інтелектуально-духовної безпеки людини й суспільства, реалізації її соціальних, духовних потреб, формування і збагачення творчого потенціалу особи, всебічної самореалізації її сутнісних сил, соціодинаміки освіти, науки, культури тощо [4, 127].

Мету і пріоритетні напрями державної політики в галузі освіти визначено в Національній доктрині розвитку освіти.

Відповідно до розділу 2 цієї доктрини “Мета державної політики щодо розвитку освіти полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід’ємну складову європейської та світової спільноти”.

Попри позитиву у більшості положень Національної доктрини розвитку освіти від 14.04.2002 року, адже доктрина проголосила філософію освіти, яку бачать у державі, слід відзначити, що Національна доктрина має визначити, хоча б у загальних рисах, якою вбачається та модель системи освіти, що її буде реалізовано в результаті вирішення поставлених завдань, та в чому полягатиме той позитивний вплив, який вона справить на розвиток нації. Документу бракує також аналітичного підґрунтя з точки зору властивостей сучасної системи освіти, що позбавляє документ необхідної логіки у викладі запланованих на наступну чверть століття заходів, та звужує можливості залученої до реалізації доктрини громади визначитись із власною позицією щодо втілення закладених в доктрину ідей.

Далі за останні десятиліття ця мета дещо коригувалася в інших стратегічних документах, зокрема, в Національній стратегії розвитку освіти на період до 2021 року. Стратегічними напрямками розвитку освіти було обрано “оновлення законодавчо-нормативної бази системи освіти; модернізацію структури, змісту й організації освіти; створення і забезпечення можливостей для реалізації різноманітних освітніх моделей; створення ефективної системи національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді; забезпечення доступності та неперервності освіти упродовж життя; формування здоров’язберігаючого середовища, валеологічної культури учасників навчально-виховного процесу; розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті, підвищення якості освіти на інноваційній основі; інформатизація освіти, розвиток наукової та інноваційної діяльності та ін.”.

Досліджуючи зміст Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, В. Яблонський зазначав, що в основних завданнях стратегії (розділ 2.3.) до пріоритетних її напрямів віднесено, зокрема, “розроблення нової та удосконалення чинної законодавчої та нормативно-правової бази, оновлення цілей і змісту освіти”, до яких долучено завдання із “забезпечення економічних і соціальних гарантій отримання освіти, створення ефективної системи національного виховання, підготовка молоді до трудової діяльності, забезпечення системного підвищення якості освіти, створення здоров’язберігаючого освітнього середовища, удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних та керівних кадрів, забезпечення економічних і соціальних гарантій педагогічним і науково-педагогічним, бібліотечним та іншим працівникам системи освіти” і т. д. Аналогічні наведені в стратегії заклики стосуються сегментів дошкільної освіти, загальної середньої освіти, в тому числі освіти дітей з особливими потребами, а також позашкільної, професійно-технічної, вищої, післядипломної освіти [5].

Поза увагою розробників Концепції розвитку освіти на період 2015–2025 року залишилися такі важливі аспекти подальшого розвитку освіти, як завдання, що пов’язані з посиленням наукового потенціалу університетів, з плеканням та наданням комфортного простору для розвитку наявним інтелектуальним, творчим, організаційним та інформаційним потужностям.

У праці “Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні” (редкол.: В. Г. Кремень, В. І. Луговий, А. М. Гуржій, О. Я. Савченко) зазначено, що “Аналіз реального стану наук про освіту, педагогічних і психологічних наук свідчить про необхідність розвитку їх організаційного, кадрового, фінансового та ресурсного забезпечення відповідно до суспільних запитів і викликів сьогодення, а також приведення відповідно до європейських і світових тенденцій розбудови освітніх і дослідницьких просторів. Слід підвищити роль наук про освіту, педагогіку і психологію при формуванні цивілізації нового типу — суспільства знань в умовах домінування дослідницько-інноваційного характеру прогресу. У центрі уваги сучасної цивілізації постав розвиток людини, який водночас є і головним критерієм стану суспільства, і основним важелем подальшого суспільного поступу. Зумовлено це, насамперед, переходом людства до дослідницько-інноваційного типу прогресу та глобалізацією суспільного життя” [6].

Там також наголошено, що модернізація освітньої діяльності передбачає розв’язання низки ключових проблем, а саме:

- сприяння в освітній діяльності формуванню у молоді інноваційної культури і мислення, налаштованого на дослідницько-інноваційний тип прогресу;
- адаптація змісту і форми навчання і виховання дитини до її сутності, здібностей і особливостей — дитиноцентризм, що впродовж подальшого життя сприятиме саморозвитку особистості і її самореалізації;
- плекання толерантної педагогіки, взаємоповаги учня і вчителя, як засад виховання самодостатньої особистості і як факторів становлення громадянського суспільства в Україні;
- виховання у молоді України сучасної системи цінностей, почуття національної єдності і відповідальності у зв’язку із захистом незалежності і територіальної цілісності України.

Важливим завданням, спрямованим на успішну реалізацію положень державної політики у галузі освіти, має стати гарантування достатнього та стабільного фінансування освітньої галузі.

Стратегічна мета державної політики в галузі освіти сьогодні має включати такі напрями: підвищення доступності якісної освіти, що відповідає вимогам інноваційного розвитку економіки, сучасним потребам суспільства і кожного громадянина; підвищення конкурентоспроможності вітчизняної освіти стане критерієм її високої якості, а також забезпечить позиціонування України як одного з лідерів у галузі експорту освітніх послуг.

Отже, метою державної політики в галузі освіти має бути створення та забезпечення умов для ефективного розвитку вітчизняної освіти, спрямованого на формування конкурентоспроможного людського потенціалу.

Для досягнення цієї мети доцільним має стати вирішення наступних завдань: створення і поширення структурних і технологічних інновацій у професійній освіті, що забезпечують високу мобільність сучасної економіки; розвиток сучасних механізмів, змісту і технологій загальної та додаткової освіти; реалізація заходів популяризації серед дітей та молоді науково-ос-

вітньої і творчої діяльності, виявлення талановитої молоді; створення інфраструктури, що забезпечує умови для навчання і підготовку кадрів для сучасної економіки; формування затребуваної системи оцінки якості освіти і освітніх результатів з урахуванням європейських стандартів.

Джерела

1. Словник української мови / [під ред. І. К. Білодід та ін.]. К.: Наук. думка, 1972. Т. 3. 744 с.
2. Шершньова З. Є. Стратегічне управління : підручник [2-ге вид., переробл. і допов.]. К.: КНЕУ, 2004. 699 с.
3. Красняков Є. Державна освітня політики: сутність поняття, системність, історико-політичні аспекти [Електронний ресурс] // Журн. Верховної Ради України "Віче". 2011. № 20. Жовт. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/2757/>
4. Енциклопедичний словник з державного управління / [уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.]; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К.: НАДУ, 2010. 20 с.
5. Яблонський В. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс] // Акад. наук вищої школи України: сайт. URL: <http://www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/Jablonskiy3.htm>
6. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В. Г. Кремень, В. І. Луговий, А. М. Гуржій, О. Я. Савченко] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. К.: Пед. думка, 2016. 448 с.

Shchokin R. G. Objectives and tasks of the state policy in the field of education.

The article is devoted to the administrative-legal regulation of the state policy in the field of education, in particular the goals and objectives in the given context. An analysis of the documents that constitute the legal basis is carried out.

The purpose and tasks of public education policy are the basic criteria for determining and achieving the result. An important component of the state's legal policy is the definition of the ultimate goal in higher education, which must be achieved for the establishment of civil society, a rule of law and a socially oriented economy.

Formulating the goal of state policy in the field of education should proceed from the fact that it should proceed from the fundamentals of the state humanitarian policy.

The purpose of the study is to determine the goals and objectives of the state policy in the field of education.

An important task aimed at successful implementation of the state policy in the field of education should be the guarantee of sufficient and stable financing of the educational sector.

The strategic goal of state policy in the field of education today should include the following directions: increasing the availability of quality education that meets the requirements of innovative economic development, modern needs of society and every citizen; increasing the competitiveness of domestic education will become a criterion for its high quality, and will ensure the positioning of Ukraine as one of the leaders in the field of export of educational services.

Obviously, the goal of state policy in the field of education should be to create and provide conditions for the effective development of domestic education aimed at the formation of a competitive human potential.

To achieve this goal, the following tasks should be approached: creation and dissemination of structural and technological innovations in vocational education

that provide high mobility of the modern economy; development of modern mechanisms, content and technologies of general and additional education; Implementation of measures for popularizing children and youth in scientific, educational and creative activities, the identification of talented youth; creating an infrastructure that provides conditions for training and training for a modern economy; formation of a demand system for assessing the quality of education and educational outcomes, taking into account European standards.

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-72-78>

Надійшла 21 червня 2018 р.

Г. О. КУРТАКОВА

<https://orcid.org/0000-0002-9475-6911>

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

А. М. НАЙЧЕНКО

<https://orcid.org/0000-0003-3312-9479>

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ЗАСОБІВ ДОКАЗУВАННЯ У ГОСПОДАРЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Наукові праці МАУП. Серія Юридичні науки, 2018, вип. 56(2), с. 79–85

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-79-85>

Суд під час судового розгляду справи має всебічно, повно та безпосередньо дослідити наявні у справі докази, в т. ч. й електронні. Важливою умовою для використання електронних документів як повноцінних та достовірних доказів є дотримання стандартних прийомів і методик збирання, подання електронних доказів. Процес доказування в господарському судочинстві був і залишається актуальною проблемою для дослідження й аналізу. Однак дослідженню вказаного інституту присвячена незначна кількість наукових розробок.

Сучасне суспільство заповнили різноманітні електронні засоби, які створюються та розвиваються для покращення життєдіяльності людства. Використання даних електронних засобів на діловому рівні може не лише полегшити співпрацю між учасниками договірних відносин, а у випадку виникнення будь-якого спору ускладнити процедуру доведення певних фактичних обставин.

Варто зазначити, що реалізація права на справедливий судовий розгляд, закріплена приписами п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, є неможливою без створення умов для повного та всебічного з'ясування обставин справи. Крім того, невід'ємним аспектом виступає надання сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, можливість надавати та досліджувати докази, необхідні для встановлення обставин справи, найбільш зручним та ефективним способом.

Проаналізувавши законодавство багатьох держав, вбачається поступове впровадження норм, пов'язаних з урегулюванням використання електронних технологій при розгляді і вирішенні судових спорів. Варто зауважити,

що окремі країни вже сьогодні мають широкий практичний та законодавчий досвід використання електронних технологій у судочинстві.

Уперше використання електронних засобів при розгляді та вирішенні справи було відображено в практиці Міжнародних комерційних арбітражних судів.

На сьогодні електронні форми комунікацій, зокрема, мережа Інтернет, досягли значного рівня розвитку та впливу на суспільне життя, ставши цінним джерелом доказової інформації, а тому потребують певного нормативного врегулювання при використанні у процесі вирішення судом справи. В іншому ж випадку вони залишатимуться недоступними для використання судом у процесі розгляду господарських справ.

Процес доказування в господарському судочинстві був і залишається актуальною темою для дослідження й аналізу. Однак дослідженню вказаного інституту присвячена незначна кількість наукових досліджень, серед яких можна виділити дисертацію В. В. Бабенко, в якій розглядалося питання доказів і доказування. Автор висловила думку про необхідність введення до законодавства України такого поняття як “електронні документи” та встановлення умов їх застосування [1]. Також дослідженням вказаного інституту, одними з останніх, займалися О. О. Присяжнюк, О. П. Євсєєв у своїй науковій праці “Електронні докази в господарському процесі: проблеми формалізації” [2] та Т. Васильченко у праці “Новели інституту доказування у господарському судочинстві” [3].

Визначимо основні засади використання електронних засобів доказування в господарському процесі, з урахуванням структурних, видових та процедурних особливостей дослідження.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується широким застосуванням та використанням нових засобів та способів зберігання та передачі інформації. Так, на зміну звичайним переговорам приходить листування за допомогою електронної пошти. Глобальний характер мережі Інтернет забезпечує майже миттєве поширення інформації серед широкого кола користувачів, а товари можна придбавати не виходячи з дому.

У “Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки”, затвердженій Указом Президента України (далі — Стратегія), передбачається впровадження електронних інформаційних технологій у діяльність судової системи України. За Стратегією у такий спосіб планується здійснити підвищення ефективності правосуддя та оптимізацію повноважень судів різних юрисдикцій [4].

Впровадження “електронного правосуддя” планується реалізувати поетапно та прогнозується, що воно дасть можливість користувачам звертатися до суду, сплачувати судовий збір, брати участь у судових провадженнях, отримувати необхідну інформацію та документи виключно електронними засобами.

Використання інформаційних комп’ютеризованих систем є важливим фактором у підвищенні ефективності відкритості та прозорості правосуддя та сприяє спрощенню судових процедур, скороченню термінів розгляду судових справ, процесуальних термінів та експлуатаційних витрат.

Що ж стосується електронного звернення до суду, то під ним розуміється не лише звернення для отримання інформації, а й електронне звернення з позовною заявою та іншими заявами, які носять прохальний характер.

Господарським процесуальним кодексом України (ч. 9 ст. 6) передбачено проведення розгляду справи за відповідними матеріалами, що представлені в електронній формі. Регламентовано, що процесуальні та інші документи і докази у паперовій формі мають бути переведені в електронну форму в зумовлені терміни та долучені до матеріалів електронної судової справи, при цьому посилається на порядок, визначений Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему [5].

Господарський процесуальний кодекс України в редакції від 03.10.2017 р. № 2147-VIII, що набув чинності 15.12.2017 р., до засобів доказування, які можуть бути використані в господарському процесі, відносить, крім письмових та речових доказів, й електронні докази.

Господарським процесуальним кодексом України у ч. 1 ст. 96 визначено електронними доказами “інформацію в електронній (цифровій) формі, яка містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних й інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися також на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (у тому числі в мережі Інтернет)” [5].

Таким чином, оскільки електронні докази мають електронну форму, то вони не потребують переведення та мають відразу долучатися до матеріалів електронної судової справи, а ті докази, які неможливо перевести в електронну форму, будуть зберігатися як додаток до справи (наприклад, жорсткий диск з log файлами на ньому, якщо постає спір про автентичність поданого електронного доказу).

Однак, як вбачається з наявної судової практики, якщо ГПК не передбачає електронного доказу як допустимого засобу доказування, то ніякі дані не можуть бути підтверджені вказаним електронним доказом. Тобто, у зв'язку з відсутністю в переліку законних засобів доказування електронних доказів, останні не долучаються до матеріалів справи.

Законом України “Про електронні документи та електронний документообіг” (ч. 2 ст. 8) встановлено, що “допустимість електронного документа як доказу не може бути спростована лише на підставі того, що він має електронну форму” [6].

Однак це правило не набуло певного поширення в судовій практиці, та, відповідно, вказаної норми недостатньо для формування єдиної правової позиції щодо використання електронних доказів у господарському процесі.

Щодо правової регламентації відносин, що виникають між господарським судом і учасниками господарського процесу, то вона не повинна бути бар'єром, що перешкоджає захисту законних прав та охоронюваних законом

інтересів суб'єктів господарювання, навпаки, вона повинна відповідати тим відносинам, які покликана впорядкувати.

Тому правозастосовна практика не чекає швидкої реакції законодавця і, своєю чергою, сама розробила і в подальшому буде вдосконалювати схеми використання електронних документів у господарському процесі.

Так, одним із надійних способів легалізації електронного листування вважається фактичне прирівнювання електронних документів до письмових. Досить часто до господарського суду надаються матеріали електронного листування в роздрукованому, паперовому вигляді й зовні становлять не що інше, як письмові джерела інформації. Але в такому випадку суд буде оцінювати їх не як електронні, а вже як письмові докази.

За А. Т. Боннер, “будь-який електронний документ може бути перетворений в людино-прийнятну форму. Однак після такого перетворення він, по суті, перестає бути електронним і стає традиційним документом” [7, 45]. Здійснення такого перетворення електронних документів пов’язане з передбаченим законодавством дослідженням письмових документів та необхідністю зберігання їх у матеріалах справи.

Однак навіть звична паперова форма електронних документів не гарантує доведення та дослідження фактичних обставин, що входять у предмет його доказування. Це пов’язано з тим, що під час відтворення електронного документа на паперовому носії він уподібнюється письмовому доказу. Але якщо він уже перетворений у письмовий вигляд, то відносно нього починають діяти всі вимоги, які застосовуються до письмових документів, що спрямовані на гарантування достовірності останніх. Тому письмовий документ має містити в собі всі необхідні реквізити, а саме: найменування та місцезнаходження його творця, штампи, підписи осіб, які його уклали, і т. ін. Проте всі ці реквізити не потрібні, якщо сторонами обрано електронну форму укладення документа.

Найменш конфліктним способом ідентифікації електронних документів є використання сторонами електронного цифрового підпису (далі за текстом — ЕЦП) при укладенні угод, оскільки “ЕЦП є видом електронного підпису, отриманого за результатом криптографічного перетворення набору електронних даних, який додається до цього набору або логічно з ним поєднується і дає змогу підтвердити його цілісність та ідентифікувати підписувача” [8].

Відповідно до ч. 1 ст. 3 вказаного Закону, ЕЦП за своїм правовим статусом прирівнюється до власноручного підпису (печатки).

Тобто наявність ЕЦП на документі усуває всі ризики, пов’язані з електронною формою документів та є своєрідною гарантією. Він здатний забезпечити достовірність і автентичність потрібної сторонам інформації та надати електронному документу юридичну силу.

Ще одним способом легалізації електронних документів є вказівка в тексті угоди на можливість використання електронного документа.

Таким чином, щоб використовувати електронні документи як повноцінні та достовірні докази, необхідно дотримуватися стандартних прийомів і

методик збирання, подання та використання електронних доказів. Варто зазначити, що розцінювати електронний документ як аналог традиційного (паперового) можливо лише в разі закріпленої законом можливості його ідентифікації.

Звичайно, труднощі, які існують на даний час при дослідженні подібних алгоритмів у зв'язку зі специфічністю індивідуальних актів судового дослідження дають підстави вважати, що оцінка доказів ще довгий час буде здійснюватися за внутрішнім переконанням судді.

Отже, залишаються актуальними наступні проблеми при використанні електронних доказів у господарському процесі, що перешкоджає застосуванню такого засобу доведення в доказовій діяльності:

1. На законодавчому рівні не надано повного і вичерпного визначення електронного документа, яке б відображало всі його істотні відмінності, та не передбачено, які ознаки повинен мати останній, щоб суд визнав його належним доказом та надав правову оцінку.

2. На законодавчому рівні не визначено чітко процедуру зі збирання, вилучення, подання та дослідження електронних доказів.

3. На законодавчому рівні не встановлено способи, за допомогою яких буде можливо визначити достовірність інформації. В іншому ж разі такий засіб доведення не може бути використано в доказовій діяльності.

Із наведеного дослідження інституту електронних засобів доказування випливає, що вказані докази мають подаватися до суду на електронному носії або електронними каналами зв'язку. Оскільки подання доказів у роздрукованому вигляді дозволить суду здійснити лише перевірку належності доказів, а електронна форма хоча й не впливає на правило встановлення належності доказів, але її перевірка потребує ознайомлення зі змістом доказів, що, своєю чергою, є неможливим без застосування технічних засобів. Варто зазначити, що такі роздруковки за своєю природою є лише копіями, які не здатні відтворити всіх необхідних реквізитів електронних засобів доказування, тому суд повинен досліджувати саме оригінали доказів в електронній формі. При цьому першочерговою та необхідною умовою для здійснення правильного дослідження та оцінки електронних доказів є запуск системи “електронного правосуддя”.

Однак вести мову про “оригінал” електронних засобів доказування, у звичному розумінні, неможливо, оскільки всі електронні копії є ідентичними.

Отже, використання електронних засобів доказування має тлумачитися в контексті неможливості безпосереднього ознайомлення з їх змістом без використання технічних засобів. Тож виникає необхідність у встановленні правил щодо збирання, подання та дослідження електронних засобів доказування. Варто зауважити, що особливого значення, в силу легкості внесення змін до електронних засобів доказування, потребує й оцінка достовірності доказів в електронній формі в рамках процедур ідентифікації та автентифікації, тобто необхідності встановлення авторства повідомлення та його незмінності.

1. *Бабенко В. В.* Доказування в господарському процесі : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Федерація професійних спілок України; Акад. праці та соц. відносин. Київ, 2007. 210 арк.
2. *Присяжнюк О. О., Євсєєв О. П.* Електронні докази у господарському процесі: проблеми формалізації // Проблеми законності: акад. зб. наук. пр. Харків, 2011. Вип. 117. С. 13–23.
3. *Васильченко Т.* Новели інституту доказування у господарському судочинстві // Право України. Вип. 9. 2017. С. 146–153.
4. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки: Указ Президента України № 276/2015 від 20.05.2015 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіц. веб-портал. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015> Назва з екрана.
5. Господарський процесуальний кодекс: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-12 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіц. веб-портал. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> Назва з екрана.
6. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-15 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіц. веб-портал. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/851-15> Назва з екрана.
7. *Боннер О.* Науково-технічний прогрес і розвиток російського процесуального законодавства та судової практики // Право України. 2011. № 10. С. 45–62.
8. Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22.05.2003 р. № 852-15 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіц. веб-портал. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/852-15> Назва з екрана.

Kurtakova G. O., Naychenko A. M. Problems Of Use Of Electronic Proof In The Economic Process.

Modern society has flooded with various electronic means that are created and developed to improve human life. The use of electronic data at the business level can not only facilitate cooperation between the parties to the contractual relationship, and in case of any dispute, it complicates the procedure of proving certain factual circumstances.

With the development of information technology in judicial practice, spores are increasingly encountered with the use of electronic data as a means of proof. This is due to the fact that normative regulation in the field of evidence in the economic process does not correspond to the realities of life and unjustifiably hinders their development.

The process of evidence in economic justice has been and remains an urgent topic for research and analysis. However, the study of this institute is devoted to a small number of scientific studies.

During the trial, the court must comprehensively, fully and directly examine the evidence available in the case, including and electronic evidence. An essential condition for the use of electronic documents as complete and reliable evidence, it is necessary to adhere to standard techniques and methods for the collection, presentation and use of electronic evidence.

The article analyzes the legal institute of electronic evidence and establishes the problem of the application of electronic evidence in the economic process.

The admissibility and validity of electronic evidence means should be interpreted in the context of the impossibility of directly familiarizing them with their content without the use of technical means. Therefore, there is a need to establish rules for the collection, submission and testing of electronic evidence. It should be noted that due to the ease of making changes to the electronic means of proof, special signifi-

cance also requires an assessment of the authenticity of evidence in electronic form in the framework of identification and authentication procedures, that is, the need to establish the authorship of the message and its immutability.

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-79-85>

Надійшла 25 жовтня 2018 р.

С. Г. ГАЙДАЙ

<https://orcid.org/0000-0002-4962-7088>

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ІНФОРМАЦІЯ ПРОКУРАТУРИ: ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ, КЛАСИФІКАЦІЇ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПОВНОВАЖЕНЬ ПО РОБОТІ З ІНФОРМАЦІЄЮ

Наукові праці МАУП. Серія Юридичні науки, 2018, вип. 56(2), с. 86–94

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-86-94>

Розглянуто теоретичне обґрунтування інформаційного забезпечення напрямів роботи прокурора органів прокуратури України шляхом визначення правової природи, ролі, джерел отримання інформації в процесуальній та управлінській діяльності прокурора, а також особливостей впливу об'єктів інформаційних відносин на результати прокурорської діяльності. Внесено пропозиції щодо удосконалення порядку поводження із “прокурорською” інформацією в законодавстві про систему прокурорської діяльності.

Вплив інформатизаційних процесів у суспільстві не може пройти відокремлено від реалізації функцій та завдань держави, які безпосередньо реалізують органи влади. При цьому квінтесенція публічної інформаційної діяльності зміщується від демонстрації кількісних показників до виробництва якісного інформаційного продукту. Органи прокуратури не стали винятком від впливу нових стандартів інформаційної політики. З кожним днем масиви відомостей і даних, які циркулюють в органах прокуратури, збільшуються, розширюється перелік джерел та каналів походження інформації, а результати інформаційної діяльності потрапляють у поле зору інституцій громадського суспільства. Прокурори реалізують потенціал інформаційної взаємодії та комунікації із медіа, окремими особами як у рамках кримінального процесу щодо його питань, так і поза ним, включаючи напрям боротьби з корупцією, проведенням роботи по обізнаності населення.

Авторами, які досліджували інформаційну діяльність в органах прокуратури, є: О. М. Костенко, В. В. Лушер, А. М. Куліш, О. В. Олійник та ін. Вчені зробили свій вклад у розроблення зазначеного питання в інформаційно-правовій площині, однак сфера інформаційно-правового забезпечення напрямів та функцій органів прокуратури залишилась без належної уваги.

З метою виявлення проблем та шляхів їх подолання в напрямі реалізації повноважень по роботі з інформацією необхідно провести окреме дослідження правової природи, статусу, джерел отримання та використання прокурорської інформації в органах прокуратури.

Так, за офіційними даними Генеральної прокуратури України у період першого півріччя 2018 року зросла кількість скерованої до державних органів влади інформації про стан законності та протидію злочинності (з 1 371 до 1 441, або +5,1 %). Також збільшилась кількість здійснених виступів у електронних ЗМІ до 5 864, що перевищило на 17,9 % за перше півріччя 2017 року. Майже у половині випадків за січень–червень 2018 року інформація про результати прокурорської діяльності оприлюднювалася у мережі Інтернет (18 093 виступів), що на 55,2 % більше порівняно з першим півріччям 2017 року. Цікаво, що за перше півріччя 2018 року органами прокуратури розглянуто 3 264 (проти 2 454 за перше півріччя 2017 року, або +33 %) запити відповідно до Закону України “Про доступ до публічної інформації” щодо надання інформації про систему та функціонування прокуратури. При цьому відмовлено у задоволенні 106 (проти 118 за перше півріччя 2017 року, або –10,2 % менше) запитів, що складає 3,2 % від їх загальної кількості [1]. Зазначені дані статистики підтверджують важливість ролі інформації в інституційній та функціональній діяльності прокурора, виходячи з високої динаміки інформаційно-обмінних процесів. Водночас у зв’язку з посиленням вимог до стандартів охорони персональних даних осіб, актуалізується роль функцій прокурора в інформаційній сфері щодо питань захисту інформаційних прав, свобод та інтересів.

Перехід до електронного документообігу, розширення технологій обробки та аналізу інформації, її автоматична фрагментація вимагає від прокурора освоєння нових навиків інформаційно-аналітичної діяльності. Саме вона є важливою складовою організації роботи прокурора. Тому наявність якісної інформації є лише першим кроком до ефективних результатів інформаційної діяльності. За допомогою глибокого аналізу прокурором власної діяльності та її результатів, можливо отримати на цій підставі нову інформацію — узагальнений інформаційний продукт, який вже буде використаний при прийнятті наступних управлінських рішень і забезпечуватиме їх реалізацію. А тому для ефективної інформаційної та інформаційно-аналітичної діяльності в органах прокуратури необхідно з’ясувати правові засади феномену інформації, її сутності, змісту, видів, правового статусу тощо.

Не є таємницею, що в науці інформаційного права увага до інформації прикована особливим чином, оскільки саме інформація становить квінтесенцію інформаційного права, яке покликане врегульовувати суспільні відносини між людьми. У найбільш загальному та зрозумілому сенсі інформацію розуміють як відомості про навколишній світ, що протікають у ньому; повідомлення, що інформують про стан справ, про стан чого-небудь [2, 21].

“Інформація” як категорія наукового пізнання є багатогранним та різноаспектним виявом. О. П. Дзьобань, спробувавши узагальнити методологію думок з приводу пояснення семантичної природи “інформації”, дійшов ви-

сновку, що в сучасній науці можна виділити наступні основні значення поняття інформації: повідомлення, інформування про положення справ, відомості про що-небудь, які передаються людьми — традиційне, “донаукове” розуміння інформації; зменшувана невизначеність, що знімається в результаті отримання повідомлень; повідомлення, нерозривно пов’язане з управлінням; сигнали в єдності синтаксичних, семантичних і прагматичних характеристик; передача, відображення різноманітності в будь-яких процесах і об’єктах [3, 25].

Не породжуючи додаткової полеміки із зазначеного питання, для цілей дослідження правової природи інформації як об’єкта діяльності прокурора органів прокуратури, цілком достатньо визначення інформації, що регламентоване Законом України “Про інформацію” від 02.10.1992 № 2657-XII. Так, вказаним Законом інформація окреслена як будь-які відомості та/або дані, що можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [4]. Як уже зазначалося, виконання повноважень в органах прокуратури цілком неможливе без феномену інформації. Обмін даними, створення певних документів, які відтворюють та зберігають відомості, отримання та опрацювання інформації, її знищення чи відновлення або вчинення інших дій із даними, за великим рахунком є об’єктом інформаційної діяльності прокурора, а тому він є повноцінним учасником інформаційних правовідносин у всіх його виявах. Не буде хибним також твердження про те, що інформація є ключовим засобом процесуальної, управлінської діяльності прокурора. Інформаційний статус прокурора корелюється, найперше, з тією інформацією, з якою працює прокурор, а вже методи інформаційної діяльності обираються, виходячи із правового режиму даних. Загалом робота з інформацією в органах державної влади — це регламентована нормами права діяльність. Нормативні акти встановлюють засади не тільки такої діяльності, а й самої інформації, яка перебуває в обігу, правових формах її відображення та необхідна для досягнення цілей публічної адміністрації через виконання повноважень публічними особами.

Закон України “Про прокуратуру” в аспекті ознак інформації, як об’єкта інформаційної діяльності прокуратури, встановлює наступне: по-перше, основними засадами прозорості є вільний доступ до інформації довідкового характеру, надання інформації на звернення фізичних осіб (п. 9 ч. 1 ст. 3 Закону); по-друге, форми оприлюднення інформації про діяльність прокуратури: загальнодержавні та місцеві друковані засоби масової інформації, офіційні веб-сайти органів прокуратури (ч. 4 ст. 6 Закону); по-третє, відкритість, публічність інформації в цілях проведення конкурсних процедур на посаду прокурора (ст. 8 Закону), наприклад, загальнодоступність інформації про результати кваліфікаційного іспиту та місце кандидата на посаду прокурора; по-четверте, повноваження прокурорів, які обіймають адміністративні посади, щодо організації інформаційно-аналітичного забезпечення, ведення статистики та аналізу прокурорами нижчого рівня (п. 8 ч. 8 ст. 8-1, п. 9 ч. 1 ст. 11, п. 42 ч. 1 ст. 13 Закону); по-п’яте, можливість отримання прокурорами інформації, яка належить до відання інших суб’єктів владних повноважень

для цілей здійснення представництва інтересів держави у суді (ч. 4 ст. 23 Закону); по-шосте, можливість прокурора отримувати інформацію, яка містить відомості та дані про умови тримання суб'єктів у місцях обмеження, позбавлення волі та поводження з ними (п. 2 ч. 1 ст. 26 Закону) в рамках реалізації повноважень із захисту прав; по-сьоме, особливий вид інформації — “інформації щодо доброчесності” кандидатів на посаду прокурора” (ч. 5 ст. 32 Закону), яка може подаватися громадськими організаціями та фізичними особами до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів; по-восьме, особливості збирання та обробки інформації про дисциплінарні правопорушення прокурорів (ст. 46 Закону); по-дев'яте, особливості публікації інформації про міжвідомчі міжнародні договори України, укладені Генеральною прокуратурою України в інформаційному бюлетені “Офіційний вісник України” (ч. 3 ст. 94 Закону) [5].

Таким чином, можна стверджувати про поверхневу роль інформації як самостійної категорії інформаційного права в діючому Законі України “Про прокуратуру”. З іншого боку, це цілком зрозуміло, оскільки законодавство з питань прокурорської діяльності не є інформаційно-правовим, до того ж регулювання інформаційної складової в діяльності органів прокуратури є лише частиною загальних положень про систему прокуратури в Законі України “Про прокуратуру” і використовується для доповнення змісту засад функціональної діяльності в тих обсягах, які необхідні. Проведений аналіз положень Закону України “Про прокуратуру”, що стосуються визначення особливостей правової природи та функціонування інформації щодо роботи прокурора як самостійного суб'єкта інформаційного, дає можливість стверджувати про відсутність системного підходу в урегулюванні інформаційного статусу прокурора. З-поміж іншого неможливо встановити і призначення “інформаційного сегменту” та “інформаційного продукту” в діяльності прокурора.

Окремі аспекти роботи з різними типами та видами інформації визначені в тих положеннях Закону, де зазначаються повноваження прокурорів, зокрема, прокурори, які обіймають адміністративні посади в органах прокуратури, організовують інформаційно-аналітичне забезпечення та контролюють здійснення статистичної та звітної діяльності підлеглих прокурорів. Водночас у нормах Закону чомусь відсутні положення про інформаційно-аналітичну діяльність самих прокурорів. Також звернено увагу на підвищення регуляторної ролі інформаційної складової у функціонуванні органів прокуратури загалом, а саме при реалізації засади прозорості та форм, що з неї випливають, у тому, що стосується відомостей про конкурсні процедури, дисциплінарні провадження в органах прокуратури та ін.

Схоже нормативне регулювання правової природи інформації, її статусу та використання з метою правоохорони можна відшукати у спеціалізованих законодавчих актах з питань регулювання діяльності Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України, судів, Служби безпеки України. Наприклад, спільною ознакою для всіх є обов'язок поширення інформації про діяльність правоохоронних та судових органів громадському суспільству, окрім публікації відомостей з обмеженим доступом. Однак у

п. 4 ст. 9 Закону України “Про Національну поліцію” передбачено, що поліція може оприлюднювати (поширювати) інформацію з обмеженим доступом, але лише у випадках та в порядку, визначеному законом [6].

На відміну від нормативно-правових актів щодо функціонування прокуратури, в спеціалізованих законах, які регламентують діяльність інших правоохоронних органів, особлива регуляторна увага приділяється інформаційно-аналітичній діяльності, а також роботі щодо збору, обміну інформації, яка становить інтерес у процесі розслідування злочинів, правопорушень. Для таких цілей Законами України “Про Національну поліцію”, “Про Службу безпеки України”, “Про Національне антикорупційне бюро України” передбачено повноваження з прямого доступу до інформації інших органів влади (п. 3. ч. 1 ст. 17 Закону України “Про Національне антикорупційне бюро України”), створення та адміністрування відомчих реєстрів та баз даних (ст. 25 Закону України “Про Національну поліцію”; п. 12 ст. 25 Закону України “Про Службу безпеки України”) [6–8].

З точки зору інформаційного процесу, прокурор вступає в роботу з інформацією, яка отримана аналітичним чи інших шляхом, з метою перевірки джерел законності її збору. Таким чином, можна стверджувати, що він реалізує свою функцію процесуального нагляду в кримінальному процесі через окремий вид творчої, інтелектуально-розумової узагальнювальної інформаційної діяльності.

Концентруючись на функціональній діяльності органів прокуратури, слід відмітити її основні напрями діяльності. Наприклад, Н. Наулік та Г. Мамедов зауважують, що вид діяльності прокурора зумовлюється не лише його прямими завданнями, які визначені в законодавстві, а й соціальним призначенням прокуратури, що характеризується визначенням спеціальним предметом відання, формами, методами й правовими засобами реалізації правоохоронної діяльності, спрямованістю на розв’язання відповідних завдань, і здійснюється у межах властивої йому компетенції [9, 18]. Відповідь на питання про соціальне призначення прокурора як суб’єкта інформаційного права буде закономірним продовженням його особливостей інформаційної діяльності у поєднанні з компетенцією та ознаменуватиметься, насамперед, захистом інформаційних прав та свобод осіб, публічного інформаційного інтересу держави, дотриманням меж потенційних обмежень інформаційних свобод громадян при здійсненні щодо них заходів кримінального процесуального характеру.

Електронна інформація, що міститься в глобальній мережі Інтернет, є досить потужним джерелом відомостей, яку прокурор може використовуватися для кожного функціонального напрямку. Наприклад, відомості з офіційних веб-сайтів органів державної влади можуть містити нормативно-правове регулювання відомчої діяльності, наприклад, рішення, розпорядження, інші управлінські акти, в яких прокурори можуть відшукати підстави для вжиття заходів щодо представництва.

У зв’язку із зазначеним, об’єктивно потрібно погодитися з тим, що професійна таємниця про діяльність прокурора, у її класичному нормативному ро-

зумінні, не існує і не потребує додаткового впровадження як окремого виду інформації з обмеженим доступом в силу наступного:

по-перше, оскільки прокурор є публічною особою, його діяльність за загальним правилом є відкритою, а доцільність віднесення окремої інформації до відомостей з обмеженим доступом (якими є службова, конфіденційна та таємна інформація) потребує достатніх аргументованих підстав, які необхідні в демократичному суспільстві для досягнення цілей прокуратури;

по-друге, професійна таємниця не являється окремим видом охоронюваної інформації у нормативно-правовому регулюванні органів прокуратури;

по-третє, необхідний обсяг інформації, що впливає із професійної таємниці, на наш погляд, вже передбачено охороною грифом “Для службового користування”.

Слід зауважити, що в органах прокуратури сформувалася особлива унікальна інформація, яка розкриває методи та способи ефективної процесуальної, управлінської діяльності. Такі відомості накопичувалися роками, досвідом та щоденним виконанням професійних обов’язків. Більш того, в рамках кримінальної процесуальної діяльності професійні прокурорські знання є предметом особливого вивчення стороною захисту. Тактичні прийоми при реалізації представництва, різноманітні оперативні комбінації взаємодії з правоохоронними органами, стратегії підтримки державного обвинувачення — це особливого роду інформація, яка трансформувалися в окремий сегмент знань. Основна відмінність зазначеної інформації від службової таємниці полягає в тому, що вона, звичайно, не міститься в службових документах, рішеннях, на які можна накласти гриф конфіденційності. Прокурор є носієм такої інформації поза професійною діяльністю в органах прокуратури навіть після звільнення з органів. А її розголошення може завдати суттєвої шкоди ефективній системі публічного обвинувачення та процесуальній доказовій діяльності. Відповідь на питання доцільності охорони та збереження у таємниці таких відомостей однозначна. Проте зазначена інформація не може являтися самостійним предметом та видом інформації з обмеженим доступом. Виходячи з усталеної практики регулювання подібного роду відносин, можна констатувати, що найбільш доцільним виглядає її віднесення до предмета регулювання правилами професійної етики та поведінки працівників прокуратури.

З відкритою інформацією прокурор працює в усіх напрямках своєї функціональної діяльності. Як відомо, інформаційно-правовими нормами, розпочинаючи від Конвенції про захист основоположних прав, Конституції України, продовжуючи законодавством у сфері правового регулювання інформації, декларується свобода інформаційної діяльності та всебічне забезпечення права на доступ до інформації.

Публічна інформація являється особливим об’єктом інтересу громадськості, оскільки відображає владні процеси, функціонування демократичних інституцій тощо. Органи прокуратури та прокурори як суб’єкти, яким делеговано виконання функцій органів прокуратури, є розпорядниками,

тримачами публічної інформації, що стосується інституції органів прокуратури, виконання неї функцій держави.

Публічна інформація про діяльність прокуратури, прокурорів може поширюватись як в електронному, так і паперовому вигляді, як за запитом, так і в порядку та на виконання вимог положень законодавства.

Стосовно прокурора як суб'єкта інформаційної публічної діяльності, необхідно вказати на ключову роль тих прокурорів, які займають адміністративні посади в органах прокуратури. Вони організовують, контролюють та звітують про забезпечення доступності публічної інформації.

Значне поширення публічної інформації відбувається за участі прокурорів вищого рівня при взаємодії із ЗМІ. У попередніх параграфах згадувалося, до речі, про притаманну медіа-компетентність (здатність та необхідність підтримки постійної комунікації із ЗМІ) зазначеним категоріям посад.

Висновок.

1. У статті надано теоретичне обґрунтування “прокурорської інформації” як елементу інформаційного забезпечення напрямів роботи прокурора органів прокуратури України шляхом визначення правової природи, ролі, типів інформації в процесуальній та управлінській його діяльності, а також особливості впливу об'єктів інформаційних відносин на результати прокурорської діяльності.

Виокремлено фактори впливу інформаційних процесів, інформаційних технологій та динаміки виробництва, обміну інформації на функціональну діяльність прокурора як публічної особи в інформаційно-правовій державі: результати діяльності все частіше потрапляють в поле зору критики інституцій громадського суспільства; розширився потенціал інформаційної взаємодії та комунікації прокурорів із медіа, окремими особами як у межах кримінального процесу, так і поза ним, включаючи сферу боротьби з корупцією, проведення роботи у сфері правової обізнаності населення; з'явилася необхідність вироблення офіційної політики реагування на дезінформацію про діяльність прокурора; підвищилися вимоги до якості інформаційного продукту, створюваного прокурорами в кримінальній юстиції та поза її межами; підвищилися вимоги до інформаційно-аналітичних навиків, знань та вмінь прокурора; збільшився поріг прозорості та публічності прокурора в суспільстві; з'явилися нові інформаційно-правові повноваження, обов'язки та види інформаційної діяльності прокурора.

2. Обґрунтовано тезу про те, що особлива природа інформаційного статусу прокурора корелюється з тією інформацією, з якою працює прокурор, що і відрізняє його від інших категорій публічних осіб.

3. Доведено, що встановлені законом нормативні повноваження впливають на обсяг та види інформації, з якою працюють прокурори, оскільки прямо передбачають можливості вступу в певний інформаційний процес, або наявність права на отримання певних відомостей. Із цього випливає, що реформа в органах прокуратури, яка ліквідувала загальний нагляд, обмежила прокурора в роботі з інформацією у сфері нагляду за додержанням і правильним застосуванням законів органами виконавчої влади, підприєм-

ствами, установами, організаціями незалежно від підпорядкування та форм власності.

4. Визначено вияви “інформаційно-правової складової” в Законі України “Про прокуратуру” та встановлено роль інформації як категорії інформаційного права при досягненні завдань прокуратури:

по-перше, простежується “несистемність” вживання об’єктів інформаційно-правового регулювання в нормах діючого Закону України “Про прокуратуру”;

по-друге, регулювання інформаційної складової в діяльності органів прокуратури охоплюється загальними положеннями про систему прокуратури і використовується для доповнення змісту засад функціональної діяльності в тих нормативних обсягах, які необхідні;

по-третє, спостерігається відсутність комплексного підходу в урегулюванні інформаційного статусу прокурора, як суб’єкта інформаційно-правової діяльності, тобто неможливо ідентифікувати “інформаційний прокурорський продукт”, його джерела та взаємодію з інституціями інформаційного права тощо;

по-четверте, декларуються окремі аспекти роботи прокурора з різними типами та видами інформації, що зустрічається у тих положеннях, де зазначаються повноваження прокурорів, наприклад: прокурори, які обіймають адміністративні посади в органах прокуратури, організовують інформаційно-аналітичне забезпечення та контролюють створення статистичної та звітної інформації у прокурорів нижчого рівня (ст. 11, ст. 12);

по-п’яте, звертається увага на підвищення регуляторної ролі інформації про інституційну діяльність органів прокуратури загалом, а саме в реалізації засади прозорості та впливаючих із неї форм, що стосуються відомостей про конкурсні процедури, дисциплінарні провадження в органах прокуратури та ін.;

по-шосте, прокурор може вступати в роботу з інформацією, яка отримана аналітичним чи інших шляхом з метою перевірки джерел законності її збору, таким чином, можна стверджувати, що він реалізує свою функцію процесуального нагляду в кримінальному процесі через окремий вид творчої, узагальнювальної інформаційної діяльності.

Джерела

1. Аналітична довідка про стан протидії злочинності, корупції та прокурорсько-слідчу роботу на території України за січень–червень 2018 року // Генеральна прокуратура України: веб-сайт. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/statistics.htm>
2. Копылов В. А. Информационное право. Москва: Юристъ, 1997. 282 с. // BDU-nun Elektron Kitabxanası: веб-сайт. URL: http://elibrary.bsu.az/books_rax/N_120.pdf
3. Дзьобань О. П. Філософія інформаційного права: світоглядні й загальнотеоретичні засади: монографія. Харків: Майдан, 2013. 360 с.
4. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650. Законодавство України. Верховна Рада України: веб-сайт. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

5. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 2-3. Ст.12. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>
6. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41. Ст. 379. Законодавство України. Верховна Рада України: веб-сайт. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
7. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII // Відомості Верховної Ради України України. 1992. № 27. Ст. 382. Законодавство України. Верховна Рада України: веб-сайт. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>
8. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII // Відомості Верховної Ради України. 2014. № 47. Ст. 2051. Законодавство України. Верховна Рада України: веб-сайт. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>
9. Наулік Н., Мамедов Г. Трансформація функцій прокуратури України в сучасних умовах // Вісн. Нац. акад. прокуратури України. 2017. № 1. С. 15–20.

Gaidai S. Information of the prosecutor's office: issues of legal nature, classification and implementation of powers to work with information.

The article provides theoretical substantiation of the information provision of the directions of the work of the prosecutor and the prosecutor's offices of Ukraine by defining the legal nature, role and sources of obtaining information in the procedural and managerial activities of the prosecutor, as well as the peculiarities of the influence of objects of information relations on the results of prosecutorial activities.

The author focuses on the transition to electronic document circulation, the expansion of technology processing and analysis of information by the prosecutor's office.

In general, the article provides a theoretical substantiation of "prosecutorial information" as an element of information provision of the directions of the work of the prosecutor and the prosecutor's office of Ukraine. The legal nature of the types of information used in the work of the prosecutor's office and its role in the work of the prosecutor's office is determined. At the same time, the peculiarities of the influence of information and information legal relations on the results of prosecutorial activities are considered.

The factors of influence of information processes, information technologies and dynamics of creation of information and its exchange on the functional activity of the public prosecutor as a public figure in the information-legal state are distinguished. Usually due to information leakage, the results of the activities of the prosecutor's office fall into the field of civil society and are sources of criticism of the work of the prosecutor's office.

The thesis is based on the fact that the special nature of the informational status of the prosecutor is correlated with the information with which the prosecutor works, which distinguishes him from other categories of public persons.

It is proved that the statutory regulatory powers affect the scope and types of information that prosecutors work because they directly envisage the possibility of joining a certain information process or the availability of certain information.

The manifestations of the "information and legal component" in the Law of Ukraine "On the Prosecutor's Office" were determined and the role of information as a category of information law was established in the course of reaching the tasks of the prosecutor's office.

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-86-94>

Надійшла 20 жовтня 2018 р.

Т. В. ЄВЧУК

<https://orcid.org/0000-0001-7952-6491>

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ДІЯЛЬНІСТЬ ПАТРУЛЬНОЇ СЛУЖБИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ТА ЇЇ НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ ТА ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Наукові праці МАУП. Серія Юридичні науки, 2018, вип. 56(2), с. 95–99

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-95-99>

Порушено питання щодо недостатнього нормативного забезпечення діяльності Національної поліції. Зазначений аспект у сфері діяльності Національної поліції є досить чутливим, адже, якщо спочатку до створення нової поліції довіра була досить високою, то нині рівень довіри суттєво знизився. Для пояснення такого явища є ряд причин, однією з головних серед них є недостатність юридичного забезпечення діяльності Національної поліції. Аналіз наявного юридичного забезпечення свідчить, що існують застарілі нормативні акти, які були прийняті ще задовго до появи Національної поліції, проте вони є чинними і працівники Національної поліції керуються ними у своїй діяльності.

Після Революція Гідності було проведено досить велике реформування правоохоронних органів і насамперед — міліції. Замість міліції була сформована Національна поліція, яка офіційно почала працювати 2 липня 2015 року, з прийняттям Закону України “Про Національну поліцію”. Слід зауважити, що з прийняттям цього Закону було прийнято ряд нормативних актів, які деталізували питання діяльності Національної поліції. Водночас ще не всі аспекти діяльності Національної поліції врегульовані, оскільки в Законі України “Про Національну поліцію” визначено тільки стратегічні напрями діяльності поліції, але ще багато питань залишаються неврегульованими.

Таким чином, метою дослідження є визначити, які питання діяльності Національної поліції, особливо у сфері охорони публічного порядку та публічної безпеки, ще не врегульовано, та запропонувати відповідні нормативні акти щодо їх врегулювання.

Серед нормативних документів, які мали забезпечувати діяльність Національної поліції після Революції Гідності, — Закон України “Про національну поліцію” [1], Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 року № 877 “Про затвердження Положення про Національну поліцію” [2], Наказ Національної поліції України від 06.11.2015 року № 73 “Про затвердження Положення про Департамент патрульної поліції” [3] та ряд ін. Проте існує багато нормативних документів, які були прийняті ще під час існування міліції і які є чинними й досі. Серед них можна назвати Статут патрульно-постової служби міліції, який було затверджено у 1994 році [4] і є дійсним і чинним у роботі нової патрульної поліції. Також це стосується й багатьох інших нормативних актів.

Зазначений аспект у сфері діяльності Національної поліції є досить важливим, адже, якщо спочатку до створення нової поліції довіра була досить високою, то після кількох років її діяльності показники довіри знизилися суттєво. Звичайно, для цього є цілий ряд причин, але однією з головних є відсутність чіткого нормативного забезпечення діяльності Національної поліції.

Із аналізу діяльності Національної поліції та юридичної літератури можна зазначити, що в нормативному забезпеченні діяльності Національної поліції існують певні проблеми, які можна скласифікувати наступним чином:

- Діяльність Національної поліції в окремих випадках ще не визначена нормативними актами у зв’язку з тим, що змінилися певні правовідносини, які не визначені нормативними актами. Наприклад, як свідчать деякі дослідження, загалом не визначено мету діяльності Національної поліції. А. Є. Крищенко стверджує, що мету діяльності Національної поліції ще не прописано ані в Положенні про Національну поліцію, яке затверджено Постановою Кабінету Міністрів України, ані в інших нормативно-правових актах [5]. Тобто Національна поліція виконує свої обов’язки, але з якою метою це робиться — детально не визначено.
- Окремі аспекти діяльності Національної поліції співпадають з діяльністю міліції України, яка припинила своє існування, але нові нормативні акти ще не розроблено і навіть немає бажання розробляти такі нормативні акти. Наприклад, Постанова КМУ від 17.12.2008 року № 1102 “Про затвердження Порядку тимчасового затримання та зберігання транспортних засобів на спеціальних майданчиках і стоянках” [6], Постанова КМУ від 17.12.2008 року № 1103 “Про затвердження Порядку направлення водіїв транспортних засобів для проведення огляду з метою виявлення стану алкогольного, наркотичного чи іншого сп’яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, і проведення такого огляду” [7], Постанова КМУ від 17.12.2008 року № 1086 “Про затвердження Порядку тимчасового вилучення посвідчення водія на транспортний засіб та його повернення” [8] та ряд інших, що не змінені, або внесені зміни є досить некоректними. У п. 4 Постанови КМУ від 17.12.2008 року № 1103

“Про затвердження Порядку направлення водіїв транспортних засобів для проведення огляду з метою виявлення стану алкогольного, наркотичного чи іншого сп’яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, і проведення такого огляду” вказано, що огляд на місці зупинки транспортного засобу проводиться у присутності двох свідків, проте не можуть залучатися як свідки працівники Національної поліції або особи, щодо неупередженості яких є сумніви [7]. Водночас виникає питання про те, хто має визначати неупередженість цих осіб, адже порушник може в будь-якому разі заявити, що свідки ставилися до нього упереджено.

- Нове законодавство ввело в обіг цілий ряд нових термінів, як-то: “публічний порядок”, “публічна безпека”, “поліцейське піклування” та інші, але чіткого тлумачення ні в законодавстві, ні в юридичній літературі ще немає, тому нормативні акти є певною мірою незрозумілими як для громадян, так і для працівників Національної поліції.
- Національна поліція, ще не має достатнього досвіду в питаннях охорони публічного порядку та публічної безпеки, на основі якого можна робити певні узагальнення, особливо у сфері охорони публічного порядку та публічної безпеки. Особливо важливим є підготовка особового складу, але щодо, наприклад, застосування спеціальних засобів та вогнепальної зброї, то окремі положення у згаданій сфері регулюються наказом МВС України “Про затвердження курсу стрільби із стрілецької зброї для рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України та норм витрат боєприпасів МВС, ГУМВС, УМВС, відомчими навчальними закладами” [9] і відповідно вони є застарілими.

З метою вдосконалення існуючої системи нормативного забезпечення Національної поліції можна запропонувати наступні кроки:

1. Проводити детальний аналіз усіх випадків застосування зброї працівниками Національної поліції та на основі цього аналізу вносити відповідні зміни до нормативних актів.
2. Чітко визначати пріоритети в системі забезпечення діяльності Національної поліції у сфері охорони публічного порядку та публічної безпеки і поступово застосовувати нові та ефективні методи.
3. Постійно проводити перепідготовку працівників патрульної служби у підрозділах та в регіонах, при цьому не викликати їх до Національної академії внутрішніх справ, а проводити такі заходи на місцях.
4. Аналізувати і вивчати всі випадки порушень з боку працівників Національної поліції, доводити до всього особового складу, що помилки, які ними допускаються, насамперед, шкодять їм самим.
5. Створювати постійний резерв кандидатів для патрульної служби, використовуючи, наприклад, систему підготовки суддів, які після проходження навчання перебувають у резерві і які мають окремий рейтинг, а не проводити набір тільки у разі потреби.
6. Щодо підвищення якості нормативного забезпечення діяльності Національної поліції необхідно ширше використовувати можливості

юридичних навчальних закладів, які б могли готувати певні проекти нормативних актів і при цьому сприяти поширенню створення позитивного іміджу для працівників Національної поліції.

7. Частіше використовувати засоби масової інформації як для роз'яснень чинного законодавства, так і збирання інформації, що становить певний інтерес для підготовки нормативних актів в діяльності Національної поліції.
8. Розробити заходи щодо залучення до охорони публічного порядку та публічної безпеки добровольців, тобто створювати спеціальні загони, звичайно, які б не були схожі на добровільні народні дружини.

Отже, керівництво Національної поліції та керівництво МВС України недостатньо приділяють уваги питанням нормативного забезпечення діяльності поліцейських. Як результат, вони допускають багато помилок у своїй практичній діяльності, що відбивається на іміджі поліції загалом. Автором запропоновано ряд заходів, які б сприяли підвищенню рівня ефективності діяльності Національної поліції, а також нормативного забезпечення такої діяльності. Серед них основними напрямками є: підвищення рівня взаємодії Національної поліції та громадян у сфері охорони публічного порядку та публічної безпеки, а також використання засобів масової інформації. Проте цей зв'язок має бути активним і всі пропозиції громадян та засобів масової інформації мають враховуватися у процесі підготовки нормативних документів. Необхідним також є створення відповідних законів допомоги працівникам поліції, які б також сприяли підвищенню рівня охорони публічного порядку та публічної безпеки. Для цього необхідно значно активніше залучати громадян до заходів, які проводяться працівниками поліції. При цьому важливу роль мають відігравати також контакти Національної поліції із засобами масової інформації.

Джерела

1. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41. Ст. 379.
2. Про затвердження Положення про Національну поліцію: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. № 877 [Електронний ресурс] // Законодавство України: Верховна Рада України. Website. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF>
3. Про затвердження Положення про Департамент патрульної поліції: Наказ Національної поліції України від 06.11.2015 р. № 73 [Електронний ресурс] // Патрульна поліція: веб-сайт. URL: http://patrol.police.gov.ua/wp-content/uploads/2016/03/Polozhennya_DPP_zi_zminamy_vid_31_10_16.pdf
4. Про затвердження Статуту патрульно-постової служби міліції України: Наказ МВС України № 404 від 28.07.1994 р. [Електронний ресурс] // Законодавство України: Верховна Рада України. Website. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0213-94>
5. Крищенко А. Є. Завдання та функції національної поліції як учасника адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку // Наук. вісн. НАВСУ. 2017. № 2. С. 121–130.

6. Про затвердження Порядку тимчасового затримання та зберігання транспортних засобів на спеціальних майданчиках і стоянках: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.12.2008 року № 1102 [Електронний ресурс] // Законодавство України: Верховна Рада України. Website. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-2008-%D0%BF>
7. Про затвердження Порядку направлення водіїв транспортних засобів для проведення огляду з метою виявлення стану алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, і проведення такого огляду: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 грудня 2008 р. № 1103 [Електронний ресурс] // Законодавство України: Верховна Рада України. Website. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-2008-%D0%BF>
8. Про затвердження Порядку тимчасового вилучення посвідчення водія на транспортний засіб та його повернення: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 грудня 2008 р. № 1086 [Електронний ресурс] // Законодавство України: Верховна Рада України. Website. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1086-2008-%D0%BF>
9. Про затвердження курсу стрільби із стрілецької зброї для рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України та норм витрат боєприпасів МВС, ГУМВС, УМВС, відомчими навчальними закладами: Наказ МВС України від 7 вересня 2011 р. № 658. Київ: Вид. Паливода, 2014. 61 с.

Yevchuk T. V. Activities of the Patrol Service of the National Police of Ukraine and its Regulatory Support in the Field of Public Procurement and Public Safety.

The article raises the issue of normative provision of the activities of the National Police. Today, this aspect of the activities of the National Police is quite important, because if the credibility of the new police was initially high enough, then the level of trust has now dropped significantly. There are several reasons for explaining this phenomenon, but one of the main issues is the lack of legal support for the National Police. The analysis in the article shows that there are regulatory acts that were adopted long before the National Police appeared, but they are valid and the National Police officers use them in their activities. This state of affairs shows that the leadership of the National Police and the leadership of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine do not pay enough attention to the normative provision of police activity. As a result, they admit a lot of mistakes in their practice, which affects the image of the police as a whole. The author proposed a number of measures that would enhance the effectiveness of the National Police, as well as the normative provision of such activities. The main directions of the propositions are to increase the level of interaction between the National Police and citizens in the field of public order and public security, as well as the use of mass media. However, this link should be active and all the proposals of citizens and the media should be taken into account in the process of preparation of normative documents.

It is also necessary to create appropriate police assistance units, which would also help to increase the level of protection of public order and public safety. To this end, it is necessary to involve citizens more actively in the activities carried out by police officers. Police contacts with the media should play a big role too.

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-95-99>

Надійшла 9 жовтня 2018 р.

В. Г. ЗАВЕРУХА

<https://orcid.org/0000-0002-0796-932X>

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ПОНЯТТЯ “ЗАКОНОТВОРЧІСТЬ” ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ТЕОРЕТИЧНОГО ПІДҐРУНТЯ НОРМОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Наукові праці МАУП. Серія Юридичні науки, 2018, вип. 56(2), с. 100–103

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-100-103>

Розглянуто наукові підходи до визначення поняття “законотворчість”. Схарактеризовано визначення поняття “законотворчість”. Досліджено місце законотворчості у нормотворчій діяльності.

Норми права створюються, змінюються та припиняються у результаті нормотворчої діяльності. Серед видів нормотворчої діяльності особливе місце належить законотворчості, тому що закони, які створюються, змінюються в результаті законотворчості, мають вищу юридичну силу. Отже, чітке визначення поняття “законотворчість” має велике значення.

Проблемі приділяли увагу багато дослідників, зокрема, В. Е. Теліпко, В. М. Кириченко, О. М. Куракін, С. П. Коталейчук, Ю. А. Ведерніков, В. С. Грекул та ін. Проте серед науковців бракує єдності поглядів на визначення поняття “законотворчість”, оскільки це явище складне й багатоаспектне.

Отже, метою статті є дослідження поняття “законотворчість” та визначення місця законотворчості у нормотворчій діяльності.

Оскільки в результаті нормотворчості створюються, змінюються та припиняються норми права, то нормотворчість є дуже складним і відповідальним завданням. Одним із видів нормотворчості є законотворчість. Поняття нормотворчість та законотворчість співвідносяться як загальне та часткове, оскільки в процесі нормотворчості створюються будь-які правові норми, а в процесі законотворчості — тільки закони.

В. Е. Теліпко вважає, що законотворчість — це діяльність, пов’язана з підготовкою і прийняттям законодавчих актів [8, 360]. Схожу думку висловлюють Ю. А. Ведерніков та В. С. Грекул, які вказують, що законотворчість здійснюється законодавчим органом держави та полягає у підготовці та прийнятті законодавчих актів [2, 107]. Також С. П. Коталейчук зазначає, що законотворчість здійснюється вищим представницьким органом [5, 156].

В. С. Голубовська стверджує, що в роботах теоретиків права можна виділити два підходи в тлумаченні поняття “законотворчість”. Перший підхід його розуміє як синонім процесу законодавчого. Другий — визначає законотворчість як “сукупність послідовних етапів створення та прийняття законів, що розпочинаються за межами парламенту, і включає законодавчий процес як окрему парламентську стадію, що відбувається згідно з регламентними та іншими процедурними правилами” [3, 29-30]. Перший підхід визначає законотворчість через вузьке розуміння (законотворчість ототожнюється із законодавчим процесом); другий підхід визначає законотворчість через широке розуміння (законодавчий процес є лише складовою законотворчості). В. С. Голубовська зазначає, що законотворчість включає в себе, крім законодавчого процесу, ще і “дії, які передують офіційній реєстрації законопроекту в парламенті — це обговорення законопроектів громадськістю, оцінка ефективності законів” [3, 30]. Твердження, згідно з яким законотворчість не можна обмежувати лише законодавчим процесом, підтримують й інші науковці. Наприклад, І. В. Руденко доводить, що деякі автори розглядають законодавчий процес як частину процесу законотворчості, включаючи в останній, разом із законодавчим процесом, дії і відносини, що передують законодавчому процесу (виявлення потреби в ухваленні закону, наукову, експертну і організаційну підготовку і т. ін.). На їхню думку, законотворчість не вичерпується власне створенням закону, а може включати оцінку його ефективності і можливість подальшого коригування. О. Богачова визначає законотворчість як “цілеспрямовану поступову діяльність, яка складається із взаємозумовлених і взаємопов’язаних стадій (етапів), і спрямована на врегулювання суспільних відносин шляхом пізнання та оцінки правових потреб суспільства і держави, створення системи законодавства” [7, 180–181]. Дане визначення законотворчості теж не обмежується законодавчим процесом, оскільки воно відносить до законотворчості, зокрема, створення системи законодавства, а в законодавчому процесі такий елемент відсутній, оскільки законодавчий процес стосується прийняття лише окремих законів, а не створення системи законодавства загалом.

Варто зауважити, що законотворчість не можна зводити тільки до створення нових законів. Адже законотворчість є видом нормотворчості. Оскільки нормотворчість здійснюється щодо створення, зміни, зупинення та скасування правових норм, то законотворчість здійснюється щодо створення, зміни, зупинення та скасування законів.

Якщо проаналізувати визначення законотворчості, то можна дійти висновку, що законотворчість у широкому розумінні становить законодавчу діяльність, а визначення законотворчості у вузькому розумінні — це законодавчий процес. Тобто законотворчість у широкому розумінні — законодавча діяльність, а законотворчість у вузькому розумінні — законодавчий процес.

Н. В. Лебедь вказує на те, що законотворчість також є функцією держави [6, 110]. Із цього твердження випливає, що законотворчість є функцією держави, яка полягає у прийнятті, зміні та скасуванні законів.

Нині законотворчість посідає важливе місце з-поміж інших видів нормотворчості. Існують правовідносини, які можуть регулюватися виключно законами.

Наприклад, ст. 92 Конституції України вичерпно вказує ті відносини, що визначаються винятково законами України [1]. Законодавче регулювання суспільних відносин не обмежують цим переліком, оскільки в даному випадку перераховані відносини, які регулюються лише законами. Тобто законами можуть врегульовуватися й інші відносини.

На важливість законотворчості також вказують В. М. Кириченко та О. М. Куракін, які зазначають, що Верховна Рада України має виключне право щодо прийняття законів [4, 107]. Тобто особливістю законотворчості також є те, що закони, які приймаються, змінюються в результаті законотворчості, приймає виключно Верховна Рада України.

Висновки і пропозиції. Отже, поняття “законотворчість” можна розглядати як у широкому, так і вузькому розумінні. Законотворчість у широкому розумінні розглядається як законодавча діяльність, а визначення законотворчості у вузькому розумінні становить законодавчий процес.

Також законотворчість відіграє важливу роль у нормотворчій діяльності. Поняття “нормотворчість” та “законотворчість” співвідносяться як загальне і часткове, оскільки в процесі нормотворчості створюються будь-які правові норми, а в процесі законотворчості — тільки закони.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к / 96-ВР (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Ведерніков Ю. А., Грекул В. С. Теорія держави та права: навч. посіб. 4-те вид., доп. і перероб. К.: Центр навч. л-ри, 2005. 224 с.
3. Голубовська В. С. Законотворча діяльність в умовах розвитку інформаційного суспільства // Правова інформатика. 2013. № 4 (40). С. 29–34.
4. Кириченко В. М., Куракін О. М. Теорія держави і права: модульний курс: навч. посіб. К.: Центр учбової л-ри, 2010. 264 с.
5. Коталейчук С. П. Теорія держави та права: навч. посіб. для підготовки до державних іспитів [для студ. вищ. навч. закладів]. К.: КНТ, 2009. 320 с.
6. Лебедь Н. В. Стан законотворчої діяльності в сучасній Україні // Інвестиції: практика та досвід. 2011. № 15. С. 108–111.
7. Руденко І. В. Поняття, зміст і сутність законотворчості // Вісн. ОНУ ім. І. І. Мечникова. Правознавство. 2012. Т. 17. Вип. 1/2 (16/17). С. 176–185.
8. Теліпко В. Е. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. К.: Центр учбової л-ри, 2009. 576 с.

Zaveruhha V. G. Concept “Legislation” As A Composite Part Of Theoretical Subject Of Normative Activity.

The article deals with scientific approaches to the definition of “lawmaking”. The description of the definition of “lawmaking” is carried out. The place of law-making in norm-setting activity is explored.

The scientific approaches to the definition of “lawmaking” are considered. The description of the definition of “lawmaking” is carried out. The place of lawmaking in normative activity is investigated.

The rules of law are created, changed and terminated as a result of normative activity. Among the types of normative activities, a special place belongs to law-making, because the laws that are created, change as a result of lawmaking, have higher legal force. Consequently, a clear definition of the concept of “lawmaking” is important.

The problem was given by many researchers, in particular, V. E. Telipko, V. M. Kirichenko, O. M. Kurakin, S. P. Kotalychuk, Yu. A. Vedernikov, V. S. Grekul et al. However, among scholars there is a lack of unity of views on the definition of “lawmaking”, since this phenomenon is complex and multifaceted.

Thus, the purpose of the article is to study the concept of “lawmaking” and determine the place of lawmaking in normative activities.

Conclusions and suggestions. Consequently, the concept of “lawmaking” can be considered both in the broad, and in the narrow sense. Lawmaking in the broad sense is considered as legislative activity, and definition of lawmaking in the narrow sense is a legislative process.

Also, lawmaking plays a very important role in law-making activities. The notion of “rulemaking” and “lawmaking” are correlated as general and partial, since in the process of rulemaking there are any legal norms, and in the process of lawmaking, only laws.

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-100-103>

Надійшла 16 жовтня 2018 р.

Н. Б. ПОБІЯНСЬКА

<https://orcid.org/0000-0001-5872-9281>

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ФОРМА ГОСПОДАРСЬКОГО ДОГОВОРУ ЯК ГАРАНТІЯ ЙОГО ДІЙСНОСТІ

Наукові праці МАУП. Серія Юридичні науки, 2018, вип. 56(2), с. 104–110

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-104-110>

Малодосліджуваність у науково-практичному аспекті проблеми визнання господарського договору недійсним на підставі недотримання сторонами форми договору зумовило необхідність дослідження. Проаналізовано з позиції судової практики важливість форми господарського договору як гарантії його дійсності, оскільки основною умовою дійсності правочину є дотримання сторонами форми правочину.

Обставини і законодавство змінюється настільки швидко і подекуди досить радикально, що науковці просто не встигають їх дослідити повною мірою. Наразі відсутня достатня судова практика розгляду спорів щодо визнання господарських договорів недійсними на підставі порушення форми договору, беручи до уваги останні зміни нормативної бази. З часом це питання набуває особливої гостроти й актуальності. Юристи-практики потребують не тільки аналізу законодавства, а й прогнозу його розвитку, проектів змін до нього і можливих варіантів розвитку конфліктних ситуацій та виходу з них. Але для цього необхідно ще раз вивчити і, можливо, по-новому оцінити напрацювання науковців попередніх років, провести аналіз їх бачення цієї проблеми крізь призму сучасних нововведень, і, звичайно, врахувати іноземний досвід. Окрім того, все більше спорів виникає з приводу договорів, укладених в мережі Інтернет, і достатня практика вирішення таких спорів на даний час ще не напрацьована.

Проблема форми господарського договору не є новою, але вона не втрачає своєї гостроти. Її вивченню присвячували свої роботи такі науковці, як О. Ландо, В. О. Коверзнев, В. М. Коваль, О. Беяневич, А. В. Замрига, І. Спасибо-Фатєєва, М. Агарков, В. Вітрянський, Ю. Гамбаров, Д. Генкін, О. В. Дзера, О. С. Іоффе, Н. С. Хатнюк, Р. Й. Халфіна та ін.

Опрацьована судова практика стала підґрунтям для формування практики укладення господарських договорів і вирішення судових спорів. Але наразі, враховуючи те, що Україна вже є невід'ємною складовою Європейської спільноти і має ще більше інтегрувати нормативно-правову базу із законо-

давством Європейського союзу, зважаючи на ті зміни, що відбулися у зв'язку з лібералізацією положень, що регулюють здійснення господарської діяльності та ведення бізнесу, є необхідність, подекуди, і повторного вивчення цього питання, пошуку нових наукових рішень і підходів.

Дослідимо питання впливу форми саме господарського договору, як договору зі своїм специфічним складом, на визнання його недійсним.

Конституція України гарантує кожному право на підприємницьку діяльність. На забезпечення її стабільності та функціонування і спрямована робота органів законодавчої, судової і виконавчої влади.

Своє вираження підприємницька діяльність знаходить у багатьох формах. Одна з головних — господарський договір. Від його якості багато в чому залежить подальша доля домовленостей суб'єктів господарювання.

У зв'язку з чим, на сьогодні, найбільших змін зазнає саме форма договору. Нині нормативно закріплені такі форми господарських договорів: усна і письмова. Письмовий договір може бути посвідчений нотаріально. Але наразі ми повинні включити до цієї класифікації, поряд з письмовою, і електронну форму договору, яка теж може бути посвідчена нотаріально. Я б хотіла додати ще й таку ознаку “електронна форма” і “натуральна форма”. На сьогоднішній день я вважаю доречним враховувати таку ознаку договору, як скріплену електронним цифровим підписом чи ні.

Порядок укладення господарських договорів, його форму і зміст регулюють достатня кількість законів і підзаконних актів. Слід врахувати, що немає жодної норми в жодній галузі права і в законодавчому комплексі, яку можна було б застосувати без її тлумачення [2].

Господарський кодекс України передбачає, що до виконання господарських договорів застосовуються відповідні положення Цивільного кодексу України з урахуванням особливостей, передбачених цим Кодексом.

Цивільний кодекс України (далі — ЦК України) містить лише одну статтю, яка регламентує вимоги до форми договорів, Господарський кодекс України (далі — ГК України) не регулює це питання взагалі, що, на нашу думку, є негативним явищем і ця прогалина у господарському законодавстві повинна бути усунена.

Статтею 205 ЦК України передбачено дві форми вчинення правочину: усну й письмову [3]. Сторони не можуть обрати форму правочину, передбачену будь-яким іншим нормативно-правовим актом, окрім закону.

У науковому середовищі існує думка, що, спираючись на ст. 181 ГК України, можна дійти висновку про відсутність заборони укладати господарські договори в усній формі [1]. Проте з такою думкою погодитися важко, оскільки в даному питанні господарському кодексу України відведена лише роль регулятора певних особливостей укладення господарських договорів, а не акта, який визначає загальні положення форми договору. Господарський договір не може бути укладений в усній формі без будь-якого документального підтвердження, в якому відображені певні істотні умови, як-то: вид зобов'язання (договору), суму, момент і спосіб оплати, відомості про сторони правочину. Проте, оскільки ця норма міститься у цивільному кодексі України,

який не передбачає фізичну особу-підприємця, який є суб'єктом цивільних відносин, можна було б тільки рекомендувати застосувати аналогію.

Однак ГК України не передбачає ні аналогії права, ні аналогії закону. Це стосується виключно цивільних відносин. Наразі відсутня достатня кількість статей, публікацій чи наукових робіт, які б висвітлювали цю проблему, де були б напрацьовані й аргументовані певні шляхи її вирішення. У своїй роботі можна опиратися лише на певні висловлювання і дослідження, які дають передумови, полегшують дослідження, але не мають конкретного вирішення проблеми, зокрема, практиків, які у своїй правозастосовній діяльності безпосередньо зіштовхуються з необхідністю застосування аналогій. Важко погодитися з О. Беяневич, яка стверджує, що “застосування аналогії закону та аналогії права до організаційних договірних відносинах за участю суб'єкта організаційно-господарських повноважень (органу держави, органу місцевого самоврядування) може призводити до порушення судовою казуальною нормою принципу формування правосуб'єктності зазначених органів” [6, 16]. Зокрема, В. М. Коваль приходить до обґрунтованого висновку, що застосування аналогії закону у права необхідне і потребує належної опори на законодавчі положення [5].

Як форму письмового договору необхідно висвітлити і її види:

- повна письмова форма господарського договору — єдиний документ, підписаний сторонами (ч. 1 ст. 181 ГК України, ч. 2 ст. 207 ЦК України), який містить додатки, що забезпечують його виконання;
- скорочена письмова форма, тобто листи, телеграми, факсограми та інші документи, якими сторони обмінювалися в процесі встановлення договірної зв'язку (ч. 1 ст. 181 ГК України, ч. 1 ст. 207 ЦК України), якщо зміст цих документів свідчить про наміри сторін встановити договірний зв'язок та істотні умови договору; застосування такої форми забороняється при укладенні організаційно-господарських договорів (ст. 186 ГК України) [9].

Господарський кодекс України містить поняття “типова форма договору”, як така форма договору, від якої сторони не можуть відступати, оскільки вона затверджується Кабінетом Міністрів України чи іншим уповноваженим органом держави, але наділені правом конкретизувати, деталізувати його положення.

Доцільно виділити ще таку форму договору, як державне замовлення. Оскільки зобов'язання, яке виникає на його підставі, має повністю відповідати такому замовленню. Саме собою воно вже містить всі істотні умови як зобов'язання, так і вимоги до контрагента. Господарський кодекс України прямо передбачає таку відповідність.

У передбачених законом випадках договір може бути нотаріально посвідчений. Нотаріальне посвідчення не є формою договору, а лише особливим способом надання такому правочину юридичної вірогідності. Воно може бути застосоване у передбачених законом випадках, зокрема, під час укладення договорів у процесі приватизації державного майна, або за домовленістю сторін.

Електронний цифровий ключ є відносно новим інструментом для здійснення господарської діяльності, проте, зважаючи на свою ефективність та

зручність, став її невід’ємною частиною. На сьогодні основними нормативно-правовими актами, які регулюють використання цифрового підпису, є Закон України “Про електронні документи та електронний документообіг” і Закон України “Про електронний цифровий підпис”.

Головною передумовою ефективного використання як електронного цифрового підпису, так і електронних документів, є попередня домовленість сторін господарського зобов’язання про це. Це повинно бути підтверджено або листуванням, або викладено в умовах договору окремим пунктом. Законодавець, при прийнятті відповідного закону, вказав, що використання електронного цифрового підпису не змінює порядку підписання договорів та інших документів, встановлених законом для вчинення правочинів у письмовій формі, і електронний підпис не може бути визнаний недійсним лише через те, що він має електронну форму або не ґрунтується на посиленому сертифікаті ключа. Цим самим, прирівнявши електронний підпис до власноручного підпису особи, позбавивши його будь-яких “особливостей”, що могли б призвести до його “знецінення та меншовартості”, відповідальність за його використання та збереження безпосередньо покладається на суб’єкта господарювання. І це є однією з його головних переваг, яка спрощує та пришвидшує укладення договорів. Потрібно звернути увагу на те, що законодавець використав термін “угода”, який відсутній у цивільному та господарському кодексах, але зустрічається у земельному: “Нотаріальне посвідчення цивільно-правової угоди, укладеної шляхом створення електронного документа (електронних документів), здійснюється у порядку, встановленому законом”. Проте нотаріус посвідчує правочини (зокрема, договори). Все це говорить про те, що згадуваний закон ще потребує доопрацювання.

Визнання недійсним договору, підписаного електронним цифровим підписом, було предметом розгляду Господарського суду міста Києва у справі № 910/361/14, яким 11.03.2014 року було винесено рішення про визнання такого договору недійсним, оскільки позивач не зміг довести, що саме відповідачем був проставлений електронний цифровий підпис [7].

Найбільш помітною зміною такого плану стала відмова від обов’язкового використання печаток. Хоча печатку і не можна назвати рудиментарним утворенням. На разі чинне законодавство не містить вимоги про обов’язкове використання печатки при укладенні господарських договорів за участі юридичної особи чи фізичної особи-суб’єкта підприємницької діяльності. Змінюючи нормативні акти, законодавець виключив обов’язковість її (печатки) використання, проте і не виключив її з правового поля. За бажанням сторін, у разі якщо це передбачено статутними документами, суб’єкт господарювання має скріплювати підписані від її імені договори печаткою. Але її використання — це лише данина традиціям, ментальності, ніж доцільності. До внесення таких змін, відсутність печатки могла стати приводом для виникнення спору щодо визнання господарського договору недійсним, зв’язку з порушенням форми договору. Прикладом цього може стати Постанова Вищого господарського суду України від 7 червня 2011 р. справа № 8/151 (15/145). Вивчивши матеріали вказаної справи, “колегія суддів касаційної інстанції вважає вір-

ними висновки судів попередніх інстанцій, що цивільним законодавством не пов'язується недійсність договору з наявністю чи відсутністю на договорі печатки юридичної особи” [4]. І хоча справа була розглянута до внесення відповідних змін до ГК України, але висновки, зроблені за результатом її розгляду, підтверджують необхідність та актуальність змін, що були внесені до ГК України про скасування обов'язкового використання печаток.

У розрізі розгляду даної проблематики заслуговує на увагу також лист Міністерства юстиції України (далі за текстом — МЮУ) від 14.08.2014 № 6820-0-4-14/8.1, в якому розглядались питання використання печаток при укладенні господарських договорів. Спеціалістами МЮУ було зроблено кілька висновків, які, на мою думку, ввібрали в себе не тільки теоретичний, а й практичний бік цього питання. Укладення господарських договорів саме в письмовій формі викликане необхідністю ведення бухгалтерського і податкового обліку, подання відповідної звітності, зокрема статистичної.

Законодавець пов'язав набрання чинності деякими особливими видами господарських договорів, які регулюють важливі господарського-правові відносини, як, наприклад, оренда земельної ділянки, виключно з моменту державної реєстрації. Виключивши із Закону України “Про оренду землі”, Земельного кодексу України вимогу про нотаріальне посвідчення такого виду договорів, законодавець все ж лишив вимогу про реєстрацію, як гарантію офіційного визнання і підтвердження державою фактів набуття, зміни і припинення речових прав на нерухоме майно.

Свою позицію щодо визнання договорів недійсними у зв'язку з порушенням форми, Вищий господарський суд України висловив у Постанові Пленуму України від 29.05.2013 року № 11, зауваживши, що недодержання форми правочину, якої вимагає закон, тягне за собою недійсність правочину лише у разі, коли це прямо передбачено законом. У випадках, передбачених ст. 547, 981, 1055, 1059, 1107 ЦК України, договір, укладений з порушенням форми, є нікчемним. У зв'язку з недодержанням вимоги щодо нотаріального посвідчення правочинів нікчемними є лише такі правочини, які відповідно до чинного законодавства підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню чи такі, умовами яких передбачено обов'язкове нотаріальне посвідчення [8].

Отже, проведено аналіз видів форми господарського договору та наслідки їх порушення, а також умови, за яких господарське зобов'язання вважається укладеним, враховуючи укладення господарських договорів з використанням електронних цифрових підписів. Сформульовано підходи та окреслено проблемні теоритико-правові питання при використанні такого підпису та висунуто пропозиції щодо формування єдиної практики укладення такого виду господарського зобов'язання.

Із метою запобігання виникнення спорів та запобігання зловживання правом недобросовісних суб'єктів господарських зобов'язань доцільно законодавчо закріпити процедуру не тільки укладення (досягнення домовленості), а й підписання господарських договорів (надання відповідної форми), формування господарського зобов'язання, визначення істотних умов, здійс-

нення належних перевірок контрагента, зокрема на причетній до здійснення терористичної діяльності чи розповсюдження зброї масового знищення або належність до публічних осіб тощо, вибір способів та засобів зв'язку, використання електронних ключів та форми оплати за договором. Цей порядок, у певних випадках, не буде обов'язковим, але слугуватиме певним дороговказом і забезпечить превентивний захист сторонам від судових спорів. Зокрема, це важливо при здійсненні господарської діяльності мережі Інтернет, без “живого” спілкування, без можливості здійснення верифікації та ідентифікації контрагента, спираючись лише на відомості, отримані з реклами, його ділову репутацію та власну інтуїцію. Такий порядок укладення договорів зазвичай регламентується внутрішніми документами юридичних осіб, проте відсутність єдиного підходу до його формування та різна практика застосування, на жаль, не забезпечує повне виконання цим інструментом поставлених завдань, хоча не можна не визнати і його позитивний вплив. Згуртувавши всі позитивні напрацювання, варто створити єдиний правовий інструмент, закріпивши його нормативно.

Джерела

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2013 року № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144.
2. Філософія права: навч. посіб. / [за ред. М. В. Кострицького, Б. Ф. Чміля]. Київ: Юрінкомінтер 2000. 336 с.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.
4. Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22 травня 2003 року № 852-IV [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України: сайт. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/852-15>
5. Коваль М. Застосування господарськими судами закону і права за аналогією [Електронний ресурс] // Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Наукова періодика України: сайт. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=FP_index.htm_2011_1_74.
6. Беляневич О. А. Теоретичні проблеми господарського договірного права: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук, спец. 12.00.04. господарське право; господарсько-процесуальне право. Київ, 2006. 16 с.
7. Рішення Вищого господарського суду по справі № 910/361/14 від 09.11.2017 року [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень: сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70163955>
8. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 29.05.2013 року № 11 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України: сайт. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0011600-13>
9. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 29.05.2013 року № 12 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України: сайт. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0012600-13?nreg=v0012600-13&find=1&text=%F4%EE%F0%EC&x=6&y=6#w15>

Pobians'ka N.B. Form of the Economic Contract as a Guarantee of its Validity.

An analysis of the types of the form of the economic contract and the consequences of their violation, as well as the conditions under which the economic obligation is considered concluded. Also, attention was paid to the conclusion of economic contracts with the use of electronic digital signatures. Formed scientific approaches and outlined the problematic theoretical and legal issues with the use of such a signature and put forward proposals for the formation of a common practice for the conclusion of this type of economic commitment.

The entrepreneurial activity found its expression in many forms, the main of which is a business contract. At present, the form of the contract suffers the most significant changes. Currently, the following forms of commercial contracts are formally regulated: oral and written. A written contract may be certified by a notary. In this article the author substantiates the necessity of including in this classification along with the written form an electronic form of the contract as well, which can also be certified by a notary public. This article also analyzes the forms of management, as well as their violations, as well as the conditions under which the economic obligation is deemed to be concluded. Also, such concepts as "full written" and "condensed written" form of economic contract, "typical form of the contract", "state order", "deed of adherence" are characterized.

The normative and legal regulation of the form of the economic contract is investigated, on the basis of which the author concludes that the availability of one article in the Civil Code of Ukraine and the absence of such provisions in the Commercial Code is insufficient and causes the ambiguous application, for example, of the oral form of the economic contract. The procedure of concluding an economic contract is considered in cases where the law does not impose the obligation of a certain form and the parties may elect it at its own discretion. It has been determined that in such cases the will of the parties is limited by the requirements of the law alone, and not by any other statutory and regulatory. The order and base of use of seasonal economic contracts are highlighted.

Also was paid attention to the conclusion of economic contracts with the use of e-signatures and judicial practice in the consideration of a dispute regarding the invalidation of an economic contract, which was concluded by e-signature.

Scientific approaches are formed and outlined the problematic theoretical and legal issues with the use of such a signature and put forward proposals for the formation of a common practice for the conclusion of this type of economic commitment. Scientific approaches are formed and outlined the problematic theoretical and legal issues with the use of such a signature and put forward proposals for the formation of a common practice for the conclusion of this type of economic obligation. The consequences of violations of the parties, both the requirements of the law on the form of the contract and its notarial certificate, are considered.

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-104-110>

Надійшла 11 жовтня 2018 р.

ДЕРЖАВНА МОВА ЯК ЗАСАДА КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ

Наукові праці МАУП. Серія Юридичні науки, 2018, вип. 56(2), с. 111–118

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-111-118>

Одним із напрямів захисту державних інтересів є політика держави, спрямована на утвердження та розвиток державної мови як засади конституційного ладу. Визначальним для цієї діяльності є наявність дієвого та збалансованого законодавства у сфері мовних відносин.

Останнім часом питання статусу державної мови в Україні обговорюється як у суспільстві, так і в наукових колах. Це зумовлено насамперед невідповідністю задекларованих положень та реальною мовною ситуацією у державі. Важливим аспектом для правильного визначення значущості державної мови є віднесення її до однієї із засад конституційного ладу. Загальноприйнято, що конституційний лад — це встановлений Конституцією України порядок організації і функціонування інститутів держави і суспільства, система суспільних відносин, що гарантуються, забезпечуються і регулюються законами, прийнятими відповідно до Основного Закону. Він виражається в основоположних засадах організації та функціонування держави, які визначають форму та способи організації держави, забезпечують права і свободи людини і громадянина та характеризують країну як конституційну державу.

Елементи конституційного ладу розглядаються як цілісна система гарантованих і забезпечених Конституцією і законодавством принципів та основ демократичного устрою суспільства. Саме конституційний лад визначає форму держави, будучи відмінним у різних державах. На його становлення та розвиток впливають безліч факторів, як-то: історія і традиції народу на певній території, ступінь політичної і правової культури суспільства, рівень демократичності суспільного життя, що впливає з форми правління та політичного режиму в державі. Права та свободи, що закріплені у конституції, а також їх захист та реалізація, впливають на правове виховання громадян та їх ставлення до політичного і суспільного ладу в країні.

Мовні відносини у суспільстві були об'єктом дослідження багатьох вчених: Р. Сушко, М. Левицький, К. Тищенко, О. Лук'янчиков, Д. Новіков, К. Карелов, В. Машика, Т. Харків, М. Кочерган та ін.

Мета статті — систематизувати та конкретизувати накопичений матеріал щодо зазначення державної мови та визначення її як засади конституційного ладу.

Ступінь реальності та забезпечення конституційного ладу в державі залежить значною мірою від суспільства, його самосвідомості, ставлення до Конституції та законів країни, які, своєю чергою, залежать як від правового виховання, так і від внутрішнього ставлення населення до держави загалом. При цьому конституційний лад безпосередньо впливає на стан і розвиток суспільства. Він встановлює основні засади законодавства, правовий статус органів держави, принципи будови суспільного життя, гарантує непорушність і невідчужуваність загальновизнаних природних прав і свобод людини. Конституційний лад являється каталізатором або інгібітором, що прискорює або спиняє розвиток держави та суспільства взагалі залежно від засад та принципів, які пропагує.

Конституційний Суд України вже наголошував, що державна мова є складовою конституційного ладу в державі, і, зокрема, зазначав: “Положення про українську мову як державну міститься у розділі I “Загальні засади” Конституції України, який закріплює основи конституційного ладу в Україні. Поняття державної мови є складовою більш широкого за змістом та обсягом конституційного поняття “конституційний лад”. Іншою його складовою є, зокрема, поняття державних символів. Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові (ч. 3 ст. 5 Конституції України). Положення ст. 10 Конституції України, як і інших статей розділу I “Загальні засади”, можуть бути змінені тільки у порядку, передбаченому її ст. 156, шляхом прийняття закону, який затверджується всеукраїнським референдумом” [1].

Згадуючи історичний шлях української держави та її народу, не можемо не відзначити вікове пригнічення та узурпацію нації, що виражалося значною мірою саме у пригнобленні та забороні української мови з метою роздроблення та знищення українського народу. Століттями в Україні нав’язувалася думка, що мова в житті людини є другорядною вартістю, етнографічним явищем. З цього приводу влучно висловився видатний чеський мислитель Павло Шафарик: “Народ, що не усвідомлює значення рідної мови для свого вищого духовного життя і сам її покидає й відрікається, виконує над собою самовбивство” [2, 3]. Через заборону рідної мови, українське населення намагалися “поставити на коліна”, перетворивши їх у людей без нації, гідності, поваги до себе та до рідної держави. Протягом довгих років український народ боровся за свою незалежність, що виражалося у праві розмовляти і думати українською.

Українська мова є значущим символом української держави, одним із стовпів національної ідентичності, що стоїть поряд із культурою, історією та релігією. Здолавши тернистий шлях, вона зайняла врешті свою законну нішу, коли була визнана Конституцією України нарівні з прапором, гербом і державним гімном. Близько 45 млн осіб у світі розмовляють українською мовою. Вона входить до третього десятка найпоширеніших мов світу, що де-

монструє її розповсюдженість поза межами країни та цінність для етнічних українців, які з тих чи інших причин на даний момент не проживають на території України.

Існує думка, що українська мова “відображає формування українців як етносу, що склався у VI–XVI століттях унаслідок інтеграції нащадків трьох слов’янських племен — полян, деревлян та сіверян за участі груп іраномовного та тюркомовного степового населення” [3, 23]. У XVIII–XX століттях українська мова, зазнаючи значного притиску з боку польської та російської влади, потребувала якнайшвидшого закріплення у статусі не тільки державної мови серед населення держави, а й гаранту самобутності та ідентичності української нації.

З огляду на насильницьку русифікацію України, проблема якої набула особливого загострення в останні роки, різко постало питання щодо охорони національної самобутності України та консолідації нації загалом на основі української культури, що у значній частині ґрунтується на українській мові, як єдиній національній і державній. Саме з мови та народу, що нею розмовляє, починається держава — відберіть у народу мову, і наче Вавилон паде ціла нація, зруйнована внутрішнім розколом та поваленням конституційного ладу.

У процесі становлення і розвитку будь-якої сучасної держави зазвичай виникало мовне питання. Мова є комунікативною складовою діяльності людини. Завдяки мові людина опановує середовище свого існування, отримує традиційні уявлення про суспільство та наявні в ньому знання. Мова об’єднує людей навколо спільної історії, культури та літератури [4, 140]. Процедура надання переваги певній, “єдиній” мові — копіткий та довгий процес, який, тим не менше, являється обов’язковою основою формування конституційного ладу та держави взагалі. Присвоєння мові статусу “державної” полягає у самій природі держави, у її історичному покликанні. Правова, цивілізована держава зобов’язана не лише захищати населення певної території від зовнішніх посягань і підтримувати внутрішній порядок у країні, а й створити єдине суспільство — цілісне, гармонійне, зі спільними інтересами, які воно готове відстоювати й охороняти.

Суспільство — це складний механізм, у якому, часом, існує безліч суперечностей і конфліктів як особистих, так і класових або етнічних. Тому завдання держави — об’єднати його, перетворивши у злагоджений ефективний організм, здатний планомірно інтегрувати свої зовнішні та внутрішні ресурси з метою розвитку та підвищення рівня самосвідомості нації.

Загальновизнано, що провідну роль в об’єднанні та зміцненні суспільства відіграє мова, яка є суспільним явищем. З одного боку, мова створюється і розвивається суспільством, з іншого — без неї не було б суспільства [5, 22]. Як показує історичний досвід, саме мова виступає керівним важелем у механізмі духовної єдності громадян у певній країні. Мова — найвагоміший здобуток кожної людини та усього суспільства, вона об’єднує людей та підтримує згуртованість нації.

У сучасних умовах державна мова є одним з головних елементів будь-якої національної держави. Не є винятком і Україна як унітарна держава.

Це знайшло своє закріплення у ст. 11 Конституції України, відповідно до якої держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури. Тому в національних державах державна мова, звичайно, є головним об'єднавчим чинником суспільства і їй, як одному з основних символів державності, приділяється значна увага.

Наприклад, після здобуття Італією незалежності в 1861 р., італійська мова переживала важкі часи. Нею володіла лише незначна частина населення країни — з-понад 25 млн італійців тільки 600 тис. розмовляло державною мовою. “Італію створено, тепер треба створити італійців”, — під цим лозунгом розпочалась кропітка робота над програмою возвеличення та утвердження італійської мови. Саме завдяки цій програмі свого часу вдалося об'єднати громаду Італії в єдине патріотичне суспільство, що на сьогодні зайняло вагомую нішу у світовій ієрархії.

Відчувши натиск англійської мови, французькі урядовці, розуміючи небезпеку роздробленості країни через ігнорування населенням державної мови, розпочали боротьбу за чистоту французької мови. 1972 року у Франції було накладено заборону щодо вживання французько-англійського суржику при здійсненні повноважень органами державної влади. У 1975 році уряд Франції пішов ще далі, прийнявши закон, який вимагав використовувати французьку мову також в інших публічних сферах суспільного життя. При цьому було введено відповідні покарання і порушники закону притягувалися до жорсткої юридичної відповідальності. У законі про вживання французької мови, прийнятому Національними зборами й Сенатом Франції 4 серпня 1994 року, було не лише проголошено, що “французька мова як державна, згідно з Конституцією, є важливою складовою частиною самобутності і національного надбання Франції”, а й призначено суворі санкції за ігнорування цього законодавчого акта.

Як приклад розглянемо одну з найсучасніших та розвиненіших країн світу — Японію. Населення Японії має відмінну рису, спільну для всієї нації — велику повагу до історії і традицій свої держави. Значною мірою саме завдяки збереженню пошани до минулого, до нелегкого історичного шляху, пройденого нацією, та до державної мови, зараз Японія займає доволі високі позиції на світовій арені. Вона дуже бережливо ставиться до своєї спадщини, у тому числі мовної, дбає про неї, вбачаючи її ключовим елементом у конституційному ладі країни. Для становлення, розвитку та всебічного функціонування мови створено продуману структуру державних закладів, найвищі позиції серед яких мають Державний інститут японської мови та Інститут культури радіо і телепередач. Маючи владні повноваження, ці установи проводять безперервний моніторинг відповідних сфер суспільного та політичного життя країни, стежачи за додержанням мовного законодавства. Від державного службовця до простого кур'єра усі підпадають під категорію осіб, зобов'язаних виконувати приписи законів про мову. Засоби масової інформації займаються активною пропагандою японської мови на ряду з повагою до національних традицій та історії країни.

З прийняттям 28 червня 1996 року на 5-й сесії Верховної Ради України 2-го скликання Основного Закону, державною мовою в Україні було визнано українську мову. Згідно зі ст. 10 Конституції України “Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом” [6].

Таким чином українська мова була закріплена на законодавчому рівні, але процедури захисту та санкцій щодо невиконання “мовної” статті не було передбачено. Навколо цього питання нерідко виникали суперечки, піднімалися питання стосовно обов’язковості застосування державної мови органами державної влади і місцевого самоврядування, а також їх посадовими особами. На жаль певний відсоток населення не вдосконалив свої знання з української мови з часу проголошення незалежності України і повною мірою не виконує правову норму, виражаючи цим протест проти застосування “мовної статті” Конституції України. Крім того, у зв’язку з використанням української мови у всіх сферах суспільного життя, у тому числі навчальному процесі у державних навчальних закладах України, актуальною проблемою завжди була необхідність розвитку та застосування мов національних меншин, а також їх вивчення і використання в освітньому процесі.

З метою врегулювання означених питань і припинення суперечок щодо застосування конституційної норми, за поданням народних депутатів України, Конституційний суд України розглянув на пленарному засіданні справу щодо офіційного тлумачення окремих положень ст. 10 Конституції України. У Рішенні Конституційного суду України від 14 грудня 1999 р. № 10-рп/99 про офіційне тлумачення ст. 10 Конституції України зазначено: “Положення частини першої статті 10 Конституції України, за яким “державною мовою в Україні є українська мова”, треба розуміти так, що українська мова як державна є обов’язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом (частина п’ята статті 10 Конституції України)” [1].

Дане рішення, здавалося, повинно було поставити крапку у спірних питаннях стосовно державної мови в Україні, але реалії такі, що і на сьогодні суперечки щодо застосування державної мови та її захисту як елементу конституційного ладу являються досить поширеними. Україна є багатоетнічною та багатомовною державою, що створює у країні коло осіб, якому більш комфортно та зручно спілкуватися мовою тієї чи іншої етнічної групи, незалежно стосується це особистого спілкування чи виконання посадових або інших обов’язків. При цьому українська мова не досить міцно закріпилась з моменту проголошення незалежності серед населення країни та є вразливою перед натиском іншомовного населення.

Після ухвалення 28 лютого 2018 року Рішення Конституційного суду України № 2-р / 2018 у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності)

Закону України “Про засади державної мовної політики” та визнанням ухваленого у 2012 році Закону України “Про засади державної мовної політики” неконституційним [7], питання щодо регулювання статусу української мови як державної, набуло нової хвилі актуальності.

З’явилась потреба у як найшвидшому прийнятті нового закону про державну мову, який би не тільки визначив українську мову як єдину державну мову в Україні, а й створив правову основу для забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. Доцільним є також прийняття загальнодержавної програми розвитку і використання мов в Україні, а також чітке визначення та розподіл функцій впровадження державної мовної політики та контролю за дотриманням законодавства.

Нині існує ряд законопроектів щодо врегулювання статусу української мови на загальнодержавному рівні. Найбільшу підтримку серед громади та політиків отримав законопроект “Про забезпечення функціонування української мови як державної” від 9 червня 2017 року № 5670-д, який не лише визначає статус української мови як офіційної державної мови в Україні, а й передбачає адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення норм закону.

Законопроект було ухвалено Верховною Радою України у першому читанні, чим пстворено фундамент законодавчого врегулювання питання “державної мови”. Згідно з проектом закону єдиною державною мовою в Україні є українська, а спроби запровадження в Україні офіційної багатомовності всупереч Конституції України і встановленій конституційній процедурі провокують мовний розкол країни, міжетнічне протистояння та ворожнечу і спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу [8].

Як бачимо, прийняття відповідного закону є надзвичайно важливим, адже всупереч нормам українського законодавства, наперекір статті Основного Закону, який має першочергове значення на території української держави, ст. 10 Конституції України являється фіктивною і не виконується повною мірою. Вважаємо, що причиною подібного нехтування нормами права є не лише недостатнє правове та патріотичне виховання, а й відсутність державного примусу та відповідного контролю у цій сфері. Отже, парламент України насамперед зобов’язаний сприяти створенню належних умов для забезпечення і захисту мовних прав і потреб українців, за допомогою права закріпивши статус української мови як державної не тільки “на папері”, а й гарантувати втілення відповідних норм у життя. Важливо переглянути механізм забезпечення впровадження та виконання законодавства, як створенням нових інституцій із забезпечення реалізації мовного закону, так і у повному використанні потенціалу вже існуючих структур та посадових осіб, наділених владними повноваженнями.

Володіння державною мовою та її використання посадовими і службовими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування є однією з обов’язкових умов для стабільного статусу української мови як державної. Адже саме найвищі ланки державного управління своїм прикла-

дом показують обов'язковість втілення конституційних норм та запоруку їх забезпечення державою, а чіткі санкції за порушення законодавчих норм гарантують не лише усунення існуючих порушень, а й виступатимуть профілактичними методами в майбутньому. Оберігаючи державну мову, відповідний закон захистить та збереже національно самобутність України, а також її конституційний лад, адже публічне приниження чи зневажання української мови можна прирівняти до наруги над державними символами України, посяганням на її історію та культурну спадщину, вікові здобутки і державний суверенітет.

Законопроект № 5670-д “Про забезпечення функціонування української мови як державної” багато в чому наслідує досвід успішних світових держав і потребує якнайшвидшого прийняття на державному рівні. Він забезпечить необхідну цілісність та єдність українського народу та держави. Дозволить громадянам України розглянути українську мову не тільки як мову свого громадянства, а й як історичне підґрунтя формування цілої нації, її довгої боротьби за свободу та незалежність.

Закон не може обмежити громадянина України у виборі мови або мов для приватного спілкування, але для забезпечення цього нормативно-правового акта в арсеналі держави є не тільки жорсткий примус. Існують безліч методів реалізації державної самосвідомості — виховання у громадян поваги та гордості за власну націю та любов до державної мови. Українці зобов'язані не просто знати та вивчати українську мову — вони повинні бути навчені поважати, любити її та добровільно використовувати у всіх сферах суспільного життя, а не лише в ситуаціях, які регламентує законодавство. Повага до традицій та мови являється важливою складовою цілісної та патріотичної нації.

Отже, державна мова є невід'ємним атрибутом конституційного ладу України. Вона — знаряддя згуртованості українського суспільства, засіб зміцнення державної єдності та територіальної цілісності України. Саме мова являється з'єднувальною ланкою в ланцюгу згуртованості українського народу. Лише забезпеченість та захист державної мови Конституцією і законами та її визнання на всій території України, може гарантувати охорону національної культури та сутності українського народу, його історичної спадщини, культури та національних здобутків.

Джерела

1. У справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови) : Рішення Конституційного суду від 14.12.1999 р. № 10-рп/99. // Конституційний Суд України: Офіц. веб-сайт. URL: <http://www.ccu.gov.ua/docs/406> (дата звернення: 14.12.2018).
2. *Сушко Р., Левицький М.* Хроніка нищення української мови. К.: МММ “Талія”, 2012. 80 с.
3. *Тищенко К. М.* Правда про походження української мови // Укр. тиждень. 2012. № 39 (256). 28.09-04.10. С. 22–64.

4. Правознавство (профільний рівень) : підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти / О. М. Лук'янчиков, Д. О. Новіков, К. Ю. Карелов, В. Т. Машика. Х.: Ранок. 2018. 256 с.
5. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. Видання 3-тє. К.: Академія. 2014. 368 с.
6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Законодавство України. Верховна Рада України: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 14.12.2018).
7. У справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про засади державної мовної політики": Рішення Конституційного Суду України від 28.02.2018 р. № 2-р/2018. // Конституційний Суд України: Офіц. веб-сайт. URL: <http://www.ccu.gov.ua/docs/2056> (дата звернення: 14.12.2018).
8. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Проект Закону України від 09.06.2017 р. № 5670-д // Верховна Рада України: Офіц. веб-портал. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61994 (дата звернення: 14.12.2018).

Shevchenko V. C. State language as the basis of the constitutional order.

At the current stage of state-building the actual task is seen updating the language legislation. In particular, the development and adoption of a new language law is dictated by the need to increase the legal status of the Ukrainian language as a state language. Such a law should provide an effective legal mechanism for the implementation of the status of the state language.

The stability of the existing constitutional system is ensured, first of all, by the stability of the Constitution of Ukraine, which can not be considered as a means to achieve the political goals of certain political groups. The Constitution is an act of the constituent power of the Ukrainian people, and therefore the content and direction of constitutional regulation must be determined solely in the interests of the people.

Especially important for the development of language legislation in Ukraine is the clarification of the Constitutional Court that the concept of the state language is an integral part of the constitutional order of the state along with its territory, capital or state symbols. That is why this doctrinal position should become the basis for the development of language legislation in Ukraine.

The language situation in Ukraine today remains complex, characterized by a number of negative phenomena and trends and requires significant changes. This situation shows that new, effective mechanisms for the formation and implementation of the state language policy and the development of proper practice of the functioning of the state language are needed. First of all, the task of a holistic approach to solving linguistic problems, determination of the role of the Ukrainian language in the national states appears. The European vector of Ukraine means, in particular, the recognition of European standards and in the field of language policy. Developed European countries primarily seek to ensure the full functioning of the state (official) language, guarantee the preservation, development and use of languages of national minorities and indigenous peoples.

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-111-118>

Надійшла 20 жовтня 2018 р.

Вимоги до статей, що подаються для публікації у виданні “Наукові праці МАУП”

Стаття має розкривати зміст однієї із рубрик:

1. Політичні науки.
2. Юридичні науки.
3. Економічні науки.

Автор несе відповідальність за достовірність матеріалу, який подає.

Обсяг статті — 6–12 друкованих сторінок.

Структура статті: рубрика УДК, ініціали та прізвище автора, ORCID, назва наукового закладу, де було виконано роботу, назва статті, анотація 300–500 знаків (про що стаття) мовою тексту статті, текст (проблема та її актуальність, наявні попередні дослідження інших науковців, невирішена частина проблеми, мета дослідження, виклад дослідження, висновки (відзначити, у чому їх наукова новизна), подяки залученим до досліджень особам, перспективи подальших досліджень), бібліографія, резюме 1800+ знаків (актуальність, наукові результати, в чому новизна) англійською мовою, якщо стаття українською, або резюме українською, якщо стаття англійською.

УДК слід друкувати праворуч зверху сторінки, нижче ліворуч через 2 інтервали — ініціали та прізвище(а) автора(ів), ще через 2 інтервали — повну назву наукового закладу де працюють автор(и), ще нижче через 2 інтервали — назву статті великими літерами, нижче — анотація.

Текст статті необхідно друкувати у MS Word для формату А4 через 1,5 інтервалу шрифтом Times New Roman 14 pt. Формат тексту — 170×252 мм. Поля: верхнє — 25 мм, нижнє — 20 мм, праве — 15 мм, ліве — 25 мм, формат файла *.doc (2003).

Список джерел (бібліографія) подається як доказова база дослідження. Бібліографічні посилання наводяться згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006, ДСТУ ГОСТ 7.80:2007 та ДСТУ 8302:2015, з урахуванням вимог ВАК України (див. приклади).

Ілюстративний матеріал має бути поданий чітко і якісно. Посилання на джерела та ілюстрації в тексті статті обов’язкові.

Автор має надіслати статтю електронною поштою на адресу m.a.u.p@ukr.net. Файл статті має зберігатися у форматі *.doc. Екранні копії, схеми, рисунки та фотографії слід записувати окремими графічними файлами форматів TIF, BMP, GIF, JPG, в імені яких зазначати номер ілюстрації у статті, наприклад [pic10.tif](#).

До матеріалу автор обов’язково додає контактні дані для зв’язку та дані для розділу “Автори випуску” (науковий ступінь, вчене звання, посада, повна назва місця роботи автора). Більш докладно про вимоги читайте на сайті видання “Наукові праці МАУП” www.np.mau.com.ua.

Редакція залишає за собою право рецензувати і редагувати статті.

Деякі приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел

Книги одного, двох або трьох авторів

Кучерявий О. Г. Педагогіка: особистісно-розвивальні аспекти: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Київ: Слово, 2014. 440 с.

Козяр М. М., Коваль М. С. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: Знання, 2013. 327 с.

Синьова Є. П., Гребенюк Т. М., Серпутько Г. П. Основи психолого-педагогічного супроводу студентів з порушеннями зору: наук.-метод. посіб. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. 153 с.

Книги чотирьох та більше авторів

Педагогіка розуміння як перспективний напрям розвитку вищої освіти: навч. посіб. / О. Г. Романовський та ін. Харків, 2014. 260 с.

Педагогіка розуміння як перспективний напрям розвитку вищої освіти: навч. посіб. / О. Г. Романовський, О. С. Пономарьов, С. М. Резнік, Ж. Б. Богдан. Харків, 2014. 260 с.

Статті журналів

Ковальська О. Про інноваційні соціальні технології національно-патріотичного виховання школярів // Директор школи, ліцею, гімназії: наук.-практ. журн. 2015. № 4/5. С. 44–50.

Бондаревська І. О., Михайленко В. О. Психологічний аналіз соціального капіталу в спільнотах іммігрантів та біженців // Педагогіка і психологія : наук.-теор. та інформ. журн. 2016. № 2. С. 71–76.

Єлізарова О. Т., Гюзак С. В., Парац А. М. Актуальність оптимізації режиму дня та шкільного навантаження учнів молодшого шкільного віку // Довкілля та здоров'я: наук. журн. 2015. № 4. С. 36–40.

Порівняльна педагогіка в Національній академії педагогічних наук України: кроки зростання / О. І. Локшина та ін. // Укр. пед. журн. 2016. № 2. С. 5–12.

Порівняльна педагогіка в Національній академії педагогічних наук України: кроки зростання / О. І. Локшина, Н. М. Авшенюк, О. В. Овруч, О. В. Бородієнко // Укр. пед. журн. 2016. № 2. С. 5–12.

Статті наукових збірників

Прозар М. В. Адаптація учнів перших класів до навчальної діяльності в початковій школі // Наук. зап. Тернопіл. нац. пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. Тернопіль, 2015. Вип. 1. С. 49–55.

Стеценко В. І., Галуйко Р. М. Екзистенціалізм: історико-філософський та релігійний погляд // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні

науки: наук. вісн.: зб. наук. пр. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 100 (9). С. 156–160.

Мальцева О. Б., Дуло О. А., Качанова В. В. Особливості корекції функціонального стану і рухових функцій організму спортсменів, що перенесли перелом променевої кістки // Наук. часоп. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія: 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 3К 2 (71) 16. С. 191–194.

Пропедевтика сприйняття понять “інваріант” та “напівваріант” при наданні математичної освіти молодшим спеціалістам комп’ютерно-орієнтованих спеціальностей (ВНЗ I–II рівнів акредитації) / О. Лещинський та ін. // Наук. часоп. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 3: Фізика і математика у вищій і середній школі. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 16. С. 83–89.

Пропедевтика сприйняття понять “інваріант” та “напівваріант” при наданні математичної освіти молодшим спеціалістам комп’ютерно-орієнтованих спеціальностей (ВНЗ I–II рівнів акредитації) / О. Лещинський, В. Тихонова, Т. Бохонова, О. Томащук, В. Гроза // Наук. часоп. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 3: Фізика і математика у вищій і середній школі. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 16. С. 83–89.

Електронний ресурс

Апостол М. В. Наукові пошуки академіка М. В. Зубця в контексті розвитку вчення про породотворення у тваринництві // Історія науки і біографістика: електрон. наук. фах. вид. 2016. № 1. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2016-1/01.pdf> (дата звернення: 9. 09. 2016).

Кучер В. І., Потильчак О. В. Україна 1941–1944: трагедія народу за фасадом священної війни: монографія / В. І. Кучер, О. В. Потильчак. К.-Біла Церква: ТОВ “Білоцерківдрук”, 2011. 368 с. [Електронний ресурс] // Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Наукова бібліотека. Репозитарій. URL: [http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/2878/1/Кучер В. І.%, Потильчак О. В. Украина 1941–1944–2011.pdf](http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/2878/1/Кучер%20В.%20Потильчак%20О.%20В.%20Украина%201941-1944-2011.pdf) (дата звернення: 9. 09. 2016).

Драгоманов Михайло Петрович [Електронний ресурс] // Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Драгоманов_Михайло_Петрович (дата звернення: 09. 09. 2016).

Архівний документ

ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України). Ф. 166 (Фонд “Міністерство освіти України”). Оп. 166. Од. зб. 33. 10 арк.

ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 166. Од. зб. 33. 10 арк.

Посилання на назву документа з архівної справи

Положение о Киевском Педагогическом Институте // ЦДІАК. Ф. 707. Оп. 160. Спр 38. Ч.1 Арк. 272–273 зв.

Science Edition

IAPM SCIENTIFIC WORKS

*Series
Jurisprudence Science*

<https://doi.org/10.32689-2522-4603>

***Issue 2 (56)
2018***

*Founded 2001
The edition comes out 4 issues per year*

In collection of scientific works the articles of research workers, who are engaged in the problems of development of jurisprudence science, are published.

For researchers, teachers, students and all those interested in the development of science in Ukraine.

Наукове видання

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

*Серія
Юридичні науки*

<https://doi.org/10.32689-2522-4603>

***Випуск 2 (56)
2018***

*Засновано 2001 року
Видання виходить 4 рази на рік*

Відповідальний редактор за випуск *А. А. Тютюнник*

Коректор *Т. К. Валицька*

Комп'ютерне верстання *Н. В. Коваленко*

Оформлення обкладинки *О. О. Стеценко*

Підп. до друку 31.10.18. Формат 70×100¹/₁₆.

Ум. друк. арк. 8,71. Обл.-вид. арк. 6,70. Наклад 150 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)

03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

Видавець і виготовлювач: ДП "Видавничий дім "Персонал"

03039, Київ-39, просп. Червонозоряний, 119, літ. XX

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК № 3262 від 26.08.2008 р.*